

MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING

NAVORSINGS- EN
STUDIECENTRUM
VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE
WERELDOORLOG

MEDEDELINGEN

n°. 12 december 1982

LEUVENSEPLEIN 4 (Bus 19) - 1000 BRUSSEL - TEL. 218 45 27

L 1/2

Ministerie van Nationale Opvoeding en van Nederlandse cultuur

Ministerie van Nationale Opvoeding en van Franse cultuur

M E D E D E L I N G E N

nr. 12 december 1982

NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS

VAN DE TWEDE WERELDOORLOG

Brussel

I N H O U D S T A F E L

GECOÖRDINEERDE WETTEKSTEN	6
---------------------------------	---

AKTIVITEITEN VAN HET CENTRUM

A. WETENSCHAPPELIJK COMITE - BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND - OPZOEKINGEN

1. Wetenschappelijk Comité.....	7
2. Bureau	7
3. Korrespondenten	8
4. Administratief personeel	3
5. Betrekkingen met het buitenland	8

B. ARCHIEVEN - VERZAMELINGEN

1. Archieven	14
2. Fototeek	20
3. Fonoteek	21

C. PUBLIKATIES EN VOORDRACHTEN

1. Publikaties van het Centrum	21
2. Publikaties van het wetenschappelijk personeel	21
3. Voordrachten en referaten van het wetenschappelijk per- soneel.....	23
4. Radio- en Televisie-uitzendingen	26

KRONIEK

Het Centrum en de pers	29
Mackenzie, 40 jaar later	30
Was de Tweede Wereldoorlog van ideologische aard ?	30
Tekst van Prof. Dr. WILLEQUET	32
Tekst van Prof. Dr. DEVLEESHOUSER	39
De Belgische gevangenen te Sachsenhausen en in de Komman- do's	46

LEKTUURNOTA'S

C. BRESCIANINO, <i>Il problema della Neutralità nella politica estera Belga (1936-1937)</i>	58
A. DE JONGHE, <i>Hitler en het politieke lot van België, I : Konings- kwestie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei - 19 november 1940).</i>	60
D. DENUIT, <i>Fernand Demany. Mousquetaire de la Résistance.</i>	61
R. DEWANDRE, <i>Au galop de nos blindés</i>	62

W. MASSIN, <i>De Belgische Werkliedenpartij in Limburg (1918-40)</i>	63
A. MORELLI, <i>La presse italienne en Belgique 1919-1945</i>	63
B. VAN HOORICK, <i>In tegenstroom. Herinneringen 1919-1956</i>	63
J. VANWELKENHUYZEN, <i>Les avertissements qui venaient de Berlin (9 octobre 1939 - 10 mai 1940)</i>	65
<i>Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980). Brussel, 26-28 maart 1980.</i>	65
<i>Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch - Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945</i>	65
Nagekomen :	
K. JONCA en A. KONIECZNY, <i>Nuit et brouillard. L'opération terroriste nazie. 1941-1944. La vérité</i>	65
GIFTEN	71

AANWINSTEN VAN DE BIBLIOTHEEK

ANNEX - BIBLIOGRAFIE

Bibliografie van de publikaties verschenen in 1979-1980 betreffende België tijdens de tweede wereldoorlog

G E C O Õ R D I N E E R D E W E T T E K S T E N

MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING EN FRANSE CULTUUR

en

MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING EN NEDERLANDSE CULTUUR

Besturen van het Hoger Onderwijs en het
Wetenschappelijk Onderzoek

De Ministers van Nationale Opvoeding

Gelet op het koninklijk besluit van 20 april 1965 betreffende het statuut der wetenschappelijke inrichtingen van de Staat, inzonderheid op artikel 10;

Gelet op het ministerieel besluit van 13 december 1967 tot oprichting bij het Algemeen Rijksarchief van een Navorsings- en Studiecentrum voor Geschiedenis van de tweede wereldoorlog;

Gelet op de ministeriële besluiten d.d. 25 september 1968 en 3 november 1971 houdende wijziging en samenordering van verscheidene artikels uit het ministerieel besluit van 13 december 1967;

B e s l u i t e n :

Enig artikel : De Heer Jacques De Bruyn, Voorzitter van de nationale Confederatie van politieke gevangenen en rechthebbenden van België en Voorzitter van het Contactcomité, wordt tot lid van het wetenschappelijk Comité benoemd ter vervanging van de heer Luc Somerhausen, bij het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de tweede wereldoorlog.

Gegeven te Brussel, 20 december 1932.

De Minister van Onderwijs,

M. TROMONT

De Minister van Onderwijs,

D. COENS

A K T I V I T E I T E N V A N H E T C E N T R U M

A. WETENSCHAPPELIJK COMITE - BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND - OPZOEKINGEN

1. Wetenschappelijk Comité

Sinds het verschijnen van *Mededelingen 11* kwam het Wetenschappelijk Comité bijeen op 6 januari, 19 april, 5 juli en 25 oktober 1982.

Wijlen de H. Luc Somerhausen wordt in de schoot van het Wetenschappelijk Comité vervangen door Dr. Jacques DE BRUYN. Na zijn installatie zal het Comité moeten overgaan tot het aanstellen van een nieuwe ondervoorzitter ter vervanging van de Heer Somerhausen.

De Heer VANHENTEN, hoofd van de Historische Dienst van het Departement van Buitenlandse Betrekkingen, werd aangeduid als vertegenwoordiger van de Minister van Buitenlandse Betrekkingen, terwijl de Minister van Landsverdediging Kolonel DE PERMENTIER, hoofd van de Historische Documentatiedienst van het Leger, als zijn afgevaardigde aanduidde invervanging van Kolonel Van Onsem, die op rust ging. Daarenboven duidde de Minister van Justitie Prof. H. HASQUIN aan als zijn vertegenwoordiger.

Eens te meer moest aandacht besteed worden aan financiële problemen. De algemene bezuinigingsmaatregelen van de regering wegen eveneens door op de begroting van het Centrum. Het Wetenschappelijk Comité opteerde duidelijk voor het behoud van alle personeelskrachten en zoekt, samen met de administratie, naar oplossingen om de wetenschappelijke werking van het Centrum niet in het gedrang te brengen.

Prof. Jean STENGERS, lid van het Wetenschappelijk Comité, werd bekroond met de *Hubert-Pierlot*-prijs 1982 voor zijn gehele oeuvre. Dit is de tweede maal dat een historicus verbonden aan het Centrum de *Hubert-Pierlot*-prijs ontvangt. Directeur Jean Vanwelkenhuyzen werd in 1978 met die onderscheiding beloond.

2. Bureau

Het Bureau vergaderde op 8 maart, 2 juni, 29 september en 15 december 1982, om de vergaderingen van het Wetenschappelijk Comité voor te bereiden.

3. Korrespondenten

De Heer Jacques WYNANTS, sinds lange jaren korrespondent van het Centrum, werd voor zijn studie *Verviers à l'heure allemande* bekroond door het Gemeentekrediet met de prijs voor geschiedenis 1981 (franstalig landsgedeelte).

4. Administratief personeel

Mevr. Arlette Fougnyes werd tijdelijk gedetacheerd bij het Centrum, door het Ministerie van Nationale Opvoeding, om de Directeur bij te staan voor administratieve problemen.

5. Betrekkingen met het buitenland : Kongressen - Kolloquia

a) Nazi-Duitsland ende uitroeiing van de Joden

Om een probleem te bestuderen maakt men een selectie van dertig belangrijke werken die over het onderwerp geschreven werden. En met een toverstokje (hier de gulle ministeriële subsidies) worden de auteurs ervan bij mekaar gebracht om erover te praten. Het is in deze krachttoer dat de *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* o.l.v. Raymond Aron en François Furet slaagde : wij hebben het over de bijeenkomst van 29 juni tot 2 juli 1982 te Parijs.

Uit de U.S.A., Israël, Duitsland en (minder) uit Frankrijk kwamen beroemde navorsers als E. JÄCKEL, PAXTON, MARRUS, HILBERG, BROWNING, de gebroeders MOMMSEN, H. KRAUSNICK, S. FRIEDLANDER, Y. BAUER, A. MAYER en VIDAL-NAQUET om er slechts enkele te noemen. Zij stonden oog in oog tijdens dikwijls hevige discussies voor een zeer beperkt publiek.

Het doel van de onderneming - vgl. het boek dat erover zal verschijnen bij Gallimard - was een onweerlegbaar antwoord te geven op de revisionistische stellingen van Faurisson. Maar de bijdragen bleken veel belangrijkere aspecten van het probleem te behandelen.

In het middenpunt van de belangstelling stonden volgende vraagstukken :

- continuïteit of niet van het Duitse antisemitisme van de 19e eeuw tot Hitler;
- de "Endlösung" als centraal punt van het nazisme of niet;
- continuïteit of niet van de "Endlösung", t.t.z. was zij het onvoorspelbare resultaat van de bureaucratische chaos in

het IIIe Rijk of de weldoordachte verwezenlijking van een doelstelling die reeds van in het begin bestond.

Deze laatste vraagstelling stond het meest ter discussie en riep ook andere vragen op : eenmalige beslissing of mekaar in de tijd opvolgende gedeeltelijke beslissingen; wanneer ?; onder invloed van welke constellatie ?

En, teruggrijpend naar de essentie zelf van het nazisme, natuurlijk het waarom ervan. Een probleem dat volgens Friedlander alle klassieke interpretaties van het nazisme in vraag stelt.

Men ziet het, het ging hier over zeer belangrijke zaken waarbij noch de publieke opinie, noch de kerken, noch de elites, noch de joodse reacties vergeten werden.

I.v.m. deze thema's werden door ervaren vorsers, die respect afdwingen door hun werken, tegenovergestelde stellingnamen verdedigd : met hartstocht steeds, met echte drift soms. In elk geval was het een verrijkende les in wetenschappelijke bescheidenheid.

Op een platgetreden historisch terrein als dit kon echter niemand, anders dan uit zijn persoonlijke overtuiging, met zekerheid beweren dat deze of gene hypothese eindelijk vaststond (1).

José GOTOVITCH

b) Mondelinge geschiedenis

Na Amsterdam in 1980, was Aix en Provence van 24 tot 26 september 1982 het toneel van het IVe Internationaal Kolloquium van mondelinge Geschiedenis. Deze keuze was een symbool voor de pioniersrol die het *Centre de recherches sur les Ethnotextes* o.l.v. prof. Philippe JOUTARD (2) op dit gebied in Frankrijk speelde.

Het I.H.T.P., dat het laboratorium werd waar nieuwe onderzoeksmethodes en -onderwerpen met mekaar gekonfronteerd worden, was mede-inrichter (3). Eens te meer waren detailrijke toehoorders relatief jong met een aanzienlijke vrouwelijke vertegenwoordiging. En wij zijn er blij om dat onze vroegere oproep gehoord werd : een belangrijke Belgische vertegenwoordiging was aanwezig.

Een dik boek (700 blz. met 60 voordrachten uit 10 secties) brengt een grote verscheidenheid van interventies, maar bewijst ook dat een synthese onmogelijk is, en doet zelfs de vraag rij-

-
- (1) Wij willen Pierre Vidal-Naquet hier danken voor de gelegenheid die hij ons bood om een en ander bij te wonen. De teksten zijn ter beschikking in de leeszaal van het Centrum.
 - (2) Voluit : *Centre de Recherches méditerranéennes sur les Ethnotextes, l'histoire orale et les parlers régionaux* (C.R.E.H.O.P.), Universiteit van de Provence.
 - (3) Het is op zijn uitnodiging dat wij erbij konden zijn.

zen of het überhaupt mogelijk is dit alles in twee dagen te "beleven" (1). Wellicht is het enige resultaat dat men kan betrachten een vergelijking van ervaringen, een naar-mekaar-luisteren. Reflexie en theorievorming komen daarna, in de studeerkamer. Er kan dus geen sprake van zijn te beoordelen of de mondelinge geschiedenis van kolloquium tot kolloquium "vooruitgang" geboekt heeft.

Klaarblijkelijk heeft ze wel geografische vooruitgang geboekt in landen die tot nu toe tamelijk afkerig bleven, zoals België (2) en meer speciaal Frankrijk. Maar ook een andere evolutie is merkbaar. Dit was geen kolloquium meer van hogepriesters van een nieuwe religie. Het waren nu veel meer wetenschapslui die het hadden over wat de nieuwe technieken bijbrachten, over nieuwe bronnen en die dit alles kritisch bekeken. De mondelinge bron vindt stilaan haar plaats tussen de andere bronnen.

Meer gedetailleerd wordt ergewerkt over de eigenlijke voorwaarden van deze manier van onderzoek, over de funktionering van het geheugen en over de specifieke onderzoeksvelden. Dat betekent in onze ogen een vooruitgang.

José GOTOVITCH

c) Europa en de Spaanse burgeroorlog

De Internationale Vereniging voor hedendaagse Geschiedenis van Europa heeft bewezen dat het voortaan mogelijk is -uitgerekend in Catalonië - de geschiedenis van de burgeroorlog aan te pakken, zonder daarbij in mythevorming of woordenkramerij te vervallen.

Van 29 september tot 1 oktober 1982 hebben veertig historici uit vijftien landen erover gedebatteerd. Ze werden zeer efficiënt ontvangen door prof. Jordi Planès (ex-K.U.L.), directeur van het Centrum voor internationale historische Studies van de Universiteit van Barcelona (3).

Dit kolloquium legde enkele kenmerkende trekken bloot van het onderzoek op dit gebied. De meer en meer voorkomende openstelling van diplomatieke archieven zowat overal in Europa, was

(1) In te zien in de leeszaal van het Centrum.

(2) De geschiedenis-inspectie organiseerde i.v.m. dit thema een seminarie te Esneux (22-24 nov. 1982) en aan de U.L.B. was er een kolloquium over het kollektief geheugen (15-16 dec. 1982).

(3) Het Centrum is de opvolger van de *Fondation internationale d'Etudes historiques et sociales sur la Guerre civile d'Espagne* (F.I.E.H.S.), vroeger te Perpignan, en uitgeefster van een interessant *Bulletin d'information*. Wij kregen de verschenen nummers, die nu ter inzage zijn op het Centrum, zoals trouwens ook de acta van het kolloquium.

natuurlijk erg bevorderlijk voor de studie van de houding die verschillende landen t.o.v. de republikeinse regering en die in Burgos aannamen. Voortaan heeft men een beter doorzicht in de - soms verrassende - gang van zaken die leidde tot de erkenning van Franco. In deze waaier van opvattingen is het interessant op te merken hoe nuttig de vergelijking is tussen Zwitserland en België, twee neutrale landen, maar allebei het toneel van erg duidelijke onderhuidse stromingen (1).

Het lijkt mij trouwens veelbetekend dat verschillende interpellanten de onbekenden in de Sovjet-politiek onderlijnden en het betreurden (ook historici uit het Oostblok) dat de toegang tot de archieven van de Sovjet-regering en de Kommunistische Internationale onmogelijk blijft. In tegenstelling tot bepaalde vooroordelen werd - onder andere bijdragen van militaire geschiedenis - bewezen dat het Italiaanse leger geen enkele les trok uit zijn Spaanse ondervindingen. Een gedetailleerde studie van een jezuïet bracht ons een erg genuanceerde visie op de houding van het Vaticaan, in tegenstelling tot de halsstarrigheid van de Spaanse bisschoppen. Dit korte overzicht gaat niet in op de culturele kant van de zaak, die erg verscheiden behandeld werd. Ook moet vastgesteld worden dat de economische betrekkingen nog steeds stiefmoederlijk behandeld worden. Overigens laat een wetenschappelijke behandeling van de Internationale Brigades op zich wachten; hagiografie en polemieken zijn hier niet terzake. Er blijven nog drie jaar over om het halfeeuwfeest van deze essentiële gebeurtenis te vieren met de grote werken die eraan moeten gewijd worden... Een hoop die door dit kolloquium gewettigd wordt.

José GOTOVITCH

(1) Bijdragen van A. Fleury over de zendingen van militaire waarnemers, van D. Hoener over de erkenning van Franco en, meer speciaal, van J.C. Favez over het geheel van de problemen van de Zwitsers-Spaanse relaties (waarvan de problematiek nauw aansloot bij onze eigen bijdrage over België en de burgeroorlog).

6. Het Centrum verleende zijn medewerking

Dr. NEUGEBAUER (*Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg*) bracht op het einde van november - begin december 1982 een werkbezoek om zich rekenschap te geven van het archiefbezit over de tweede wereldoorlog in ons land. Dr. Heinz KÖLLER, van de *Humboldt-Universität Berlin*, werkte in het kader van het cultureel akkoord België-DDR. Van de *Ludwig-Maximilian-Universität* te München kwam Cyrill NUNN bronnen inzien voor zijn doctoraat. P. Bradford OCKENE (*Yale University*) volgde kursussen aan de ULB, waarbij hij inzage nam van het bronnenmateriaal in het Centrum bewaard. Anemieke KLIJN (*Universiteit Groningen*) werkte aan haar doctoraat, terwijl Prof. Geoffrey WARNER (*University of Hull*) zijn studie over de verwikkelingen in het na-oorlogse België verderzette. Philippe BOUKARA (*Université Paris X*) bereidt o.l.v. Prof. A. KRIEGLER een doctoraat over "La Résistance juive" voor, Marie-Françoise DEMUNCK (*University of Bradford*) zette haar studie over de vredesproblematiek verder. Francis CREMIEUX (Paris), werkt over *Le P.C. Belge en 1939-1940*.

Uit eigen land noteren we voor doctoraten en postuniversitair onderzoek bezoeken van : Guido CONVENTS (KUL) over filmgeschiedenis ; Gustave JANSSENS (KUL) over Vlaamse Hitlerjeugd; Wouter STEENHAUT (RUG) over de Unie van Hand- en Geestesarbeiders; Prof. Piet TOMMISSEN (Ufsal) over het leven en het denken van Victor Leemans ; Christian VAN DE STEEN (UCL) ; Prof. J.F. VERBRUGGEN ; Thierry VUYLSTEKE (UCL) over verzetsbewegingen ; Prof. J. WILLEQUET (ULB) voor een studie over "les mentalités sous l'occupation".

Zoals reeds meerdere jaren gebeurt, maakten de Belgische media, BRT, RTBF, kranten en tijdschriften veelvuldig gebruik van de diverse dokumentatiemogelijkheden van het Centrum. Voor het toneelstuk *Belgische Cirque Belge* (NTG) kwamen Walter MOEREMANS en Frans REDANT hun licht opsteken. Uit het buitenland kwamen Daniël JOUANISSON (Frankrijk) voor een filmscenario, Dr. Beatrix HERLEMANN (*Universität Mannheim*) voor de voorbereiding van een TV-uitzending door de *Westdeutsche Rundfunk*, Köln. Ook de *Editions Hachette* (Paris) en *Uitgeverij Oosthoek* (Utrecht) deden beroep op het materiaal van het Centrum.

Het Centrum verleende ook zijn medewerking aan de tentoonstelling die het Schiller-Nationalmuseum te Marbach wijdde aan wijlen de publicist en auteur Jean Améry. De tentoonstelling liep onder de naam *Jean Améry. Unterwegs nach Oudenaarde* van oktober 1982 tot januari 1983.

Voor het voorbereiden van publikaties over WO II werkten regelmatig in het Centrum : Jos BOUVEROUX, Vincent BRAUSCH, Willy COBBAUT, Marion COMMERCE, A. DANZE, Jo DECLERCQ-GHEKIERE, Dirk DECUYPERE, F. DUMONT, Jos GHYSSENS, Jean-Claude GOEURY, René MATHOT, C. OLIVIER, J.L. ROBA, Marc VAN DE VELDE, Jean-Jacques VAN WYMEERSCH, Jan VINCX.

Voor licentieverhandelingen of eindstudieverhandelingen werden inlichtingen gevraagd, archieven en publikaties ingezien door Isabelle ALLINCKX (ULB), Johan ANDRIES (KMS), Chantal BAMPS (VUB), Yves BASTIN (ULG), Wilfried BEERTEN (KUL), Dominique BONUS (ISESE), RikBRULEZ (KMS), Frank CAESTECKER (RUG), Charlie CARELS (ULB), Marc CORNEAU (ULG), Marc DEBOECK (KMS), Katelijn DE BUCK (KUL), Walter DE CAUWER (KMS), Vital DECKERS (KMS), Ingrid DE HERTOOGH (KUL), E. DELMEE (ULB), Paul DEPUYDT (KUL), Yves DEREY-MAKER (VUB), Lieve DESMET (KUL), Marleen DEVROE (KUL), Victor D'HOEST (KMS), Peter ELSLANDER (KUL), Zana Aziza ETAMBALA (KUL), Dominique GERARD (ISESE), Marie-Françoise GIHOUSSE (UCL), Marion HUIBRECHTS (RUG), Jan KONINGS (KUL), Jean-Marc LAMBERT (UCL), Marc LAMOT (KUL), Sylvie LAUSBERG (ULB), Marie-Emma LEMAIRE (ISESE), Paul LEON (KUL), Peter LEPEZ (KMS), Pascale LEYDER (ULG), Jacques LUST (RUG), Yves MAINDIAUX (UCL), Bernard MESMAEKER (ULB), Michel MOREELS (UCL), Patrick PITTEMAN (VUB), Lut RAMPENBERGH (KUL), Marc RIVEZ (ULB), Lieven SAERENS (KUL), Geert SCHOUWAERTS (KMS), Frank SEBERECHT (RUG), Alain THIJS (ULB), Myriam TOUSSAINT (UCL), Françoise STOCKMANS (IPERB, Liège), Robrecht VAN CAUWENBERGHE (RUG), Mia VAN HUL (VUB), Piet ROBAEYS (RUG), Carine VAN ZUYLEN (ULB), Rudy VELGHE (RUG), Ludwig VERDUYN (RUG), Jean VERFAILLE (UCL) en Marie-Anne VERSTRAETE (UCL).

Seminarie-oefeningen, waarbij de studenten beroep deden op de kollekties van het Centrum, werden geleid door Prof. Jan CRAEY-BECKX (VUB-Geschiedenis), Prof. KURGAN en José GOTOVITCH (ULB-Histoire), Prof. R. JONES (ULB-Histoire de l'art), Mlle LIBON (UCL-Droit), Prof. A. MIROIR (ULB-Sciences politiques) en Prof. Mark VAN DEN WIJNGAERT (UFSAL-Geschiedenis). Ook de leerlingen van het middelbaar onderwijs komen voor het maturiteitsexamen meer en meer aankloppen bij het Centrum.

Steeds meer lezers, zowel historici als niet-historici, zowel auteurs als gewone nieuwsgierigen maken gebruik van het archief- en bibliotheekmateriaal van het Centrum. Het hiernavolgend overzicht toont vanaf 1973 het stijgend aantal bezoeken aan:

	1e halfjaar	2e halfjaar	totaal
1973	152	224	376
1974	263	165	428
1975	363	261	624
1976	370	280	650
1977	252	408	660
1978	292	432	724
1979	687	592	1 279 (1)
1980	686	621	1 307
1981	804	745	1 549
1982	921	820	1 741

Wim MEYERS

(1) Deze stijging is in grote mate, maar niet uitsluitend, te wijten aan het intensieve werk voor het seminarie geschiedenis van de UFSAL, o.l.v. Prof. Dr. Mark Van Den Wijngaert sinds 1979.

REEKS G : Militaire collaboratie

- G S 5 Waffen SS. Freiw. Legion Flandern. Bevel :
Vlamingen gelijkwaardig aan Rijksduiters, febr.
1942.

REEKS H : Krijgsgevangenen

- St. X A Dokumenten Léon Hansez. Kdo. 277 Lutjenburg,
1943-44.
(Gift Dedoyard) 1 omslag

REEKS J : Processen

- JB 19 Uitspraak Joris Diels 1 dossier
- JB 20 Formations B (Rex). Onderzoek
- JD Schema organisatie Duits gerecht in België.
(Gift Auditoraat)

REEKS JP : Persoonlijke dagboeken en handschriften

- JP 359 RTBF, "*Une drôle de paix*"; interviews van getui-
gen, 1 dossier.
- JP 360 Arthur WAUTERS, *Souvenirs*, 1 aantekenboekje.
- JP 361 J. LEENS, *Carnet d'une évasion de Belgique vers
le Brésil*, 1942-1943, 1 aantekenboekje
- JP 362 Baron Tony del MARMOL, *Souvenirs du général en
retraite Baron T.d.M. 1904-1980*, 106 p.
- JP 363 VAN DER VORST, *Témoignage sur Lückewald*.
- JP 365 Henri ELIAS, *Souvenirs de guerre*, (1940-1944),
41 p.
- JP 366 Dom Ambroise WATELET, *Récit de guerre et de cap-
tivité*, 19 mai - 26 octobre 1940, 40 p.
- JP 367 K. REINQUIN, *Notes 10 mai - 19 août 1940*.
- JP 373 E.H. L. MEESEN, *Ce que j'ai vu à Eben-Emael*,
9 p.
- JP 375 J. VAN WEZEMAEL, *Barreaux de ma prison*, (1943-
1950), (gedichten), 42 p.
- JP 376 Laurent LOMBARD, *Historique du Fort de Barchon
en mai 1940*, 39 p.

- JP 377 ANONIEM, Huishoudboekjes 1941-1943. Rekeningen. 3 deeltjes.
- JP 378 VAN AUSLOOS (Michel en Laurent), *Exode des policiers et pompiers d'Ixelles*, (1940), 9 p.
- JP 379 PARDONGE (E.H. Julien), *Journal personnel 10 mai - 26 avril 1940*, 1 aantekenboekje.
- JP 380 DELFERIERE (E.H. E.), *Récit de guerre et de captivité (1942)*, 273 p.
- JP 381 René PAINBLANC, *Le 20 A n'était pas au rendez vous*, 20 p.
- JP 382 Raymond PERVEUX, *Récit de la bataille de la Lys*, 1 schrift
- JP 383 Jules MATHIEU, *Souvenirs du Service de Santé de l'Armée Démobilisée (5emilitair gebied, Luik)* 21 p. + annexen.
- JP 384 Jules TELLIER, *16 Chroniques de 1940*.
- JP 385 Lucien LEBRUN, *Mémoires d'un soldat et captif 1939-1945 (Vestingsregiment Namen (R.F.N.), 1e Brij.)*.
- JP 386 Marc JOTTARD, *Verslag over zijn aktiviteit in Spanje tussen 1939 en 1945*, 11 p. + kopieën brieven Spaak en Pierlot oktober en december 1940.
- JP 387 Jean DEMOLIN, *Samenvatting van de aktiviteit van JD in de I.A.D./S.R.A. L'affaire du serment*, 6 p.
- JP 388 Raymond TIXIER, *Témoignage sur la clandestinité du Gal. de Lattre de Tassigny*, 6 p.
- JP 389 Maurice GEORGES, *Rapport au Colonel Modard sur l'activité du PC-PA du Fort Battice*, 9p. (gift F. Tiquet).
- JP 390 A. KEUKELEIRE-BULTE, *Demess van het G.H.K. van 19 tot 28 mei 1940*, (gepubliceerd in *De Kroniek van St. Andries*), 5 p.
- JP 391 A. KEUKELEIRE-BULTE, *"Geld" en "noodgeld" in omloop vóór en tijdens de eerste en tweede wereldoorlogen te Sint-Andries*, (gepubliceerd in *De Kroniek van Sint-Andries*), 7 p.
- JP 393 Fernand BIVER, *Itinéraire de Vichy à Londres*, 19 p.

- JP 394 A. KROTT, *Naissance et fonctionnement d'un réseau de renseignements*, 26 p.
- JP 395 Omer BECU, *Van Zeeman tot Syndicalist*, 274 p.
- JP 396 Fernand VAN LANGENHOVE, *Les objectifs de la politique d'indépendance de la Belgique*, 21 p. + 19 p.

REEKS L : Londen

- LO 7 CEPAG-Dokumenten S, 92 tot 195.
(Gift J. Deguent)

REEKS M : Bezettende overheid

- MA 8 18-daagse veldtocht. Forten van Luik. OKH-documentatie, 1940.
- MV 13 Militärverwaltungschef. Aktiviteitsrapporten.
(gedeeltelijke vertaling/leeszaal)
- MV 14 Militärverwaltung. Der Kommissar für die Universität Brüssel/Kolonialuniversität Antwerpen
Correspondentie, nota's, rapporten prof. Ipsen,
1940-43. 1 dossier

REEKS P : Persoonlijke papieren

- PC 9 De weduwe van onze betreurde kollega André CORDEWIENER was zo vriendelijk briefwisseling, werknota's en documenten betr. de opzoeken van André over de tweede wereldoorlog aan het Centrum over te maken. Zij werden samengebracht in een klein fonds dat zijn naam draagt.
- PC 10 Dokumenten Jean François COLLARD.
J.F. Collard, alias Commandant Georges van de P.A. Ourthe-Amblève, gedood tijdens een gevecht op 1 april 1944, stond in kontakt met de commandant van het korps-Luik, Robert Lejour, en overigens ook met de lagere leiding van zijn regiment. Zijn familie hield eraan een verzameling originele nota's, bevelen en briefwisseling op het Centrum neer te leggen. 1 omslag
- PD 41 Dokumenten F. DUCHESNE (fotokopieën).
Een dossier betr. de prefekt van het kollege van Thuin, aangehouden in 1943. Briefwisseling.
(Bruikleen A.C. Duchesne)

- PD 42 Kamiel DE VLEESCHAUWER.
Onderwijsinspekteur, was De Vleeschauwer tevens
Hoofddienstleider van het Ambt voor Opvoeders
van De Vlag. Deze dokumenten betreffen zijn o-
vergang van Jeugdopleiding (VNV) naar, en in-
diensstreding bij het Ambt; 1943-44. 1 omslag

- PG 16 Dokumenten GROOTHAERT.
Het betreft hier vooralklandestiene dokumenten
van een verzetsman aangehouden door de bezetter
(achtergelaten bij de schenker, die hem herberg-
de). 1 omslag

- PL 8 Dokumenten P.M.G. LEVY-bijvoegsel.
Lijst van inlichtings- en aktieagenten gevangen
gehouden door de Duitsers.

- PL 11 Dokumenten E.H. LEMERCIER.
P.V. van de bijeenkomst in juli 1941 te Mesvin
gehouden op initiatief van kannunik Dermine.

- PM 7 (rechtzetting) Dokumenten baron Charly del MAR-
MOL.
Archieven C.R.A.B., k^{ies} 500-502, Mauvezin
(Gers) 1940. 1 omslag

- PM 8 Dokumenten Omer MOLLE, en niet PM 7 zoals in de
Mededelingen 10 staat.

- PM 11 Dokumenten Léon MATAGNE.
Twee brieven aan zijn kabinetschef, 1940.

- PP 5 Dokumenten Jacques PILATE.
OF Henegouwen. 1 dossier

- PP 6 Dokumenten Henri PANIS.
Devisenschutzkommando. 10 stukken

- PR 5 Dokumenten Jef RENS.
Jef Rens gaf reeds kopieën van belangrijke do-
kumenten over de oorlogsperiode aan het Centrum.
Nu schonk hij zijn hele verzameling in origineel.
Dit is een fonds van kapitaal belang, waarvan
de inventarisering reeds bezig is.

- PR 8 Dokumenten F. ROELANTS, Kessel-Lo.
Deze door zijn zoon geschonken dokumenten be-
treffen de socialistische burgemeester van Kes-
sel-Lo en zijn gedwongen ontslag in 1940.
Terwijl hij tussen 1942 en '44 gevangen zat on-
derhield hij met zijn zoon een briefwisseling
die gekopieerd werd. 1 dossier

- 8 S 2 Rapport van het net - Luitenant Marcel (?)
de Nederlandse en Belgische kust.
- 8 S 3 1'Epingle noire. Franse inlichtingendienst te
Luik 1939-40. 1 dossier (fo-
tokopieën)

REEKS T : Wegvoering

- T 6 Plaatselijke raadgevende Kommissie van politie-
ke gevangenen (Elsene).
(Gift Van Ausloos) 8 omslagen
- T 10 Ministerie van Justitie. Kommissie voor oorlogs-
misdaden.
Een dossier (fotokopieën) betr. het kamp Vught,
1947.

REEKS W : kollekties

- W 12 supple- De kollektie "Bevrijding van Antwerpen" werd
ment aangevuld met een gedeelte van het persoonlijk
archief van wijlen generaal Bouhon; het bevat
dokumenten en (voorbereidende) teksten betr. de
bevrijding van de Scheldestad in 1944.

José GOTOVITCH - Dirk MARTIN

2. Fototeek

Van 3 november 1981 (datum waarop de vorige statistiek werd afgesloten) tot 31 december 1982, liet het Centrum ten behoeve van partikulieren 702 foto's uit zijn kollektie reproduceren. Net als vorige jaren kwamen BRT-mensen in 1982 de verzameling foto's doornemen en reproduceerden ter plaatse honderden foto's die voor de uitzendingen over "De Nieuwe Orde" zullen gebruikt worden.

Wij herinneren onzelezers eraan dat het Centrum geen foto's meer uitleent. Wel kunnen er reproducties besteld worden tegen 50 Fr. (formaat 13 x 18 cm) en 100 Fr. (formaat 18 x 24 cm) per stuk.

Frans SELLESLAGH

3. Fonoteek

Alle Duitse grammofoonplaten die het Centrum bezit werden op cassettebandjes gekopieerd en op steekkaart gebracht door het *Deutsches Rundfunkarchiv* in Frankfurt/Main endit luidens een in 1979 tussen beide instellingen gesloten overeenkomst. Alle uitgeleende platen zijn nu terug in het Centrum dat over een kopie van de bandjes en van de steekkaarten beschikt.

Frans SELLESLAGH

C. PUBLIKATIES EN VOORDRACHTEN

1. Publikaties van het Centrum

In april 1982 verscheen de zevende aflevering van de BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE TWEDE WERELDOORLOG (1). De rubriek "Het Centrum en de pers" (Kroniek) geeft daarover nadere details.

Wat de inventarissen aangaat verschenen de afleveringen 10, *Inbel Londres 1940-45* (H. Masson); 12, *Archives baron Raoul Richard* (A. Dantoing); 13, *Archives baron Hervé de Gruben* (J. Gotovitch) en 14, *Archieven Zig* (D. Vercauteren en W. Meyers) (2). Tenslotte werd als speciale uitgave van de BIJDRAGEN "Streiflichter auf das Kriegsgeschehen im Sankt Vither Land" van K. Fagnoul gepubliceerd.

2. Publikaties van het wetenschappelijk personeel

Alain DANTOING

- *Le Centre de recherches et d'études historiques de la Seconde Guerre mondiale* in: Bulletin de l'Institut d'histoire du temps présent, n° 10, décembre 1982, pp. 33-35.

Jacques DE VOS

- *Crash in Holland - Escape via Nederland en België*, bijdrage verschenen in: Bulletin 1939-1945, orgaan van de Nederlandse Vereniging voor de Geschiedenis van de Luchtoorlog, nr. 72 (augustus '82) - nr. 73 (september '82), 12 p.

(1) *Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog*, 7, Brussel, Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, april 1982, 8°, 199 p. 350 fr.

(2) Door druktechnische omstandigheden verscheen de inventaris 11, *Archief Albert De Vleeschauwer* (D. Martin) reeds voordien.

Kurt FAGNOUL

- *Geschiedtlichen Beitrag zum Werdegang des Sportzentrums Worriken* in : *Zwischen Venn und Schneifel*, 1982, nr 3, pp. 38-41.
- *Eine alte Standuhr, die aus St.Vith stammt* in : *Zwischen Venn und Schneifel*, 1982, nr 2, pp. 35-55.
- *Die Heimat im Bild : Aus der Fotokiste* in : *Zwischen Venn und Schneifel*, 1982, nrs. 1-12.
- *Mundart : Dän Mond voll Platt, vann dett on datt* in : *Zwischen Venn und Schneifel*, 1982, nrs. 1-12.
- *Ein Wappenkrug für unsere Mitglieder-Scherben, Völker und Kulturen* in : *Zwischen Venn und Schneifel*, nr 7, pp. 107-110.
- *ZVS-Krug wurde vorgestellt* in : *Zwischen Venn und Schneifel* nr 8, p. 118.
- *3. Internationales Treffender Geschichtsvereine in Clerf/Luxbg* in : *Zwischen Venn und Schneifel*, nr 7, pp. 111-112.
- *Flitsen uit het oorlogsgebeuren in de streek van Sankt-Vith* in : *Bijdragen...*, nr 7, april 1982, p. 189-216.
- *Alt St.Vith wieder neu besitzen* in : *Aktuell*, 2.XII.1982.

Luk KONGS

- *Mederwerking aan : VERHOEYEN (Etienne) & UYTTERHAEGHEN (Frank) De Kreeft met de zwarte scharen. 50 Jaar rechts en uiterst-rechts in België*, Gent, Masereelfonfds, 1931.
- *Medewerking aan de Bibliographie d'histoire de Belgique - Bibliografie van de geschiedenis van België - 1980*, onder de leiding van R. Van Eenoo, in : *Revue Belge de Philologie et d'histoire - Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LIX, 1981, pp. 883 - 993.
- *Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog* in : Dr. Jozef Goossenaerts 1882 - 1963. Een album samengesteld ter gelegenheid van de herdenkingstentoonstelling in het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen van 6 maart tot 18 april 1982, Gent, Stichting Dr. Jozef Goossenaerts, 1982, pp. 74-75.

Dirk MARTIN

- *De dokumenten over de tweede wereldoorlog*. In : *De Nieuwe Boekenkrant*, nr. 7, 1 mei 1982, p. 6.

- *Verkiezingen in crisisperiode. Het voorbeeld van 1932.* In : De nieuwe Maand, nr. 7, sept 1982, p. 555-565.
- *De tussenoorlogse katholieke gemeenteraadskandidaat. Een profiel.* In : Vlaams Marxistisch Tijdschrift, 4, 1982, p. 25-48.
- *Lektuurnota's* in : Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, LIX, 1981, 4.

Jean VANWELKENHUYZEN

- *Regards nouveaux sur mai 1940* in : Actes du colloque d'histoire militaire belge, Bruxelles, 1981, 8°, pp. 259-278.
- *La Belgique et la menace d'invasion, 1939-1940: les avertissements venus de Berlin* in : Revue historique, t.CCLXIV, 1981,
- *Leopold III en de Regering* in : Tijdschrift voor Diplomatie, 9, mei 1982, pp. 538-554.
- *Les avertissements qui venaient de Berlin. 9 octobre 1939-10 mai 1940*, Paris-Gembloux, Duculot, 1982, 3°, ill., ind., 399 p.

Jacques WYNANTS

- *Verviers 1940. Contribution à l'étude d'une ville et d'une région au début de l'occupation allemande*, s.l., Crédit Communal de Belgique, 1981, 8°, cart., facs., ill., ind., tabl., 322 p.

3. Voordrachten en referaten van het wetenschappelijk personeel

Alain DANTOING

- *L'Eglise de Belgique pendant la seconde guerre mondiale. Problèmes de méthode*, voordracht Belgisch Comité voor vergelijkende kerkgeschiedenis, Louvain-la-Neuve, 5 juni 1982.
- *L'Eglise catholique et la Résistance en Belgique*, bijdrage tot de eerste voorbereidende conferentie over de vergelijkende geschiedenis van het Europees verzet, Amsterdam, 14 oktober 1982.

Albert DE JONGHE

- *Politiek geweld in bezet België 1941-1944*, lezing gehouden op de jaarvergadering van de Historici Lovanienses, 16 oktober 1982.

Jacques DE VOS

- *Mei '40 in en om de versterkte linie van het TPG*, uiteenzetting met diapresentatie, 1 april 1982, Gemeentelijke Jongensschool te Oosterzele, op uitnodiging van het Schoolcomité.
- *Der Feldzug der 56. I.D. vom Belgischen Gesichtspunkt aus betrachtet*, Weinheim (Duitse Bondsrepubliek), 24 april 1982, op uitnodiging van de "Kameradschaft der 56. Infanterie-Division".
- *Target Belgium : operaties door R.A.F. Bomber Command en door de U.S.A.A.F.*, Vliegbasis Gilze-Rijen (Nederland), 2 oktober 1982, ter gelegenheid van de landelijke bijeenkomst "Bulletin 1939-1945".

Kurt FAGNOUL

- *Eine geschichtliche Führung durch St.Vith und Wiesenbach*, op uitnodiging van het "Geschichtsverein der Stadt Luxemburg", 18 april 1982.
- *Streiflichter auf das Kriegsgeschehen im Sankt Vithen Land*, persconferentie in het "St.Vithen Info-Zentrum", 4 juni 1982.
- *Ein Wappenkrug mit geschichtlichem Hintergrund*, voordracht in het hotel Pip-Margraff te St.Vith, 15 juli 1982.
- *Eine geschichtliche Führung durch das St.Vithen Land*, op uitnodiging van de "Vereinigung 'Jong Letzeburg'", 26 september 1982.
- *Geschichtlicher Werdegang des St.Vithen Landes*, voordracht in het hotel Pip-Margraff te St.Vith, 10 oktober 1982.

José GOTOVITCH

- *Les Années trente. A propos des Chemins de Rome de P.A. De Bock* (met A. Morelli, P. Aron, J. Puissant, J. De Geest), Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 27 januari 1982.

- *La Belgique et la guerre civile espagnole : un état des questions*, referaat op het kolloquium "Europa ende Spaanse burgeroorlog", Universiteit van Barcelona, 30 september 1982.
- *La Résistance en Belgique*, bijdrage tot de eerste voorbereidende conferentie over de comparatieve geschiedenis van het Europese verzet, Amsterdam, 14 oktober 1982.
- *La Belgique et la guerre civile espagnole : une diplomatie de non intervention ?*, Société belge pour le Progrès des Etudes philologiques et historiques, 13 november 1982.
- *Le mémoire des années de guerre*, seminarie georganiseerd door de Inspectie Geschiedenis : Mondelinge geschiedenis toegepast op het onderwijs, Esneux, 23 november 1982.

Luk KONGS

- Deelname aan paneelgesprek over de B.R.T.-televisiereeks '*De Nieuwe Orde*', Brussel, auditorium van de FNAC (City 2), op 19 juni 1982.
- *De wetgeving op de milities (1934, 1936) en de geschiedenis van de Dietsche Militie/Dinaso Militantenorde*, op het XVIe Kongres van de Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België (sectie : militaire geschiedenis), op 21 augustus 1982.
- *De linkerzijde in de Vlaamse Beweging tussen beide wereldoorlogen*, inleiding in kader van een informatiecycclus van het Masereelfonds, afdeling Gentbrugge, op 2 november 1982.

René MATHOT

- *Hitler en Belgique et à Bruly-de-Pesche en juin 1940. Ses activités et entretiens politiques et militaires*, voordracht voor de v.z.w. "Musée des Fagnes", Chimay, Collège St. Joseph, 7 december 1982.

Jean VANWELKENHUYZEN

- *Regards nouveaux sur mai 1940* :
 - Brussel, Hotel Amigo, 3 juni 1982;
 - Maubray, Centre Culturel, 3 september 1982;
 - Brussel, Museum van de Dynastie, 21 oktober 1982.

- *Les avertissements qui venaient de Berlin :*
 - Visé, Société Archéo-historique, 3 mei 1982;
 - Brussel, Mars et Mercure, 7 mei 1982;
 - Brussel, Maison de la Fraternité, 18 mei 1982;
 - Tournai, Caserne St. Jean, 9 november 1982.
 - Walcourt, Parochiezaal, 11 november 1982.
- *La Résistance belge :*
 - Freiburg, 16 juni 1982;
 - Mouscron, 4 november 1982;
 - Brussel, Belgisch-Amerikaanse Vereniging (vrouwelijke sectie) bij gravin 't Serclaes, 18 oktober 1982;
- *La Belgique neutre à tout prix ?* Neuchâtel, Juni 1982.
- *Le haut commandement belge et les Alliés pendant la 1ère Guerre mondiale*, Bern, juni 1982.

4. Radio- en Televisie-uitzendingen

Kurt FAGNOUL

- *Uever D'Land onn d'Lögt, van domols onn högt*, tweemaandelijks dialect-, kulturele- en historische uitzendingen in de Duitse taal van de RTBF - Studio Eupen.
- *Bütgenbach im Spiegelbild der Geschichte - 850 Jahre Pfarrort und 1. Geschichtliche Erwähnung*, videofilm (scenario en commentaar) gerealiseerd voor het "Kulturamt für die deutschsprachige Gegend".

José GOTOVITCH

- *La collaboration et l'Amnistie*. RTBF-TV, l'Ecran témoin, 19 april 1982 (met J. De Bruyn, O. Todd, L. Claes, J. Willequet).

Luk KONGS

- Beantwoorden van vragen van kijkers over B.R.T.-televisie-reeks *De Nieuwe Orde*, 2de uitzending, voor B.R.T.-radio, op 5 maart 1982.

Dirk MARTIN

- Interview in kader BRT-TV reeks *De Nieuwe Orde*, uitzending 5 en 19/3/1982.

Jean VANWELKENHUYZEN

- Uitzending van Gérard Valet over het verschijnen van de *Avertissements qui venaient de Berlin*, RTBF, 9 februari 1982.
- Uitzending van Renaud Denuit over het verschijnen van de *Avertissements qui venaient de Berlin*, RTBF, 10 februari 1982.
- Uitzending van Jacques Bourlez over het verschijnen van de *Avertissements qui venaient de Berlin*, RTBF, 11 februari 1982.
- Interview betr. *Les avertissements qui venaient de Berlin*, BRT, 11 mei 1982.
- Uitzending van Robert Deleux, interview met de HH. Goriely en Vanwelkenhuyzen, Radio-Capitale, 27 mei 1982.

K R O N I E K

HET CENTRUM EN DE PERS

Ook in 1982 kon het Centrum rekenen op de belangstelling van de pers voor de diverse publikaties van het Centrum. De zevende aflevering van de *Bijdragen* werd besproken in *Boekengids*, X/1982, *De Financieel-Economische Tijd*, 7/IX/1982, *De Gazet van Antwerpen*, 23/VI/1982, *Het Laatste Nieuws*, 27/VI/1982, *De Nieuwe Gazet*, 5/VIII/1982, *La Nouvelle Gazette*, 1/VII/1982 en *De Standaard*, 4/VII/1982.

Aan de vierde bijdrage van Dr. A. De Jonghe over de strijd Himmler-Reeder werd speciaal aandacht besteed in *Spécial-Even-tail*, 16/VII/1982, terwijl het artikel van Rolf Walter over de *Brüsseler Zeitung* besproken werd in *Le Soir*, 25/VI/1982.

Het artikel van Kurt Fagnoul, *Streiflichter auf das Kriegsgeschehen im St. Vitherland*, dat in Nederlandse en Franse vertaling resp. in de *Bijdragen/Cahiers* verscheen, maar in Duitse versie als afzonderlijke uitgave werd verspreid, kreeg veel belangstelling in *La Cité*, 7/VII/1982, *Le Courrier*, 8/VI/1982, *Grenz-Echo*, 7/VI/1982, *Le Jour*, 7/VI/1982, *Kölnische Rundschau*, 22/VI/1982, *Trierische Volksfreund*, 6/VII/1982, *Vers l'Avenir*, 17/VI/1982 en *Zwischen Venn und Schneifel*, VII/1982.

De inventaris van het archief van Albert De Vleeschauwer, door Dirk Martin, werd gunstig onthaald in *Dimanche-Presse*, 14/III/1982, *Le Drapeau Rouge*, 21/IV/1982, *Grenz-Echo*, 17/III/1982, *Het Laatste Nieuws*, 17/III/1982, *De Rode Vaan*, 8/IV/1982, *De Standaard*, 12/III/1982, *Het Volk*, 14/III/1982 en *Wij*, 18/III/1982.

Het archief van het *Office belge d'information et de documentation* (INBEL) werd geïnventarieerd door Henri Masson. Deze publikatie werd besproken in *Het Belang van Limburg*, 22/IX/1982, *Dimanche Presse*, 12/IX/1982, *Gazet van Antwerpen*, 19/IX/1982, *De Nieuwe Gazet*, 15/IX/1982, *Le Peuple*, 17/IX/1982, *Le Rappel*, 15/IX/1982, *De Standaard*, 21/IX/1982, en *Het Volk*, 17/IX/1982.

De inventarissen 12, 13 en 14, resp. gewijd aan de *Archives Baron Raoul Richard*, door Alain Dantoing, de *Archives Baron Hervé de Gruben*, door José Gotovitch, en de *Archieven Zig*, door Daniël Vercauteren en Wim Meyers, werden in één zelfde perscommuniqué voorgesteld, gepubliceerd in *Het Belang van Limburg*, 14/XII/1982, *Grenz-Echo*, 22/XI/1982, *Het Laatste Nieuws*, 30/XII/1982, *De Nieuwe Gids*, 29/XI/1982, *La Nouvelle Gazette*, 20/XI/1982, *Le Soir*, 25/XI/1982, *Vers l'Avenir*, 28/XI/1982 en *Het Volk*, 25/XI/1982.

Wim MEYERS

JOHN MACKENZIE, 40 JAAR LATER

Dat het Centrum zich interesseert voor de geschiedenis van WO II is nu wel genoegzaam bekend, maar dat het er ook in slaagt mensen bij elkaar te brengen na veertig jaar, mag wel eens vermeld worden.

Het verhaal, dat we hier brengen, begon met een brief van John Mackenzie, Nieuwzeelander, die vroeg of er geen moeilijkheid bestond de mensen terug te vinden, die hem in de avond van 28 augustus 1942 onderdak geboden hadden. Hij was uit zijn brandend toestel, een Wellington van het 115e RAF-Squadron, moeten springen ergens tussen Luiken Brussel. Zijn geheugen reikte niet verder meer dan dat de behulpzame boerenfamilie bestond uit vader, moeder, een zoon van + 16 jaar en een dochter van + 10 jaar. Die vragen bereikten het Centrum op 23 juni 1982. Schijnbaar een onoplosbare puzzel, maar dat was buiten de pers gerekend. Een oproep werd opgesteld en gericht aan *Het Laatste Nieuws*, *De Standaardgroep*, *Het Volk*, *Le Soir*, *La Dernière Heure*, *Gazet van Antwerpen* en *La Libre Belgique*. Die oproep verscheen inderdaad en had gevolgen. Naast vermeldingen van het neerstorten van vliegtuigen, en soms precies van Wellingtons tijdens die nacht of omstreeks die periode, kwamen meldingen binnen over begraafplaatsen van Nieuwzeelandse piloten, en helemaal op het einde, want John Mackenzie kwam op 2 juli in het Centrum aan, ontvingen we de melding van een inwoner van Wansin, die zich het gebeuren herinnerde, de naam van de behulpzame familie, Pauly, en de woonplaats van de nog levende zoon. Een telefoontje naar Roger Pauly was voldoende om een ontmoeting te regelen. Ondertussen had een andere kontaktpersoon kunnen melden dat op het Heverlee War Cemetery drie Nieuwzeelanders begraven lagen. Het bleken bemanningsleden van Mackenzies vliegtuig te zijn.

Toen John Mackenzie op het Centrum kwam, was hij uitermate verrast over verzamelde inlichtingen. Het was inderdaad Wansin, en het was de familie Pauly die hem onderdak had gegeven. Een verslag van de ontmoeting met Pauly verscheen in de *Gazet van Antwerpen-Gazet van Mechelen*, op 10-11 juli 1982.

Wim MEYERS

WAS DE TWEEDE WERELDOORLOG VAN IDEOLOGISCHE AARD ?

Over deze vraag werd gedebatteerd in de IIIde sectie op de Dag van den nieuwste Geschiedenis, op 24 april 1982 te Louvain-la-Neuve georganiseerd door de Belgische Vereniging voor nieuwste Geschiedenis.

Iedereen was het weliswaar eens over het essentieel ideologische karakter van het gewapend konflikt, maartwee stelling-

namen stonden tegenover mekaar wat betreft de kronologie van de perceptie van dat karakter. Voor de enen werd het ideologische aspekt pas a posteriori opgemerkt, voor de anderen was daaraan voor de tijdgenoten reeds geen twijfel. Wij vroegen aan prof. dr. Willequet en prof. dr. Devleeshouwer, voorstanders van resp. de eerste en de tweede stelling, hun argumentatie voor de lezers van de Mededelingen nader toe te lichten. Deze teksten worden natuurlijk gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van hun auteurs, dit volgens de geijkte formule.

Alain DANTOING - Dirk MARTIN

Tekst van Prof. dr. Willequet

Veertig jaar na de feiten begint men zich langzamerhand vragen te stellen over de tweedewereldoorlog en het nazi-fenomeen; dat is het begin van de wetenschap, zoals Aristoteles zegt. Na ondergaan, bestreden en veroordeeld te hebben begint men nu met begrijpen. Dat is niet gemakkelijk. Hitler wild juist "ein kalkulierter Chaos", vandaar ook de meest diverse interpretaties, zelfs al verafschuwt natuurlijk iedereen wat er gebeurde. Zal Europa de gebeurtenissen van 1939-45 ooit te boven komen? Men kan het betwijfelen. De gevolgen zullen nog lang aanslepen en zijn niet te voorzien.

Het debat daarover te Louvain-la-Neuve op 24 april 1982 was er vooral een tussen Georges Goriely en Robert Devleeshouwer. Men kent de eerste. Hij herhaalde de thesis van zijn uitstekend werkje *Hitler prend le pouvoir*. Volgens hem maakte de Führer met een diabolische handigheid gebruik van de toestand zoals die er na de eerste wereldoorlog uitzag om iedereen te verleiden, te bedriegen of angst aan te jagen. Daar de waarheid nooit eenzijdig is, kon hij de vele facetten ervan gebruiken (of somskamoufleren) om ze ten dienste te stellen van een ongelooflijke wil tot macht. Deze draaide voor iedereen - ook de overwinnaars - uit op een van de meest verschrikkelijke rampen die ooit de mensheid troffen. - Dit was dus een harde, scherpzinnige en nuttige analyse: de geschiedenis gaat voort, de mens vergeet en loopt steeds de kans in nieuwe vallen te trappen, vallen die (alhoewel ze naar de vorm anders zijn) minstens even grote dwalingen bedekken. De h. Devleeshouwer bracht a contrario en onopzettelijk een bijna karikaturaal bewijs aan voor de bruikbaarheid van deze analyse door zijn ultra-simplistische en manicheïstische interpretatie. Daar het nazisme vanaf de jaren '30 dóór en dóór gekend was, konden scherpzinnige antifascisten het van in den beginne ontmaskeren en het later overwinnen. Eind goed, al goed. Kannunik Aubert kwam toen tussen en liet opmerkendat niemand van de toehoorders het - volgens hem - essentiële begrip van het "minste kwaad" opgeworpen had. Hij stelde trouwens dat de menselijke handelingen en reacties door zulk een veelheid factoren bepaald worden, dat het onmogelijk is deze tot één enkele terug te brengen - die trouwens niet nader toegelicht werd.

De discussie was eigenaardig in die zin dat vooral twee mensen van de linkerzijde tegenover mekaar stonden, maar twee tegenvoeters. Meer nog dan wat gezegd werd, was de basis van hun opstelling betekenisvol. Het moet gezegd worden dat de ene aan militantisme deed, de andere aan wetenschap. Het fascisme gekend? Het nazisme gekend? Wellicht wel, maar op de manier van de Albanese eerste minister die volgens de dagbladen het nieuwe Sovjet-staatshoofd een fascist noemt. Maar dat is niet de mening van historici en politologen die zich sinds 40 jaar, niet zonder moeite en tegenstrijdigheden, inspannen om steeds juistere antwoorden te vinden.

Eerste punt : het is niet zonder - zelfs onmiddellijk en

praktisch - nut, in de mate van het mogelijke de betekenis te verduidelijken van een term die al te dikwijls te pas en te onpas gebruikt wordt. In het kort (want er zouden heel wat bladzijden nodig zijn) : het fascisme is een specifiek fenomeen dat zich in diverse gedaanten tussen 1920 en 1943 in het geïndustrialiseerde Europa voordeed. De (militaire) diktatuur is echter van alle tijden. Deze is geen draagster van enige ideologische boodschap. Haar functie bestaat erin een alarmerende situatie te bevroeren om er proberen uit te geraken met autoritaire methodes. Eens dat gelukt, wordt demacht noodzakelijkerwijze overgedragen. Het Poolse voorbeeld toonde recent aan dat de diktatuur zowel van "rechts" (Franco) als van "links" (Jaruzelski) kan zijn. Zij versterkt de Staat, zonder verder te gaan. Het fascisme evenwel is een tegen-Staat, op basis van een eenheidspartij met een weliswaar autoritaire boodschap, maar die gestoeld is op een ideologie die de nationale eenheid wil verwezenlijken door het verzoenen van de traditionele waarden van de rechterzijde met de revolutionaire van links. Vanaf de dag van de staatsgreep wordt de verovering van de staat ingezet, structuren na structuren, stap na stap, een infiltratie die jaren zal duren, tot de tegen-Staat de vroegere instellingen helemaal opgeslorpt heeft. Maar om wat te doen? Hier tekent zich een derde en schrikwekkende mogelijkheid af : het totalitarisme op binnenlands vlak met supra-nationale ambities naar buitenuit. Men ziet niet in wat hier het fundamentele verschil zou zijn tussen het Stalinistische en nazi-model. In Italië kon Mussolini niet zo ver gaan : de traditionele krachten (monarchie, kerk, leger) waren veel te sterk.

Men begrijpt waarom degenen met een militantistische stellingname in de duisterheid van hun onderbewustzijn voor eendiepere analyse terugschrikken. Het is voor hen gemakkelijk alles wat niet in hun kraam te pas komt onder een vage en scheldwoordachtige noemer te brengen. Zij doen zoals die Zuid-Amerikaanse dictators die zelfs de lichtste vormen van liberalisme, kommunisme noemen. Het is een methode die werkt. Maar is ze wetenschappelijk? Met zo'n verwarring kan geen ernstige analyse gemaakt worden; in de long run kan zulk een methode zelfs bittere vruchten opleveren.

Maar vooral : ze verklaart niets. Men moet bv. nooit een kollaboratiekrant uit de jaren 1940-44 opengeslagen hebben om niet te kunnen vaststellen dat de meeste redakteurs - zoals ook vele militanten en Oostfrontvrijwilligers - authentieke extreem-linksen waren (wel te verstaan gaat het hier niet over de avonturiers). Was hij rechts, de kwasi-trotskyist Pierre Hubermont die in zijn *Communauté culturelle wallonne* de waarden van de volkskultuur - volgens hem identiek met het nazi "Volkstum" - aanpreept? Deze waarden worden heden door de gauchistische milieus als de éniëchte aanzien. Desterke vertegenwoordiging van extreem-links in de kollaboratie zou in plaats van ontkend, bestudeerd moeten worden. Een kleine suggestie : zou de scheidingslijn niet moeten gezocht worden in het lange debat uit de jaren dertig tussen de voorstanders van de "werkelijke vrijheden" en die van de "formele vrijheden"?

Gekend het nazisme ? De vraag die in Louvain-la-Neuve gesteld werd was de volgende : was de tweede wereldoorlog een ideologische oorlog ? Wij vrezen als de pest (uit angst voor de toekomst !) die "verschrikkelijke vereenvoudigers" die ons uitleggen dat het hier natuurlijk ging om een zegerijke kruistocht van het goed tegen het kwaad, van een doktrine van vrijheid (daarbij uiteraard ingegrepen het Stalinisme) tegen obskurantisme en verdrukking. En daarmee zijn alle gewetens gesust. Maar tegen een goedkoop prijsje, als wij ons zo mogen uitdrukken.

Hernemen wij ons bazisschema (diktatuur, daarna fascisme, dan totalitarisme, het ene afglijdend naar de andere). Het nazisme verschijnt dus in werkelijkheid als een evolutief fenomeen, met bedrieglijke decors die een initiatiesysteem bedekken. Het door de oorlog nog aangescherpte esoterisme ervan was eerst slechts gekend door de "zuiveren" (de top van de SS-hiërarchie), en later door de metafgrijzen geslagen historici. Dit vanaf 1945 door het openstellen van de concentratiekampen en door het ontdekken van het uitmoorden van de Joden, wat niemand echt beseft had heel eenvoudig omdat dit (en het strekt ons tot eer) oninendkbaar was. Wat de samenhang van het theoretische systeem zelf betreft, daarvan geraakten de specialiteiten op de hoogte door op een volgende publikaties. Er was weliswaar *Mein Kampf*, een weefsel van waanzin en verwensingen. In 1928 kwam het "Tweede boek", dat pas duidelijk was, verborgen werd gehouden (waarom ?) en gepubliceerd in 1954. Daarna kwamen de *Tischgespräche*, de geheime toespraken van Himmler en eindelijk in 1981 het grote werk van Krausnick en Wilhelm *Het leger van de ideologische oorlog*. Op de duur werd alles duidelijk, maar hoe zouden de tijdgenoten het onderscheid hebben kunnen maken tussende "vergissingen", begrijpelijk in functie van een politiek van het "minste kwaad", en de zichtbare tekens van de diepere waarheid, gekamoufleerd door een ongelooflijk esoterisch jargon ? De nazi-Duitser was niet de Duitser van iedereen : alleen enkele duizenden geïnitieerden op 80 miljoen mensen kenden er de diepere zin van. Zeker, het was een ideologische oorlog, maar men werd daar pas a posteriori helemaal bewust van.

Zonder twijfel, maar op het moment zelf ? Dat men eens opzoeke waarom en in welke geest Frankrijk de oorlog aanging tegen nazi-Duitsland : geen woord over de Joden, over de kampen, over de ideologie. In het beste geval veroordeeldende katholieken het "paganisme" van over de Rijn, terwijl de antifascisten (met meer voorzichtigheid) de bondgenoot van de afschuwelijke Franco wraakten. Zij mobiliseerden massa's mensen voor Spanje, maar nooit tegen Duitsland. En wat noemden zij fascisme ? De enge definitie van de Komintern uit 1928 ("alles wat niet kommunistisch is") of de meer vage van het Volksfront ? Zeker, de kommunisten vochten heldhaftig na 1941, maar hun doorzicht zou pas helemaal opmerkelijk geweest zijn indien het niet vergezeld was gegaan van een blinde verering van het sovjet-systeem. Dit laatste kan, zijn 60 miljoen vermoordden indachtig, met glans de vergelijking met de verwezenlijkingen van Adolf Hitler doorstaan. In 1940 was de inzet heel anders dan in 1945.

In april 1982 verbaasde de h. Aubert er zich over de uitdrukking "het minste kwaad" niet gehoord te hebben. M.i. komt daar nog een ander woord bij dat sinds 1940 wel wat van zijn waarde verloren heeft, maar dat in 1940 in ieders - ik zeg wel ieders - mond lag : het is het woord vaderland. Het Belgische vaderland was totaal onschuldig, zijns ondanks de draaischijf van de grote Europese rivaliteiten, had van ver of dichtbij niets te maken met deze zaak, was neutraal zoals Zweden en Zwitserland : feiten waarmee ongetwijfeld een rechtvaardige overwinnaar eerlijkheidshalve toch rekening zou moeten houden. Voornegen tienden was men de geallieerden gunstig gestemd geweest - op voorwaarde dat deze zelf vochten. Nu had men een vaderland te bevrijden, te herontdekken, wederop te bouwen, maar vooral te verbeteren. Vrijheid, jazekeer - maar in welke voorwaarden ? In de hele sluikpers vindt men niet één regel tengunste van het parlementair systeem... Het vaderland, dat was het ideaal van alle "bezetten" (inbegrepen de Russische). Het vaderland waardig te zijn - voor de van de Duitse overwinning overtuigde collaborateurs. Een ander vaderland - én voor de mensen van *Wal-lonie libre* én voor het op dit punt weinig precieze V.N.V. Nog een ander vaderland - maar hier krijgt de ideologie de bovenhand - voor de De Vlag en Jef Van de Wiele : het groot-Germaanse rijk. Zelfs de kommunisten hadden begrepen dat de ideologische snaar moeilijk te bespelen was; hun ordewoorden : de bezetter verjagen, hem saboteren, het vaderlandse ideaal hooghouden door bloemen te gaan neerleggen op het graf van de helden van... 1830. Vaderland en Vrijheid zegden de enen, Vaderland, Europa en Socialisme zegden de anderen - die twee laatste slogans even lofwaardig als slecht van pas komend. Men vocht tegen "Duitsland", of men probeerde zich te verzoenen met de toestand, maar er moet toegegeven worden dat als men er het bepalend woord "Hitleriaans" aan bevoegde, dit in de meeste gevallen was om er het afstotelijke karakter van te beklemtonen. De democratieën waren ten strijde getrokken tegen het "Duitse gevaar"; pas in 1945 veranderde alles en begon men, in het kader van de Europese verzoening (gelukkig !), van de "bruine pest" te spreken.

Vergeten wij de gulden regel niet dat de menswetenschappen er zich niet mogen toe beperken feiten vast te stellen, maar zich ook moeten inspannen om te bepalen op welke wijze de feiten - terecht of niet - werden aangevoeld door de tijdgenoten. Dit principe verlaten is beginnen met militantisme en zich in het avontuur gooien. Wie kan voorspellen hoe de oorlog van 1940 binnen dertig jaar of binnen een eeuw zal uitgelegd worden ? Kijken we eerst eens hoe de getuigen van de gebeurtenissen het zagen. Een goed leermeester onderwees ons dat voor de geschiedenis de twee assen ruimte en tijd van belang zijn. Men kan verder gaan, maar dan is men geen historicus meer : dan doet men aan politiek, filosofie, of zelfs - toppunt - aan retrospectieve futurologie.

Wanneer men de interne evolutie van het nazi-regime nagaat, kan men duidelijk de drie kristallisatiepunten onderscheiden die het karakteriseren. In 1933 komt een "nationale oppositie" aan de macht, gesteund door het leger en die naar buiten kwam met als voornaamste doel het land zijn waardigheid terug te schenken dat

het door het verdrag van Versailles verloren had. Dan een fascisme gekenmerkt door Roehm, Strasser en de S.A., dat met een graduele "Gleichschaltung" begon, d.w.z. de verovering van de massa's en de staat (cf. supra). Stap na stap slorpte het partij-apparaat de traditionele structuren op; daarna luidde de groei van de SS op het einde van de jaren dertig een derde periode in, met wéér andere doeleinden. Zouden deze laatste als ze in 1932 zouden voorgesteld zijn, de stemmen van 17 miljoen kiezers hebben gekregen? Het is zeker van niet, omdat het doel juist was de totale vernietiging van wat iedereen het dierbaarst was: de Natie en de Staat. Heel Europa zou op een uitsluitend racistische basis heropgebouwd worden: door de fysische eliminatie van de niet-rassen, de uitbuiting van de minderwaardige rassen en het uitpuren van het Arisch-Germaanse ras waarvan de supranationale SS de elite vormde. De staat moest vernietigd worden, en dit gebeurde zo grondig dat de overwinnaars in 1945 voor het absolute niets stonden. De massa was algeatomiseerd, de bureaucratie werd het daarna. Een Staat kan niet leven zonder structuren, een perpetuum mobile wel. Een samenhangend organigram van het IIIe Rijk opmaken is een onmogelijke taak; zij die meespeelden vonden er zelf hun weg niet in terug. De ministeries, de provinciale besturen bestonden nog slechts pro forma: de hedendaagse Duitse historici noemen dat de "Entstaatlichung des Staates". Hoogstens was er nog een uitvoerende rol ("Durchführung") voor weggelegd. De "Führung" zelf behoorde toe aan de SS, d.w.z. aan Himmler. Een land waarin de politie alle openbare ambten controleert of in handen heeft, is uit het fascistische en in het totalitaire stadium beland. Dat gebeurt niet zonder moeite: het "Belgische" aspekt van deze evolutie werd buitengewoon goed bestudeerd door onze landgenoot A. De Jonghe. Vernietiging van de Staat, maar ook van de Natie die zou opgaan in een Europees geheel met aan de top de echte "zuiveren", nl. de harden van de SS, die niet noodzakelijk van Duitse afkomst waren. Zoals de racist Jef Van de Wiele op zijn proces zou zeggen: de volgende leider van het grote Reich zouna Hitler, Piet Janssens kunnen heten. En zoals niets uit niets voorkomt, was het Duitse verleden trouwens van die aard om zulk een evolutie te bevorderen. Duitsland is de enige Europese natie die nooit aan eenmaking toekwam. Het IIe Rijk van Bismarck had één derde van de Duitstalige volkeren uitgesloten, maar bevatte enkele miljoenen vreemdelingen die daar niet erggelukkig mee waren. Het IIIe Rijk zou het werk echter afmaken. In de 19e eeuw waren heel wat Länder niet erg toeschietelijk geweest: anderen zouden nu ook moeten plooiën. Dat was logisch en zinloos tegelijkertijd, zoals trouwens heel het racisme dat aan de basis lag van het geheel. Een dergelijk programma was gekend door enkele ingewijden, enkele grote lijnen werden op vage en voorzichtige manier vrijgegeven, maar er waren ook officiële verklaringen (Ribbentrop, Goebbels, de *Brüsseler Zeitung*, Hitler zelf...) die konden geruststellen. Bepaalde Belgische kollaborateurs raakten pas in 1944 brutalerwijze op de hoogte. De werkelijkheid van het nazi-Reich bleef steeds verborgen onder een goed bedacht geheel van gezichtsbedrog, litotes en een geruststellend jargon. Was dat alles duidelijk en welbewust in de geest van Hitler zelf, en dit vanaf 1933? Men kan het betwijfelen. Men is eerder geneigd te denken

dat het systeem in paniek raakte, radikaliseerde op zijn onomkeerbare weg o.i.v. een oorlog die een heel volk naar de keel greep - en die alleen nog kon eindigen met een godendeemstering.

Wat ons meer speciaal interesseert is de wijze waarop bijna alle Belgische "bezetten" zich bij de neus lieten nemen door deze twee kamouflages, demilitair-traditionele ende fascistische. Een echte held, Robert Leclercq, leider van de Groep G, zegde ons met zijn absolute eerlijkheid : "Het maakt me zenuwachtig over Duitse gruweldaden te horen praten, omdat de bezetter degenen van de onzen die hij kon oppakken fusilleerde of onthoofdde. Maar dat is de wet van de oorlog ! Wij wisten waaraan wij ons blootstelden !". Natuurlijk, maar naast de hardvochtige doch wettelijke rechtbanken van de Wehrmacht waren er de kampen. Wat het verzet betreft waren er in het begin alleen een paar patriotten die 1914-18 verderzetten en enkele anti-fascisten, erfgenamen van de Spaanse burgeroorlog. Aan de kant van de kollaboratie, in die eerste maanden, notabelen en intellectuelen aangeslagen door de nederlaag, die handelden o.i.v. het "gezond" verstand dat hen zegde er het beste van proberen te maken. Men zou geloven dat het verstand niet altijd verstandig is ! De eerlijkste onder hen was Robert Poulet, die tippte op een samenwerking in de toekomst (na een algemene vrede), voorwaardelijk (met eerbiediging van onze onafhankelijkheid) en beperkt (tot bepaalde sectoren, zoals men dat vandaag poogt te doen). Anders voorzaghij een nationaal verzet op z'n Iers. Maar ontgoocheld trok hij zich terug, zoals hij zelf zei. Zijn fascisme was niet datgene wat hij hoger definieerde : het was dat van Maurras, van La Tour du Pin. Echte fascist (nationale fascist, misbruikt door een Duits fascisme dat niet meer bestond) gingen verder : het kwam erop aan het vaderland te "verdienen" door onmiddellijk te kollaboreren. Maar welk vaderland ? Het Belgische, het Vlaamse of het Waalse ? Allen prezen zij het socialisme aan, over het algemeen in de gedaante van een solidarisme dat aan het concept "natie" zijn uiteindelijke samenhang zou geven. Wat de opbouw van Europa betrof, onder fascist kon men daarover zeker tot een akkoord komen. De "Militärverwaltung", afhangende van de haargegeven richtlijnen en slecht geïnformeerd, speelde in op die tegenstellingen en voerde de bevelen van Berlijn op haar eigen manier uit, gesteld als zij was op haar eigengemak. Tegelijkertijd werd een verwoede strijd tegen Himmler gevoerd. Laten we niet over Rex praten, deze eigenaardige smeltkroes van boy-scout manieren en grootsprakerigheid aan de basis, en van leugens, opportunisme en mythomanie in hoofde van de "Chef". Door de schuld van de bezetter zelf groeide en radikaliseerde het verzet; als antwoord op het geweld van de Staat kwam een, bij sommigen aggressief en revolutionair, terrorisme los. Het bleek een verbazend goede prefiguratie van de methodes, die het Algerijnse F.L.N. en gelijkaardige bewegingen later zouden toepassen. Vastgelopen op een weg die enkel naar het niets kon leiden en herleid tot een klein aantal fanatici die voor hun vel vochten, liep de kollaboratie ook op terrorisme uit. Zelfs de Vlaams-nationalistische minderheid was, ontgoocheld, gesmolten als sneeuw voor de zon : in de gegeven omstandigheden was het onmogelijk geworden een natie te vormen, wat ook de afloop van de oorlog zijn zou. Het "sovjetgevaar" werd

door de enen ontkend, en door de anderen tevergeefs benadrukt. De kamouflage en deracistische realiteit hadden hun werk gedaan en - zoals in elke wereldoorlog - had de Europese beschaving zichzelf een slag toegebracht. Men komt niet in aanraking met een totalitarisme zonder er een stukje van zichzelf aan te verliezen, zelfs als het is om het te bevechten...

Was deze oorlog nu ideologisch of niet? Voor de meeste deelnemers van onderaan, inbegrepen de Duitsers, zeker wel. Vóór alles verdedigde men het éne of het andere vaderland. De vrijheid van het vaderland, of de vrijheid zoals min of meer omschreven in de principes van de Franse revolutie, of nog : een meer kollektieve vrijheid - en dit alles met diverse en tegenstrijdige middelen.

En dan was er natuurlijk het ideologische esoterisme dat duidelijker werd, in die mate dat men na 1945 niets anders meer zag. Dat was een bijkomende kamouflage die de huidige historici moeten trachten te doorprikken, gebrand als zij erop zijnde werkelijkheid van het ogenblik terug te vinden en te begrijpen.

Ja, uiteindelijk was het een ideologische oorlog tot in de meest verborgen details - de ergste van alle oorlogen. Maar ook - en sommigen hadden dat van in het begin gevreesd - een echte catastrofe; beter, de meest reusachtige, demonumentaalste domheid aller tijden, een vervolg van 1914. Kruistocht tegen dit, kruistocht tegen dat... Ziedaar wat er gebeurt als bepaalde mensen gaan denken. Het overontwikkelde brein van zekere ideologen lijkt inderdaad op de kundig klaargemaakte gevogeltelevens voor een kerstfestijn. De vergelijking is overdreven? Nochtans eindigde het in de twee gevallen met een holocaust...

Tekst van Prof. dr. Devleeshouwer
De tweede wereldoorlog een ideologische oorlog ?

Men zou daar bijna aan gaan twijfelen na het lezen en aanhoren van de verontschuldigende, ja zelfs diskreet rechtvaardigende artikels en toespraken n.a.v. wat voor sommigen bijna een "viering" was van de vijftigste verjaardag van Hitler's kanselierschap.

Men zou eraan gaan twijfelen als men ziet hoe de elementen die in het debat gebruikt werden op het bijzondere afgestemd waren, opgesplitst, op paradoxen berustend, versnipperd, vergoelijkend, ontdaan van alle samenhang. Maar zonder samenhang en diepere continuïteit is er geen Geschiedenis, vermits haar rol juist is om vertrekken van aparte situaties, de diepere onderstroom ervan te ontdekken.

Wat waren in het geval-Duitsland de basisgegevens van de weg die tijdens 12 jaar nazi-regime werd afgelegd (daarna ook in de rest van Europa) ?

Om daarop te antwoorden moeten we terug naar het begin van de 19e eeuw. In 1815, negen jaar na de vernedering van Jena, zat Pruisen in het kamp van de overwinnaars. Maar het is een Ancien Régime-mogendheid die (om de loop der dingen te kunnen volgen) zich de middelen van haar politiek moet geven. De dynamische adellijke top laag begrijpt dat dit niet anders kan dan door een groei op geografisch gebied en wat betreft de materiële macht.

Dit wordt dan ook de hele 19e eeuw door verder nagestreefd. Enerzijds word, territoriaal gezien, op vredelievende (het Zollverein) maar ook op militaire wijze (konflikten met Oostenrijk en Frankrijk) de interne macht uitgebreid ; anderzijds was er op industrieel vlak het ontstaan van een grootburgerij die in staat was de militaire en economische wapens voor die macht te leveren. Om in dit inhaal-maneuver te slagen zetten de leidendes kringen (de Junkers en het groot-kapitaal) alles op alles, wat een uitzonderlijke machtsconcentratie op politiek, economisch en militair terrein vooronderstelde.

In correlatie daarmee trouwens het feit dat de zich ontwikkelende arbeidersklasse over een opmerkelijke organisatie gaat beschikken, maar in een dubbelzinnige situatie verkeert in de paternalistische houdgreep van de machthebbers : nl. een goede sociale wetgeving, gepaard aan een strikte controle op de politieke kant van de zaak.

Maar het inhaal-maneuver heeft één zwakke kant. De monetair en financiële structuren van deze geforceerde dynamiek zijn erg fragiel en berusten niet helemaal op een vaste basis; tijdens de oorlog zal men om evidente strategische redenen (de controle over de zeeën) niet kunnen steunen - zoals dat voor de Geallieerden het geval was - op de spektakulair groeiende macht van de Verenigde Staten.

Men kent het vervolg. In dit opzicht trekt Duitsland inderdaad vanaf 1916 blanco cheks op de toekomst : de overwonnenen zal moeten betalen. Dit is een politiek die onverbiddelijk zal worden doorgevoerd met het verdrag van Brest Litovsk, dat Sovjet-rusland voor een korte tijd verpletterende eisen oplegde. Maar de krijgskansen keerden om redenen die, alles bij elkaar genomen, met het toeval niets te maken hadden. De nederlaag zorgt voor een dubbel trauma bij de Duitse leidende klassen. Zij veroorzaakt een revolutie die er niet in slaagt gebruik te maken van haar eigen triomf. Deze stuikt in mekaar, evenzeer door het feit dat haar eigen leiders niet in staat bleken ze te verstevigen en te doen functioneren, als door de hardnekkigheid van de socialisten om de burgerlijke democratie te redden, en van het leger om de rust en orde van de bezittende klassen (adel en burgerij) te herstellen. Het parlementair systeem van de Weimar-republiek haalt de bovenhand op de revolutionaire hypothese. Het is een systeem dat naar de vorm een van de meest liberale is. Maar het wordt in gevaar gebracht omdat de deelnemers het niet aanvaarden. De kommunisten niet, omdat zij de revolutie van 1918-19 misten en een Staat naar sovjet-type willen. De Junkers en het leger misprijzen de republikeinse orde, omdat deze in hun ogen beantwoordt aan de logica van de kleine en middelgrote burgerij, welke zij slechts dulden in die mate dat hun eigen belangen gediend worden (zoals in de vorige eeuw t.a.v. de grote burgerij). De grote burgerij ziet er een politieke macht in die minder gemakkelijk te bespelen is dan vóór de wereldoorlog. De kleine en middelgrote burgerij, geruïneerd door de gevolgen van de oorlog, compenseert dit door ultra-nationalisme; zij lijdt onder de complexen van een klasse die de principes van een andere klasse wil toepassen, zonder er de rijkdom van te bezitten. Vandaar dat zij in trance geraakt als gevolg van enerzijds de vrees voor de revolutie, anderzijds de revanchistische dromen van herwonnen grootheid. Alleen de socialisten geloven echt in het systeem en kunnen daarbij steunen op een reaktionair leger, zolang dat nodig is om de orde te herstellen. Want zodra de S.P.D. daar niet meer voor nodig is wordt zij, als onbruikbaar, van de macht uitgesloten.

Men kan er niet genoeg op wijzen dat de jaren na de vrede van Versailles in Duitsland jaren van verkapte burgeroorlog zijn. De harde linkerzijde (kommunisten en revolutionaire arbeiders) en de harde rechterzijde (Junkers en grootburgerij) staan onophoudelijk tegenover mekaar in soms zelfs bloedige conflicten. Maar, zoals altijd in dergelijke gevallen, levert de harde rechterzijde op het terrein zelf geenslag. Daarvoor bedient zij zich van bezoldigde gewapende bendes (Stahlhelm, vrijkorpsen enz.). Deze bendes bestonden vooral uit op drift geraakte gedemobiliseerden, vechtersbazen van alle markten thuis en nationalistische studenten, idealisten van de meest geboorneerde reactie. Zij werden voor de meeste akties financieel gesteund door het grootkapitaal en de intendantie van het leger. Hun voornaamste doel : de roden breken, de marxisten buiten en het instellen van Orde. Hun parolen : een sterk en vernieuwd Duitsland op politiek gebied ; een archaïserend antikapitalisme dat enkel bijkomstighe-

den (woeker en oorlogswinsten) bestreed op economisch gebied ; antikomunisme en antisyndikalisme op sociaal vlak. Bij deze overspannen en vernielzuchtige stoottroepen : de meer politiek dan militaire Nationaal-socialistische Partij (N.S.D.A.P.). En in haar rangen, dereeds o zo fanatieke Hitler. En achter ditalles een even diverse als subtiele geldverschaffing om deze voor rechts gunstige activiteiten te voeden : edellieden, grootburgers die aanvankelijk meer ten persoonlijken titel dan als tussenpersonen van georganiseerde groepen handelen, enook de grote groep van kleine sympathisanten, die zich zelf het welgelukken van die financiering toeschrijven. De gebeurtenissen van 1923 (losgeslagen inflatie, Roer-bezetting) drijven het Duits nationalisme ten top. Het aktieve of passieve verzet verenigt in één-zelfde formele oppositie uiterst links, uiterst rechts en de he-le waaier van de anti-Franse tegenstanders. De gebeurtenissen vormen de genadeslag voor de kleine burgerij die, nu helemaal uit haar evenwicht, in toenemende mate door uiterst rechts aangetrokken wordt. Uiterst rechts poogt in de institutionele en psychische wanorde van 1923 in München een putsch door te voeren o.l.v. de in het verleden opgaande Ludendorff (de man achter Hindenburg, het symbool van de overwinning te Tannenberg) en Hitler, mini-agitator in regenjas die zich haast om de weg naar de macht te vinden. Het lukt niet, het wordt de gevangenis - en het uitschrijven van *Mein Kampf*. Een onsamenvangende en schreeuwerige tekst die van dan af voor altijd duidelijk maakte uit wat de "filosofie" van onze onvermurwbare bezetene bestond. Het zijn obsessies op basis van een onoverkomelijke afkeer, waarin fantasmen van individuele paranoia (de vuile Joden die de pure Duitsers schenden) samengaan met de angsten uit de kollektieve waanzin (de vuile Joden en marxisten die het pure Duitsland bezoedelen). Die obsessies in politieketoespraken gegoten, slaan trouwens niet aan. Het is omdat ook Duitsland van 1924 (met het herstel van de Mark en het Dawes-plan) tot 1929 (eerste kisisverschijnselen) de "goede jaren" van de tussenoorlog kent. Wie zou er naar die sinistere voorspellingen en ideeën brullende paljas luisteren (*Mein Kampf* wordt niet gekocht, de nazis hebben geen kiessuccessen) ? Wie zou er vertrouwen stellen in een partij die zich reeds onderscheidt door simplistische stoeten en primitief geweld ? Maar de kisis breekt uit. Zij wereldwijd. Haar belangrijkste gevolgen op het vlak van de werkloosheid : in de U.S.A. waar de industrie het meest gerationaliseerd is (het fordisme) en in Duitsland waar zij het meest geconcentreerd is (de kartels). De gevolgen zijn in de twee landen echter niet dezelfde.

Duitsland lijdt aan financiële ademnood wanneer de U.S.A. niet overgaant tot een hernieuwing van de leningen op korte termijn die dienden om ook in Duitsland de rationalisatie doorte voeren, wat het concurrentievermogen van de industrie moest bevorderen. Anderzijds is er de druk van de oude revanchistische rechterzijde die Duitsland zijn vroegere macht wil teruggeven. De leidende figuren ervan willen de reakties van dedoor de werkloosheid geteisterde arbeidersklasse onder controle houden. Bovendien willen ze te allen prijze een hollende inflatie vermijden, inflatie die zeer slecht aankwam bij de publieke opinie, maar die evenwel erg gunstig was geweest voor de grote uitvoerindustrie. Resultaat :

de koppige deflatiepolitiek van kanselier Brüning; verhoging van de belastingen, vermindering van lonen en wedden. Daarbij komt, wat de werkers aangaat, het vakbondsprotectionisme van de collectieve arbeidsovereenkomsten dat de niet-vakbondsleden en de jongeren uitsluit.

Voor een gedeelte van hen wint wat de nazi's zeggen en doen elke dag aan geloofwaardigheid. Op die manier kunnen de nazileiders, die "zuiver" uiterst rechts zijn, een aantal arbeiders- en jonge volkselementen meeslepen. In wat wij zeggen zorgt het "ouvriëristische" (vooral de aanvallen op de Joodse banken als symbool van het kapitalisme) en nationalistische (het onrecht van het verdrag van Versailles) element voor dit afleidingsmaneuver, maneuver dat de oude nationalistische rechterzijde (Hugenberg) niet begrepen had. Het draagt bij tot verwarring bij de klassevijand. De arbeidersklasse is op haar beurt verdeeld. In deze onrustige periode bestrijden socialisten en kommunisten mekaar zonder genade. De eersten verwijten de laatsten de Republiek in gevaar te brengen (om haar te verdedigen zullen de socialisten bij de verkiezingen van 1932 Hindenburg steunen, die op zijn beurt Hitler aan de macht zal roepen). De kommunisten (die niet vergeten zijn dat de S.P.D. de repressie van de Spartakistische revolutie van 1918-19 gevoerd heeft en dit haar niet vergeven) richten hun aanvallen tegen het burgerlijke Reich, gesterkt als zij in hun sektaire houding zijn door de tactiek van klasse tegen klasse van de IIIe Internationale.

1932 is het grote keerpunt. Hindenburg (gesteund door de socialisten en het Centrum) wint tegen Hitler (gesteund door de "harde" rechterzijde en uiterst-rechts), terwijl Thälmann slechts op de kommunisten kon rekenen. Bij de wetgevende verkiezingen bereikt de nazi-vloed zijn toppunt in juli (37%) maar neemt af in november (33%). Ondertussen is Duitsland o.l.v. von Papen en lui-dens volmacht (art. 48) voorzien van een "regering van baronnen", die slechts steunt op een parlementaire minderheid (70 stemmen op 577).

De verarmde aristokraat von Papen (gehuwd met een rijke industriële erfgename), die ondertussen de Pruisische regering ontbond en zo een belangrijk socialistisch bastion deed vallen, probeert het te vergeefs slim te spelen.

Een andere "draaier" volgt hem op: generaal von Schleicher. Na de verkiezingen van november die een nazistische teruggang en een kommunistische winst (de nazis verliezen twee miljoen stemmen, de K.P.D. wint er een miljoen) opleverden, probeert hij de nazi-"linkerzijde" (Gregor Strasser) los te weken, maar die poging mislukt.

Zodoende blijft er voor de rechterzijde maar één weg over: haar zegen geven aan een Hitler op zijn retour. Zij wil op die manier links mat zetten en tegelijkertijd de touwtjes zelf in handen houden. Is dit niet de gedragslijn die een deel ervan reeds lang in het geheim voorstond? Vanaf 1931 was de steun van groot-industriëlen inderdaad verworven: Kirdorf (Steenkool),

Thyssen (staal), Schnitzler (IG Farben), Cuno (rederij), von Schröder (bankier), Schacht (Reichsbank) e.a. Sommigen onthielden zich: Siemens (alhoewel bepaalde vooraanstaanden van de firma wel hielpen) en Krupp (tot Hitler kanselier werd). De oud-wordende Hindenburg laat dan zijn laatste vooroordelen vallen t.a.v. de "Boheemse korporaal" Hitler die juist goed genoeg was om "minister van Posterijen" te worden; Hitler wordt dus nu kanselier.

De nazis zijn in deze rechtse regering in de minderheid (drie op acht). Maar reeds de avond van zijn benoeming gaat Hitler verder dan het klassieke politieke spel. Op straat te Berlijn moet een reusachtige optocht duidelijk maken wat de nieuwe machtsverhoudingen zijn.

Door op het kommunistische gevaar te spelen krijgt Hitler een ontbinding van de Reichstag voor mekaar. De kieskampanje wordt gevoerd in een sfeer van angstaanjagerij, van geweld en tenslotte zelfs - na de Rijksdagbrand (27 februari 1933) - van terreur. De dag na deze gebeurtenis worden uitzonderingsmaatregelen genomen om de veiligheid van de staat te verzekeren. De kommunisten, socialisten ook, worden aangehouden. Sommigen ontsnappen eraan en duiken onder. Vakbondsleiders van het hoogste niveau (Leipart enz.) proberen met Hitler de dialoog aan te gaan in termen van medewerking aan het vernieuwen van Duitsland, alsof dat mogelijk was. Op de verkiezingsdag 5 maart, en ondanks het gewelddadige klimaat van de kieskampanje, krijgen de nazi's maar 44 % van de stemmen, de socialisten 18 % en de kommunisten 14 %. In de typische arbeidersdistrikten is het resultaat van de nazi's op zijn zwakst.

Gesterkt door deze resultaten versnellen de nazi's hun inpalming van de Duitse Staat. In april besluiten ze tot de boycot van Joodse handelshuizen, de nazi-vlag wordt nationale vlag, de aanhoudingen volgen mekaar op, de Gestapo wordt geïnstalleerd, het kamp Dachau geopend, daarna dat van Oranienburg waar de leiders van links en uiterst links opgesloten worden. Door de oude thema's van de eisende linkerzijde en het integratiethema van de rechterzijde te verbinden slaagt Hitler erin op één mei duizenden en duizenden arbeiders en patroons samen te brengen. Op 2 mei wordt duidelijk in welke richting dat moet begrepen worden: de bezittingen van de vakbonden worden aangeslagen en de leiders aangehouden, inbegrepen degenen die tot samenwerking bereid waren. Op 10 mei leidt Goebbels te Berlijn een barbaars feest waarop duizenden boeken verbrand worden van wie het de misdaad was door Joden, marxisten, liberalen geschreven te zijn en onverenigbaar met de nazi-geest. In juni wordt de socialistische partij ontbonden. Na links uitgeschakeld te hebben verkrijgt Hitler hetzelfde van rechts, maar vrijwillig. In juli heffen de burgerlijke partijen zichzelf op. In dezelfde periode sluit de nazi-regering een konkordaat met de Kerk. Overigens worden ambtenaren, leerkrachten, zelfs politiefunktionarissen afgezet wegens hun verleden. De rest buigt en sluit aan. De "Gleichschaltung" van de publieke opinie volgt tijdens het plebisciet van november 1933, wanneer doorlist en geweld 40 miljoen kiezers tegen 2 zich voor de diktator uitspreken.

Maar daarmee zijn alle dubbelzinnigheden niet van de baan. Bepaalde nazi-bazismilitanten die geloven in de "linkse" boodschap van het nazi-programma willen de bedrijven gaan controleren in naam van de "nazi-revolutie". Het patronaat protesteert. Vice-kanselier von Papen sluit zich daarbij aan. Hitler moet tussenkomen: "de nazi-revolutie is gedaan". Dat kan echter het onbehagen niet wegnemen dat vooral leeft "ter linkerzijde" van de partij (i.c. bij de S.A. van Röhm). Dat maakt het patronaat en de traditionele rechterzijde onrustig; via Goering en Hindenburg dringen ze erop aan dat Hitler stelling zou nemen. Dat doet hij door in het bloedbad van de Nacht der lange messen zijn "revolutionaire linkerzijde" te liquideren.

Ditmaal heeft Hitler overal de macht, op het leger na. Maar ook dat wordt ingepalmd dankzij het dubbele maneuver tegen de generaals Fritsch en Blomberg. Niets weerstaat hem nog. De linkse oppositie zit in de marginaliteit, de politieke ruggegraat gebroken, sommigen onder hen van in het begin en voor 12 jaar in gevangenissen en kampen. Anderen bieden op quasi-individuele manier verzet. Er is één duurzame groep, maar slechts in die mate dat hij besluiteloos is en zonder groot gevaar te lopen: een klein aantal politici en rechtse generaals. Dat zal uitmonden in de mislukte putsch van 20 juli 1944 die, moest zij gelukt zijn, een regering die weinig van het verleden geleerd had aan het hoofd van Duitsland zou geplaatst hebben.

Ondertussen trouwens konden de nazis door propaganda en bedriegerij de volksmassa's aan zich binden. Sinds 1933 mobiliseert de strijd tegen de werkloosheid de mensen, aanvankelijk met vreedzame doeleinden. Openbare werken (de autostrades) reeds voorzien vóór 1933, sociale bouwwerken en georganiseerde vakanties voor een klein aantal mensen (voorgesteld als representatief voor heel Duitsland), lonen en wedden amper hoger dan de werkloosheidsuitkeringen - wie zou er durven protesteren? En trouwens, wie zou deze onderneming kunnen financieren zonder de inflatie aan te wakkeren waar iedereen in Duitsland zo'n schrik voor heeft? Meer en meer wordt er beroep gedaan op kunstgrepen om de leveranciers van de Staat te kunnen betalen. De autarkie wordt ingesteld om de zwakke munt te verbergen. De vrouwen worden uit de arbeidsmarkt gesloten (K., K., K.!). Een gedeelte van de werklozen komt in het nieuwe leger terecht. In 1938 kan men met deze goocheltrucs niet meer verder. Men loopt het gevaar in een zware monetaire en financiële crisis te geraken. De expansiepolitiek (de overwonnen vijand zal wel betalen) volgt logischerwijze op de relancepolitiek die aan het einde van haar krachten is. Men brult dan even en stampet met de voeten: zo wordt Oostenrijk als Duitse ruimte opgeslokt en laat men zich - met de Sudeten als voorwendsel - Tsjechoslowakije in twee keer uitleveren. Dat is München; Frankrijk en Groot-Brittannië reageren met medeplichtige opluchting, Frankrijk hoogst verbaast dat het voorlopig zo weinig gekost heeft (Daladier bij zijn terugkomst te Parijs), Groot-Brittannië gunstig als het t.a.v. Hitler staat als die zijn agressie maar naar het Oosten blijft richten (Chamberlain, die vertrouwen heeft in "mijnheer" Hitler). Daarna wordt, inspelend op bepaalde veranderlijke convergenties die reeds te

Rapallo aanwezig waren, een cynisch pakt met de U.S.S.R. afgesloten; de hypothese van een tweede front valt in het water en de Sovjet-Unie recupeert het Biëlorussische en Rutheense grondgebied dat Polen dankzij de Curzon-lijn in 1920 had ingepikt.

Een ijzeren logica ligt aan de basis van deze politiek die, behalve in sommige gevallen en sommige omstandigheden, steeds de linkerzijde treft en rechts altijd ontziet.

Een ijzeren logica waarmee de Kerk zich verzoent, zelfs als zij later wordt aangevallen; die het leger fascineert, zelfs als later de samenhang ervan wordt gebroken; die de Joden vermorzelt, de principiële liberalen elimineert en zonder af te laten degenen vervolgt die eventueel nog trouw zouden kunnen gebleven zijn aan het gehate marxisme.

Welke coherentie, ondanks de verscheidenheid van de aangevallen tegenstanders, en wat een omzichtigheid als het om de bestaande conservatieve structuren ging! Degenen die aan het einde van het regime er het meeste voordeel van hadden getrokken: het grootkapitaal en de boeren. Buiten de Joden, die het absolute kwaad verpersoonlijkten, zijn degenen die het meest onder de nazi-politiek te lijden hadden in twee richtlijnen te vinden. Enerzijds de arbeiders, waar de nazi's niets van te verwachten hadden, anderzijds - en paradoxaal genoeg (maar niets méér dan dat) - de kleine burgerij, zoals trouwens ook in andere fascistische regimes. Zij was de verkiezingsinfanterie geweest waarvan de nazi-partij met het meeste succes gebruik had gemaakt bij de machtsverovering. Maar onder voorwendsel van rationalisatie - en met uitzondering van degenen die een plaatsje hadden gevonden in het Staats- of partijapparaat - werd zij fijngegrepen ten voordele van de concentratie van bedrijven en geproletariseerd. Daarmee werden precies die angsten bewaarheid waardoor de kleinburgerij voor Hitler gewonnen raakte (1)! Wat kan men daar nog aan toe voegen om de huidige auteurs van psychologische portretten ervan te overtuigen dat zij enkel met bijkomstige problemen bezig zijn en zo de echte problemen omzeilen?

In werkelijkheid zit de Geschiedenis vol paradoxen waaraan sommigen willen vasthouden door erdes te meer gewicht aan te geven naarmate de tijd ons meer scheidt van de verschrikkingen die zij aan het licht brengt. En dat gebeurt omdat sommige mensen niet tot de grond der dingen willen doordringen om de evolutie van de samenlevingen te verklaren.

(1) J. CASTELLAN, *Bilan social du IIIe Reich (1933-39)*, in: *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, t. XV, juill.-sept. 1968, p. 502 e.v. Opmerkelijke studie op basis van de officiële statistieken.

DE BELGISCHE GEVANGENEN TE SACHSENHAUSEN EN IN DE KOMMANDO'S (1)

In 1933 werd te Oranienburg, een dorp op eendertigtal kilometer ten noorden van Berlijn, een interneringskamp voor een klein aantal gevangenen opgericht. Dit kamp zou regelmatig vergroot worden tot in 1936, wanneer het officieel *Konzentrationslager Sachsenhausen-Oranienburg* genoemd werd. Het was dan een belangrijk concentratiekamp (2).

In 1944 had Sachsenhausen een zestigtal kommando's die in het noorden van Duitsland gelegen waren tussen de "territoria" van Neuengamme, Buchenwald, Gross-Rosen en Stutthof. Op het einde van de oorlog werkten ongeveer 11.000 vrouwen in 17 kommando's van Sachsenhausen. Vele van die hulpkampen bevonden zich te Berlijn, regio met veel industrie; zij droegen de naam van de buurten waar ze gelegen waren. De geallieerde bombardementen op Berlijn hadden de stad volkomen gedesorganiseerd. De vernielde of zonder electriciteit en grondstoffen gevallen fabrieken vielen een na een stil. De gevangenen werden dan van het ene kamp naar het andere overgebracht en belandden tenslotte te Sachsenhausen, vanwaar ze te voet geëvacueerd werden en dit in de meest verschrikkelijke omstandigheden.

Toen het leger van generaal Zjoekov, waarvan Berlijn het doel was, het kamp op 27 april 1945 te 11 u. 's morgens bevrijdde bleven er nog maar 250 à 300 gevangenen, geneesheren, verplegers en zieken (waarvan ongeveer 200 vrouwen) over (3). Er was geen enkele Belgische bij. Het aantal Belgische mannen en vrouwen naar Sachsenhausen gedeporteerd bedraagt naargelang de bron 1.792 (4) tot 2.617 (5) personen. Wat enkel de vrouwen aangaat konden wij er 374 terugvinden.

De Belgische vrouwelijke gevangenen werden naar vijf kommando's van Sachsenhausen gestuurd : Belzig, Genshagen, Köpenick, Niederschöneweide-Oberspree en Wittenberg. Zij maakten deel uit van drie konvooien ter evacuatie van de Belgische gevangenen kort voor de aankomst van de geallieerden. Zij bereikten Ravensbrück op 12 augustus, 3 en 7 september 1944. Het eerste konvooi (6)

(1) M.S.P., Tr. 75.167, rap. 451. Historiek kamp Sachsenhausen.

M.S.P., Tr. 76.662, rap. 149. Rapport opzoekingsofficier.

(2) Olga WORMSER-MIGOT, *Le système concentrationnaire nazi (1933-1945)*. P.U.F., Paris, 1968, 660 p.; p. 84 e.v. De auteur vond in 1961 een dossier over de oprichting en de boekhouding van het kamp.

Joseph BILLIG, *Les camps de concentration dans l'économie du Reich hitlérien*, P.U.F., Paris, 1973, 346 p.; p. 76. Effectieven van het kamp tussen december 1936 en april 1945: 2.000 en 36.687.

(3) Ministerie van Volksgezondheid, statistiek van 1956.

(4) Joseph BILLIG, op.cit., p. 57.

(5) M.S.P., Tr. 62.329, rap. 610, rapport over de bevrijding van de kampen.

(6) Getuigenis Elisabeth Cosyns-Moiese.

(7) M.S.P., dossier 29.077, getuigenis Pélagie Van Vlemeren-Eeckhout.

verliet het station te Schaarbeek (Brussel) op woensdag 9 augustus 1944 rond de middag. Het bestond uit mannen en vrouwen uit de gevangenis van St. Gillis. De vrouwen waren met vierenvijftig, waarvan vijf Françaises uit de gevangenis van Rijsel. Tijdens de reis kwamen er nog vrouwen uit de gevangenissen van Luik, Antwerpen en Namen bij (7). De mannen gingen eruit in het station Weimar, vanwaar zij naar het kamp van Buchenwald overgebracht werden.

De 124 vrouwen kwamen aan in het station van Furstenberg op vrijdag 11 augustus in de namiddag. Toen zedoor het dorp gevoerd werden, werden ze door vrouwen en kinderen met stenen bekogeld. De gevangen vrouwen werden te Ravensbrück geïmmatriculeerd onder de nrs. 51.015 tot 51.179. Op 23 augustus vertrokken er 161 naar het kommando Belzig.

Het tweede transport verliet Namen voor Charleroi op 31 augustus 1944. De gevangenis van Namen werd in twee keer ontruimd, en wel volgens de alfabetische volgorde van de namen (31 augustus en 1 september). Te Charleroi kwamen de plaatselijke gevangenen en die uit de kazerne Trésignies erbij. Het konvooi reed vervolgens naar Brussel, waar in het station Schaarbeek de gevangenen uit Sint-Gillis werden opgeladen. De volgende halte was Antwerpen waar de Gentse en Antwerpse gevangenen erbij kwamen. De Gentse gevangenen werden naar Antwerpen afgevoerd per vrachtwagen (8,9) op 31 augustus.

Het konvooi, bestaande uit mannen en vrouwen, opgesloten in gescheiden wagons, telde 236 vrouwen, waaronder 230 Belgische. 39 kwamen uit St. Gillis, 90 uit Charleroi, 47 uit Antwerpen, 55 uit Gent en vijf uit Aarlen (10,11). De buitenlandse vrouwen: twee Françaises, een Zweedse, een Poolse, een Joegoslavische en een Witruisische (12). Alleen de vrouwen kregen pakjes van het Rode Kruis (9). Tijdens de reis poogden ze hun lotgenoten te bevoorraden (9,13).

De gevangen vrouwen kwamen op 3 september 1944 te middernacht in het klein station Furstenberg aan. Te voet gingen ze naar het kamp, omringd door SS'ers met de zweep in de hand en begeleid door honden. De rest van de nacht en de volgende dag werden in open lucht doorgebracht. Na sanitaire en administratieve formaliteiten en hun immatriculatie in de serie 62.561 tot 62.796 (12) werden ze ondergebracht in blok 22 (16). Op 22 september werden de meesten onder hen overgebracht naar het kommando Niederschöneweide-Oberspree.

- (8) Van de brouwerij Meiresonne.
- (9) M.S.P., dossier nr. 38.026, getuigenis Anne-Marie Van Oost.
- (10) Men weet niet van welke gevangenis deze laatsten kwamen.
- (11) Namen: aantal gevangenen onbekend.
- (12) M.S.P., Tr. 228.881/35, rap. 429. Ravensbrück, 1-9 tot 30-9-1944.
- (13) M.S.P., dossier nr. 12.049, getuigenis Marie Versichele.
- (14) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 429, getuigenis Léonie Devos-Vermeiren.
- (15) M.S.P., dossier 24.693, getuigenis Suzanne Dubois-Capiaux.
- (16) Getuigenis Marie Mahieu-Vlekke.
- (17) M.S.P., Tr. 40.062, rap. 492, getuigenis Madeleine Merlot.

4.

Het derde konvooi (17) bestond uit de overblijvende personen uit de gevangenis van Namen. Het vertrok vanop spoor 5 op vrijdag 1 september 1944 's morgens. Bewaakt door soldaten van de Wehrmacht, bestond het uit 90 mannen en 30 vrouwen, waarvan er vier kort daarvoor uit de gevangenis van Bergen waren gekomen. De gevangenen werden in veewagens (18) vervoerd die aangekoppeld werden aan een militaire trein. De bodem van de wagons was bedekt met een beetje stro. Bij het vertrek kregen alleen de vrouwen pakjes van het Rode Kruis. Gedurende de hele dag werd geen drank verstrekt.

Nadat hij Luik en Verviers had aangedaan, vertrok de trein naar het Noorden en kwam op 2 september aan bij Stalag VIc in Meppen (Duitsland) (19), bij de Nederlandse grens. De mannen verlieten hier het konvooi en werden naar het kamp van Neuengamme gevoerd (17).

De gedeporteerde vrouwen werden gedurende 3 dagen ondergebracht in de cellen bij de toegang van het kamp. De krijgsgevangenen gaven hen dekens, melk en suiker. De 5e vertrok het konvooi naar Hannover, waar men overnachtte in het station, vóór het zich naar Berlijn begaf. Het metrostation Friedrichstrasse diende de weggevoerden daar tot overnachtingsoord. 's Anderendaags 7 september, werden ze in 3e klasse wagons geladen en bereikten ze - op het eind van de middag - het station van Furstenberg, waar ze werden overgenomen door de SS. Tijdens de doortocht van de stad werden ze met stenen bekogeld en door kinderen en volwassenen beschimpt. Eens in het kamp, liet men hen de hele nacht buiten staan in de regen, voor de verpleeghoek (17). De volgende dag begonnen de eindeloze medische en administratieve formaliteiten; ze werden genummerd van 67.251 tot 67.280. Drie weken later vertrokken 20 vrouwen plus een andere Belgische, die op 3 september was aangekomen, naar het kommando van Köpenick.

Belzig

De nazi's gebruikten de gebouwen van een verlaten jeugdkamp om er de gevangen vrouwen inonder te brengen. Ze werden tewerkgesteld in een nabijgelegen munitiefabriek. Het herstel en het bewoonbaar maken van de barakken gebeurde - gedurende een week - door een deel van de eerste gevangen vrouwen die naar Belzig waren gezonden (6).

Het kamp, gebouwd te midden van bossen en weiden en omgeven door prikkeldraad, lag op 3 km van Belzig (in de nabijheid van een kamp van vreemde arbeiders), op 95 km ten zuid-oosten van Berlijn en op 75 km ten oosten van Maagdenburg. De bevolking ervan bestond alleen uit vrouwen; het was aanvankelijk afhankelijk

(19) M.S.P., dossier nr. 36.809, getuigenis Lea Durieux.

van Ravensbrück, maar vermits dit kamp ververwijderd was, werd Belzig in oktober '44 bij Sachsenhausen aangehecht. Deze verandering verklaart dat de eerste gevangenen bij hun aankomst in augustus 1944 hun nummering uit Ravensbrück behielden, uit de reeks van 54.000. Vanaf oktober 1944 kregen ze de nummeringen van Sachsenhausen, in de reeks van 10.000.

Binnen de omheining van prikkeldraad bevonden zich verschillende barakken die voor de geïnterneerde vrouwen dienst deden: keuken, winkel, strafblok, stortbaden, lavabos en twee kleine keten, voorzien van planken met gaten erin, als toilet; een kleine verpleegafdeling waar een Russische van 20 jaar - niet onvriendelijk, maar incompetent - medische zorgen verschafte. Om toegelaten te worden tot de infirmerie, was de toelating nodig van de hoofdbewaakster. Vier barakken dienden als verblijf voor de gevangenen. Ze waren in kamers onderverdeeld (20) en herbergden elk 190 vrouwen. Iedereen beschikte over een houten bed, een matras van houtkrullen en twee katoenen dekens (21,22). In de grote kamers stonden 22 bedden, waarvan slechts 2 à 3 boven mekaar (6). De betere huisvestingsvoorwaarden in dit kamp zijn verklaarbaar uit z'n vroegere bestemming.

De "blokchefs" waren een Russische, een Poolse en een Tsjechische; sommigen sloegen een deel van het voedsel ten eigen bate aan (23). Vermits er na 22 u. geen elektriciteit meer was, en bovendien de blinden hermetisch gesloten werden, evenals de deur, was het blok volledig in het duister gehuld endus elke ontsnapingspoging onmogelijk (20). Ook was een grote *Kübel* (24) voorzien voor twee kamers die als toiletten diensdeden. Om beurt moesten de gevangenen de inhoud hiervan 's morgens in een put storten in het midden van het kamp (6).

Het kommando, geleid door een commandant, werd bewaakt door 'n 20-tal SS-ers met 4 of 5 politiehonden en door eveneens een 20-tal *Aufseherinnen*, o.l.v. een *Obaufseherin* (6,20). Dit SS-personeel woonde buiten het kamp.

Op woensdag 23 augustus 1944 vertrok een eerste konvooi van ongeveer 750 gevangen vrouwen van Ravensbrück naar Belzig. Het kwam daar de donderdag 24/8 aan om 3 u. 's morgens (20). Hieronder bevonden zich 164 Belgische vrouwen die - op 3 na - op 12 augustus 1944 in Ravensbrück waren aangekomen, vanuit verschillende Belgische gevangnissen: ze bleven gegroepeerd per gevangenis. De enen zaten in blok 1, kamer 10 en 19 (Russen in kamers 3 en 4), de anderen in blok 4, kamer 33 (20,25).

(20) Getuigenis Germaine Terwecoren.

(21) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 492, getuigenis Jeanne Draulans.

(22) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 492, Sybilla Hanoul-Bovy.

(23) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 492, Simone Decorte-Boue.

(24) Het waren meestal grote zuurkool-tonnen.

(25) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 149. Getuigenis Jeanne Leemans-Schlesser.

Bij hun vertrek kregen de vrouwen de katoenen jurk van de concentratiekampen, een hemd en een broek. Midden september werden hun persoonlijke schoenen vervangen door schoenen met houten zolen, die aan de voet hielden met een buigzame houten band, die schuurde en lelijke wonden veroorzaakte. Tegen het einde van het jaar kregen ze een gestreepte katoenen vest en mannenschoenen (20).

De avond zelf van hun aankomst, werd een deel van de gevangenen vrouwen reeds naar de fabriek gestuurd (20), terwijl de rest werd ingezet om het kamp gebruiksklaar te maken (6).

Nadat ze om 4 u. waren opgestaan, werden de gevangenen na het appél naar de 3 minuten verder gelegen munitiefabriek gevoerd (20). Van maandag tot zaterdag werkten zij 12 u. per dag: om de week van 6 u. tot 19 u. of van 18 u. tot 6 u. Tijdens hun middagpauze van een half uur, aten ze wat hen vanuit de kampkeuken werd gebracht. De fabriek werd bewaakt door invaliden van de Wehrmacht. De gevangenen vrouwen werden onder controle van Duitse werkmeesters, verdeeld over verschillende sekties; de ene verrichtten verschillende handelingen aan patronen; anderen laadden en losten de zware munitiekisten (6).

650 à 700 gevangenen werden van 25 augustus '44 tot midden april '45 in deze munitiefabriek tewerkgesteld; de anderen werkten in het kamp. Een Belgische in de keuken, een andere moest de toiletten leegmaken (6) en een derde hielp bij het begraven van lijken (26).

Na het bombardement van de spoorweg tussen Belzig en Berlijn, werden ongeveer 300 gevangenen gebruikt om de sporen weer vrij te maken (tussen 29 maart en 21 april '45) (20, 27).

Als de huisvesting in Belzig dan al beter was dan in andere kampen, waren voeding, werkvoorwaarden en mishandelingen even erg. Het dagrantsoen bestond uit 250 gr. brood; een mok koffie 's morgens en een liter soep 's middags. 's Avonds kregen ze maar 4 keer per week soep. Tot februari kregen ze een wekelijks supplement bestaande uit 4 x 15 gr. margarine, en 2 soeplepels zachte kaas. Van midden november tot eind januari, kreeg de nachtploeg een extra halve liter soep (6, 20). Volgens sommige bronnen verschaftte de fabriek vlees voor de gevangenen. Dit werd nooit verdeeld, vermits de SS-ers het zich toeëigenden (6).

De teruggekeerden legden getuigenis af over de brutaliteiten van de mannelijke en vrouwelijke SS'ers. Wanneer de opgelegde arbeidsnorm niet bereikt werd, kregen de gevangenen geen eten meer en werden ze naar het Strafblok gestuurd. Gebrek aan ijver was sabotage (6, 25, 26)... De vrouwen waarvan men ontdekte dat ze zich tegen de koude beschermden door zich te bedekken met pa-

(26) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 492, getuigenis Juliette Duyck-Van Cauwenberg, Pélagie Eeckhout, Simone Boue.

(27) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 429, Pélagie Van Vlemeren-Eeckhout.

(28) M.S.P., Tr. 40.061, rap. 492, Dimphnéa Nevelsteen-D'Joos.

pier, karton of textiel - gestolen op de fabriek of elders - werden zwaar gestraft, geslagen en op dieet gezet. Twee Belgische vrouwen overleden door de slechte behandeling (21, 26, 28).

Hier zoals elders stierven de gevangen vrouwen door koude, honger, uitputting en de slechte behandeling. Op de 164 Belgische vrouwen te Belzig stierven er 26 : de enen in het kommando, de anderen te Ravensbrück, tijdens de evacuatie of enkele dagen na hun bevrijding.

Het lijkt erop dat vanaf eind december 1944 de zieken naar Ravensbrück teruggestuurd werden. Tussen september en december 1944 stierven er 30 Belgen te Belzig. Twee kwamen om in april 1945, enkele dagen voor de ontruiming van het kamp (29,30).

Van de zeven Belgische vrouwen die tussen januari en maart 1945 naar Ravensbrück teruggestuurd werden, overleden er vijf (12). De overlevenden werden deene geëvacueerd door het Zweedse Rode Kruis, de andere overgebracht naar Bergen-Belsen en bevrijd door de Britten.

Het kamp werd op 24 april 1945 te voet ontruimd (31). 72 vrouwen, die niet konden gaan, bleven in Belzig waar de overlevenden door het Rode Leger werden bevrijd. De andere gevangen vrouwen werden via Maagdenburg naar de Elbe gedirigeerd. Ze deden de dorpen Lubwitz, Benken, Görzke en Hohenlobbesse aan. Zij overnachtten in een dennebos en bereikten Stalag XIA te Altengrabow op 25 april 's middags. Dit was een belangrijk krijgsgevangenenkamp waar zich ook Belgen bevonden. De bedoeling van de SS was om zich daar enkel te bevoorraden en dan verder te gaan. Maar onder druk van geneesheren en krijgsgevangenen lieten zij tenslotte een 50-tal erg zieke vrouwen in het kamp achter. Men gaf hen onderkomen en medische zorgen. Ondanks de toewijding en de inspanningen van de krijgsgevangenen geneesheren, stierven verschillende vrouwen waaronder een Belgische.

Dezelfde avond nog vertrokken de andere gevangenen in de richting van de Elbe. Na heel wat ronddwalen, keerden ze tenslotte naar het Stalag terug (32). Ze werden ondergebracht in schaapsstallen tot hun bevrijding door het Amerikaans leger op 3 mei 1945 (33).

(29) M.S.P., Tr. 16.910, rap. 419, rapport betr. de Belgen gestorven te Belzig.

(30) M.S.P., Tr. 59.756, overlijdenslijst (Vriendenkring Belzig).

(31) M.S.P., Tr. 5.748, rap. 429, rapport over de evacuatie van Belzig naar Altengrabow.

(32) Volgens E. Cosyns-Moiese en G. Terwecoren gebeurde dit onder druk van in het kamp gevangen geneesheren die het konvooi volgden.

(33) M.S.P., Tr. 74.502, rap. 547, rapport vertrouwensman Stalag XIA Altengrabow.

Van het aanvankelijke konvooi van 600 à 675 vrouwen, bleven er slechts 398 over (200 Russische, 72 Poolse, 60 Joegoslavische, 36 Françaises, 60 Belgische) (34). 5 Belgische vrouwen, die van uitputting gevallen waren tijdens de ontruiming, werden door de SS afgemaakt. Twee overleden na hun bevrijding, de ene in het Amerikaans militair ziekenhuis van Halberstadt, de andere enige maanden na haar terugkeer in België.

Genshagen (35)

In Genshagen, kleine stad in de buurt van Teltow, zowat 20 km ten zuiden van Berlijn, werd een gemengd kommando opgericht. Het kamp (46) had ongeveer 2000 gevangenen vrouwen, die in de Daimler-Benz fabrieken (vliegtuigmotoren) werkten. Een konvooi verliet Ravensbrück op 25 september 1944 met bestemming Genshagen. Het betrof ongeveer 1000 vrouwen, waaronder Belgische, die op 3 september '44 in Ravensbrück waren toegekomen. 35 zieken werden op 16 oktober 1944 (12) naar Ravensbrück teruggestuurd. Er waren vijf Belgen bij, waarvan twee moeders en hun dochters (resp. 21 en 23 jaar oud). Zij overleden waarschijnlijk te Ravensbrück.

Het kamp werd op 19 april '45 naar Sachsenhausen geëvacueerd.

Köpenick (38)

Köpenick (39), op de samenvloeiing van Spree en Dahme, ligt een 15-tal km ten zuidoosten van Berlijn. Op 30 september kwamen 21 Belgischen toe in het kommando van Köpenick (40). 20 ervan waren sinds 7 september in Ravensbrück, 1 sinds 3 september.

De overlevende vrouwen zijn het er in het algemeen over eens dat het regime in het kamp vrij goed was. De appels duurden slechts een kwartier, de gevangenen werden zelden gebrutaliseerd, het voedsel was behoorlijk en bijna voldoende (41). Ze kregen anderhalve liter soep per dag, een vierde van een brood, wat boter en 's zaterdags wat worst. Iedereen beschikte over 'n bed en een deken (23). Deze redelijk goede levensvoorwaarden waren te wijten aan de houding van de kampkommandant en van de bewakers van de *Volkssturm*. De bewaaksters daarentegen behoorden tot de SS (42).

De gevangenen gingen per boot naar de A.E.G. *Kabelwerke*-fabriek in Oberspree op de Spree; dit traject werd in één uur afgelegd. Ze maakten voorwerpen in bakeliet, gedurende 10 uur per dag, in twee ploegen (1 week de dagdienst, 1 week de nachtdienst).

(34) M.S.P., Katalogus concentratiekampen.

(35) M.S.P., Tr. 45.417, rap. 451, lijsten Duitse kampen.

(36) M.S.P., Tr. 24.143, rap. 492, getuigenis Elisabeth Gaertner, *Aufseherin*, verantwoordelijk voor de kampkeuken.

(37) M.S.P., Ref. X 5.766, getuigenis Alice Itterbeek.

(38) M.S.P., Tr. 76.662, rap. 149, rapport Belgisch opzoekingsofficier.

(39) Nu Russische sector : Köpenick, Waldheide, Oberschöneweide en Grunau.

(40) Mannen-kommando : Kabelwerk Oberspree A.E.G., M.S.P., Tr. 76.662, rap. 149.

Vanaf de laatste dagen van maart - na de bombardementen op de streek - was er geen elektrische stroom meer en de vrouwen werkten nog maar 2 of 3 dagen in de fabriek, de rest van de week groeven ze loopgraven (43). Een Belgische, die op 22 september 1944 naar Ravensbrück werd teruggestuurd, overleed daar (17).

Op 17 april werden de gevangenen per boot naar Sachsenhausen gevoerd (17). Een 10-tal Belgische vrouwen kwam midden november 1944 in Wittenberg aan vanuit Vught (Nederland) (44). Het kamp, in de nabijheid van de vliegtuig-fabriek Arado, werd op 27 april 1945 bevrijd. Een Belgische was er kortgeleden gestorven (45).

Niederschöneweide-Oberspree

Deze voorstad, nu in de Russische sektor gelegen, bevindt ten zuid-oosten van Berlijn, aan de oever van de Spree. Het kamp werd ondergebracht in een vroeger yachtclub waarvan het terrein omringd was met twee meter hoge prikkeldraad en buiten door SS-mannen, binnen door SS-vrouwen bewaakt werd.

De gevangenen verbleven in een stenen gebouw dat een botenhangar of een feestzaal was geweest (42). Naast de Spree gebouwd, was het ermee verbonden door een hoge en brede poort en een ponton. Links waren er - totaal onvoldoende - enkele wc's en lavabo's; rechts een kleine infirmerie en een keuken; tussen de twee in een doorgang die uitkwam op een kleine binnenkoer; buiten verbleven de SS'ers (42). De keuze van deze plaats hing klaarblijkelijk af van de nabijheid van de firma Pertrix, waarvoor de bevolking van het kommando als werkkraft diende.

Dit kleine kamp van ongeveer vijfhonderd vrouwen (47) ging open in september 1944: er waren vooral Poolse, Belgische vrouwen en enkele Françaises. Er waren verschillende categorieën gevangenen, te onderscheiden door gekleurde driehoeken. De politieke gevangenen vormden een minderheid bij de Poolse; de meerderheid waren gevangenen van gemeenrecht uit de door de Duitsers ont-rimde Poolse gevangenis dielangs het strafblok van Auschwitz gepasseerd waren (42,48). Daartegenover vormden de politieke gevangenen bij de Belgische vrouwen en de Françaises de meerderheid. Ongeveer 150 Belgen van het konvooi dat op 3 september 1944 te Ravensbrück aankwam werden naar Niederschöneweide-Oberspree overgebracht, waar ze op 20 september te 8 u. 'smorgens aankwamen. De 21e begonnen ze om 10 u. 's morgens in de fabriek te werken (42).

(41) M.S.P., rap. 50, cl. 1, getuigenis Rosine Minet.

(42) Getuigenis Marie Parmentier.

(43) M.S.P., dossier nr. 530, getuigenis Bertha Delporte.

(44) Getuigenis Marie Alphonse Vliexs, M.S.P. 31.152 en eindrapport nr. 65.

(45) D. Berger Crocket, overleden op 22 april 1945.

(48) Getuigenis Betsy Wabin.

(49) Getuigenis Georgette Grégoire.

Ze droegen zwart-witte pakken met een groot kruis op de rugzijde, schoenen met houten zolen en een hoofddoek (49).

In de ateliers maakten de gevangenen vrouwen elektrische zakbatterijen. Zij werkten aan de lopende band in vier groepen van twee ploegen, om beurten de ene week overdag en de andere week 's nachts. Ze werden, behalve zondag, gevoed door de firma. Op die dag moesten de kampverantwoordelijken voor de ravitaillering zorgen. Deze achtten het nochtans overbodig dat te doen. De Belgische vrouwen besloten dan te gaan staken, wat er de oorzaak van was dat een strafkommando ingreep dat de Poolse - die er niets konden aan doen - hard aanpakte. Tegen alle verwachtingen in viel de actie positief uit: vanaf dat moment kregen de vrouwen ook 's zondags eten. Een ander gevolg was dat de kampcommandant verplaatst werd (42).

Op straf van zware sankties was het Duitse en buitenlandse arbeiders die in de fabriek werkten strikt verboden te spreken met de gevangenen vrouwen. Ondanks dit verbod konden drie Belgische vrouwen bepaalde kontakten leggen; dankzij dewelke zij erin slaagden te ontsnappen. Zij staken de Spree over, en bereikten Berlijn waar zij verstoppt werden in bordelen tot bij de bevrijding van de stad (50).

De zieke vrouwen werden teruggestuurd naar Ravensbrück. Op 27 september 1944 werden er 14 vrouwen teruggebracht, waaronder drie Belgische. Twee ervan zouden overlijden, een derde zou bevrijd worden door het Zweedse Rode Kruis. Op 22 november kwamen er twee andere terug (12): een Française en een zwangere Belgische die op 7 januari 1945 zou bevallen van een prematuur kind (51). Op 1 december werd een Belgische alleen teruggestuurd naar Ravensbrück. Zij was er op 1 september aangekomen samen met een transport van 90 gevangenen van Gross Strehlitz (12). Omdat haar gerechtelijk dossier waarschijnlijk aankwam na haar vertrek uit het kamp, merkte de *Politische Abteilung* pas dan dat zij een *Nacht und Nebel*-gevangene was en deed haar terugkomen. Inderdaad, gevangenen uit die categorie werden niet naar de kommando's gestuurd. In maart 1945 werd de vrouw naar Mauthausen gebracht (52) met andere gevangenen van dezelfde categorie. Op 18 januari 1945 (12) kwam een zesde Belgische terug naar Ravensbrück (met twee andere gevangenen), waar zij zou overlijden.

Op 26 en 27 februari 1945 (42, 49) werden de fabriek en het kamp gebombardeerd. Tijdens het alarm gingen de vrouwen in de fabriek naar de schuilkelder, wat in het kamp niet mogelijk was daar er geen schuilkelder was. Tijdens de vernieling van het kommando door het fosfor-bombardement van de middag van de 27e fe-

(50) Het waren bordeelhoudsters uit Antwerpen die aangehouden werden omdat zij burgerkledij hadden bezorgd aan Duitse deserteurs. Zij werden gedeporteerd naar Ravensbrück, hadden hun kleren kunnen behouden en o.a. ook hun korset waarin veel geld verstoppt was. Getuigenis M. Parmentier-Beckers.

(51) M.S.P., Tr. 260.420.117, rap. 429. Geboortenregister Ravensbrück. Het kind zou overlijden.

bruari, ontstond een onbeschrijflijke verwarring. De gevangen vrouwen, zonder bescherming te midden van de vlammen, vluchtten weg in alle richtingen; sommigen sprongen zelfs in de ijsskoude Spree.

Een honderdtal vrouwen verdwenen in dit bombardement, maar geen enkel lijk werd teruggevonden. Een gedeelte kwam om (waarschijnlijk door verdrinking), een gedeelte ontsnapte; men weet niet exakt hoeveel.

Er waren geen Belgischen bij de slachtoffers; wel ontsnapten er twee, die afzonderlijk hetzelfde beleefden. Zij stalen burgerkleden, lieten zich doorgaan voor vrijwillige arbeidsters en werden bij privé-personen te Berlijn tewerk gesteld tot aan de bevrijding van de stad (53).

Na het bombardement werden de overblijvende vrouwen dezelfde avond nog (49) naar een nabij gelegen onafgewerkt gebouw voor buitenlandse arbeiders overgebracht. Ze bleven er twee of drie dagen, dan werden ze opgedeeld in werkongeschikten en degenen die wel konden werken. De meerderheid van de Belgische en Franse vrouwen werd werkongeschikt verklaard en 's nachts te voet naar Köpenick gestuurd (48).

Het kommando werd naar Sachsenhausen geëvacueerd rond 17 april 1945.

Ontruiming van Sachsenhausen

Tussen 15 en 20 april werden ongeveer 5 à 6.000 gevangen vrouwen uit diverse kommando's overgebracht naar Sachsenhausen. De vrouwen uit Genshagen, Köpenick en Niederschöneweide kwamen op 17 en 18 april. Ze werden allen opgesloten in de barakken 13 en 14, rechts en van de ingang. Afschuwelijk was voor hen het zicht van de skeletachtige mannen in gestreepte kleden. Anderzijds waren die even geschokt toen zij voor de eerste maal zagen dat zoveel vrouwen hetzelfde lot ondergingen (54).

De ontruiming - te voet - van Sachsenhausen begon op zaterdag 21 april bij dageraad en ging voort tot diep in de nacht (55). De gevangen mannen en vrouwen, omringd door SS-ers en Volksturm-soldaten, verlieten het kamp per blok en per groep van 500. Dat verklaart waarom de Belgische vrouwen niet allen samen vertrokken, noch hetzelfde traject aflegden. O.a. vier onder hen werden met de Russen meegestuurd (48).

(52) M.S.P., dossier nr. 15.108, Marie Vandeghen-Carre.

M.S.P., dossier nr. 18.731, verklaring Hélène Hoge.

(53) Getuigenis Louise Colet.

Voor het vertrek kreeg elke vrouw een brood en een kwart blik vleespaté. Onderweg werden van tijd tot tijd twee of drie rauwe aardappelen uitgedeeld. Soms werden die ook van de velden gestolen; de bewakers lieten dat doen tot zij erg genoeg van kregen en schoten dan zonder verwittiging (56). Maar de gevangenen leden vooral dorst; zij waren steeds op zoek naar een waterplas om er hun lippen aan te bevochtigen (17).

Deze gruwelijke kolonne ging onder een ijskoude motregen noordwaarts. Omweg na omweg maakten ze, om 's nachts in open lucht te slapen (opeen erf of in de bossen), soms in een schuur. De dorpen die de hallucinante stoet aanded liet hun vijandelijkheid blijken; sommige inwoners huilden echter.

Tengevolge van na-oorlogse opzoekingen kon vastgesteld worden dat afhankelijk van het uur dat de gevangenen het kamp verlieten, ze andere wegen namen. Wittstock was de enige gemeente die ze allen aandeden (57). De lijken die langs de wegen gevonden werden, maakten het mogelijk grotendeels de trajekten te reconstitueren die de evacuatiekolonnes volgden.

Steunend op uur van vertrek, op evacuatiekaarten die achteraf werden opgesteld en op getuigenissen van overlevenden, is het vrij zeker dat de Belgische vrouwelijke gevangenen via twee wegen naar Wittstock kwamen, voor ze naar een bos in de buurt van Blievensdorf gingen.

De hoge uitputtingsgraad van de overlevenden is er verantwoordelijk voor dat ze slechtsgedeeltelijke en verwarde herinneringen aan deze tragische mars overhouden. Tijdens de mars hielden de sterksten de zwakken overeind opdat ze niet door de SS'ers zouden worden afgemaakt. Indien sommige getuigen dan wel "kilometergegevens" konden verstrekken (58), was het hun niet mogelijk namen van gemeenten die ze aandeden te noemen. Anderen onthielden dan weer namen in plaats van afstanden. De vrouwelijke gevangenen legden ongeveer 35 km. per dag of nacht af, met min of meer lange haltes.

De gevangenen die de eerste weg namen, legden 291 km. af, de anderen 302 km. Enkele gevangenen slaagden erin te ontsnappen tijdens de evacuatie (59). Anderen maakten gebruik van de verwarring die te Wittstock heerste, om aan hun bewakers te ontsnappen. Ze vluchtten naar de Elbe toe en werden door de Amerikanen bevrijd (42).

(54) Bepaalde koppels konden mekaar in het kamp terugvinden. Getuigenis M. Mahieu-Vlekke.

(55) M.S.P., Tr. 81.823, rap. 435, inlichtingsbureau Nederlands Rood Kruis 1952. Getuigenis van de gevangen geneesheer Wieber : "Rond 11 u. 's avonds (21-4-'45) vormde ik als *Krankenbau-Altester* met 10 geneesheren en verplegers van het kamp de laatste groep van het trieste konvooi. Achter ons sloot men de poort".

(56) M.S.P., Tr. 40.062, rap. 492. Getuigenis Charlotte Bouchat-Bourdon.

(57) M.S.P., Tr. 4.066, rap. 143, 1925. Weg gevolgd door de konvooien uit Oranienburg.

<u>Trajekt nr. 1</u>		<u>Trajekt nr. 2</u>	
	km		km
Sachsenhausen		Sachsenhausen	
Johannisthal	20	Nassenheide	9
Sommerfeld	9	Kreuzberg	14
Beetz	4	Löwenberg	16
Alt-Friesach	19	Schönberg	30
Radensleben	3	Lindow	10
Altruppin	22	Rheinsberg	34
Neuruppin	7	Linow	9
Guhlen	35	Zechlin	16
Rossow-bos	22	Alt-Lutterow	5
Dossow	14	Neu-Lutterow	2
Wittstock	11	Wittstock	32
Wernikow	14	Wernikow	14
Brugge	16	Brugge	16
Suckow	42	Suckow	42
Marnitz	6	Marnitz	6
Ziegenderdorf	18	Ziegenderdorf	18
Wulfsahl	8	Wulfsahl	8
Granzin	12	Granzin	12
Blievensdorf	9	Blievensdorf	9
	-----		-----
	291 km		302 km

Francine PLISNIER-LADAME

- (58) "Départ en colonne d'Oranienburg samedi 21 avril à 8 h. du soir. 1ère nuit de marche 20 kms, repos 4 h. 2ème jour 35 kms. 3ème jour 35 kms, repos 2 jours. 4ème jour 35 kms, repos une nuit et un jour. Repartie le soir à 7 h 30, 35 kms, repos un demi-jour et une demi nuit. Repartie à 8 h du matin 25 kms. Abandonnée le 2 mai à 8 h du soir, délivrée le 3 mai par les Russes. Rencontré les Américains le 3 mai à 9 h du soir". Getuigenis Georgette Grégoire die vlak na haar terugkeer uit gevangenschap de details van haar evacuatie noteerde.
- (59) Gilles PERRAULT, *L'Orchestre Rouge*, Le Livre de Poche, Paris 1967, nr. 3.158, p. 572.

L E K T U U R N O T A ' S

BRESCIANINO, C., *Il problema della Neutralità nella politica estera Belga (1936-37)*, Milano, Giuffrè ed., 1979, 8°, 165 pp., index (B 2015)

In haar inleiding stelt de auteur vast dat na W.O.I België met Frankrijk in zee ging (Roerbezetting), daarbij echter vooral Britse garanties bleef zoeken, maar ook groot belang hechtte aan een evenwicht tussen de Europese grootmachten. Vandaar vanaf einde 1935 een toenadering tot Duitsland en een overeenstemmende verwijdering van Frankrijk.

De auteur verwijst hier o.a. naar het bezoek van von Ribbentrop aan Brussel (sept. '35), waarbij zij noteert dat hiervan elk spoor ontbreekt in de "*Documents Diplomatiques belges*". Een en ander brengt haar ertoe 7 maart 1936, de remilitarisering van het Rijnland, niet als beginpunt te zien van de ontstaansgeschiedenis van de onafhankelijkheidspolitik, maar als een "versnellingsmoment" van een proces dat reeds aan de gang was.

De maanden daarna vormen voor Brescianino vooral een periode waarin onder druk van de Rijnlandbezetting het Quai d'Orsay poogde Brussel opnieuw naar zijn hand te zetten. Zij heeft het ook over de Belgische publieke opinie die minder Fransgezind aan het worden was, niet alleen, zoals de auteur hier terecht opmerkt, o.i.v. de flaminganten, maar veel meer door de weinig vriendelijke Franse economische politiek t.o.v. België en het Frans-sovjet pakt, wat zich ook uitte in het succes van (het frankofone) Rex.

Het is dan dat de koninklijke toespraak van 14 oktober 1936 gehouden werd. De auteur ontleedt deze, de reacties van de internationale publieke opinie en van de Franse, Britse en Duitse regeringskringen. De ermee ingeluide "nieuwe" (aanhalingstekens van de auteur) buitenlandse politiek werd in Berlijn erg gunstig onthaald; de toespraak van Leopold III betekende voor de Duitsers dat België het Anglo-Franse blok verliet.

De auteur duidt aan dat in elk geval de toespraak van Leopold een rol kan gespeeld hebben in het mislukken van onderhandelingen voor het zgn. Westpakt, wat Berlijn niet ongelegen kwam daar men er liever bilaterale overeenkomsten had dan een eventuele opvolger van het Locarno-verdrag. Men dacht er incasus aan een soort niet-aanvalspakt met België - als eventueel voorspel voor een Anglo-Belgisch-Duits driehoeksakkoord.

Na 14 oktober werden de Frans-Belgische militaire kontakten op een laag pitje gezet wat ook gebeurde met de verplichtingen

van het fameuze art. 16 van de "Covenant" van de Volkenbond. Dit gebeurde op zulke manier dat Brescianino daarbij een zekere dubbelzinnigheid, ja "machiavellismo" van de Belgische buitenlandse politiek moet vaststellen. Overigens was duidelijk geworden dat België geen lust had om als garanderende mogelijkheid in het nieuwe Westpakt op te treden.

In die omstandigheden volgde op 30 januari 1937 de rede van Hitler waarin hij aanbood België's neutraliteit en onschendbaarheid te garanderen, wat men, aldus de auteur, te Brussel ervaarde als een bevestiging van de juistheid van de recente buitenlandse politieke lijn. De betekenis van de later in 1937 volgende Frans-Britse en Duitse garantieverklaringen tenslotte, lag in het feit dat Londen en Parijs, en Berlijn wilden vermijden dat België in de invloedssfeer van de andere zou terecht komen. - Op dit punt besluit de auteur haar studie, waarna zij haar conclusies geeft. De onafhankelijkheidspolitiek was geen gevolg van de Rijnlandbezetting, maar groeide als gevolg van de economisch-politieke crisis van de jaren '30 en de erop volgende internationale gebeurtenissen. Het was vooral een politiek van onafhankelijkheid t.o.v. Frankrijk. De Rijnlandbezetting diende als alibi voor de neutraliteit en voor het zoeken van bruggen naar Berlijn. De houding van België terzake was niet het gevolg van de zwakte van Frankrijk terzake, maar integendeel een van de oorzaken van de remilitarisering, aldus de auteur.

Een en ander moet volgens Brescianino ook gezien worden in het groter kader van de appeasement-politiek; Brussel zate eigenlijk op dezelfde golflengte als Londen (terwijl andersom Berlijn van de onafhankelijkheidspolitiek gebruik wilde maken om Londen te benaderen).

De toespraak van Leopold III vormde van dit alles niet het begin, maar slechts een nieuwe stap. Deze was wel de oorzaak van speculaties over de zgn. anti-Franse gevoelens van de koning en zijn entourage. Of de toespraak een effect resorteerde op de publieke opinie in andere staten in de zin van een eventuele negatieve uitwerking op het weerstandsvermogen tegen Hitler-Duitsland, blijft een open vraag.

Wat waren tenslotte de resultaten van de "nieuwe" politiek? Op binnenlands vlak zou de neutrale oriëntering een gunstig effect gehad hebben op de eenheid van het etnisch verdeelde België. Daarbij wijst Brescianino, eigenlijk in gedeeltelijke tegenspraak met vroegere bladzijden, bij de interne factoren die tot de onafhankelijkheidspolitiek leidden eerst en vooral op de flamingantische anti-Franse druk - een thesis die reeds Jan Dhondt terecht in twijfel trok.

Bereikte men op binnenlands vlak misschien het gewenste doel, dan werd naar buitenuit een verminderde Franse verdedigingscapaciteit het resultaat, gepaard aan een evenredige versterking van de Duitse. Terwijl de "afschrikingswaarde" van de onafhankelijkheidspolitiek juist afhing van een machtsevenwicht tussen de landen welke die onafhankelijkheid beloofden te respecteren,

besluit de auteur dat precies dit evenwicht in 1935-36 ontbrak. Het nieuwe statuut van 1937 lijkt haar dan ook erg ambivalent.

Brescianino leverde met haar "*Il problema della Neutralità*" alleszins een merkwaardig werkstuk, dat ééns zou moeten gekonfronteerd kunnen worden met gelijkaardige Belgische studies (1).

Toch ontsieren enkele schoonheidsfoutjes het geheel. Het belangrijkste m.i., zo in het tweede hoofdstuk waarin over de Belgische binnenlandse politiek gesproken wordt, is dat Brescianino wel de voornaamste Franstalige werken terzake las, maar geen enkel Nederlandstalig.

Verder schijnt zij het onderscheid tussen Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen niet te kennen (p. 3), plaatst de oprichting van Rex als partij in de jaren 1933-35 enz. Natuurlijk maar details...

Dirk MARTIN

Albert DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België, I : Koningskwestie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei - 19 november 1940)*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 2e druk, 1982, 8°, 1 vol., 343 pp.; 1 vol. nota's, 146 pp.

In 1972 verscheen dit werk van Albert De Jonghe. In dit monument van wetenschappelijke eruditie - de lezer vergeve ons de beelspraak - geschreven in de grote traditie van de Duitse historische school (2), legde de auteur de basis voor de nadien verrichte opzoeken over de tweede wereldoorlog in België. Het boek werd vlug een referentiewerk, onmisbaar voor elke ernstige navorser van de periode 1940-45.

Men kan dus enkel toejuichen dat de uitgever ervan de beslissing nam het te herdrukken. De nieuwe druk is identiek met de eerste. De auteur achtte het inderdaad niet nodig zijn tekst te wijzigen daar er over de grond van de zaak geen enkele negatieve kritiek loskwam (3).

De enige nieuwigheid bestaat erin dat tekst en notenapparaat afzonderlijk worden uitgegeven en ook afzonderlijk kunnen

(1) Vgl. o.a. L. Willems, *Het ontstaan van de Belgische zelfstandigheidspolitiek (1936-37)*. Verhandeling, Brussel, V.U.B., 1971 (TH 39).

(2) 323 pp. tekst, 130 pp. bibliografische referenties en kritische aanmerkingen.

(3) Wat die grond van de zaak aangaat en betr. de nieuwe inbreng van het werk voor de geschiedschrijving over het begin van de koningskwestie : de zeer diepgaande recensie van L. Papeleux in *La Wallonnie*, d. XLVI, 1972, pp. 311-325.

aangekocht worden. Het is een goede methode om de verkoop te bevorderen bij het grote publiek, dat zijn interesse voor het behandelde onderwerp liet blijken n.a.v. de televisiereeks "De Nieuwe Orde" van de BRT.

Alain DANTOING

D. DENUIT, *Fernand Demany. Mousquetaire de la Résistance*, Bruxelles, la Renaissance du Livre, 1982, 3°, ill., 191 p.

(B 2085)

De oud-hoofdredacteur van *Le Soir* wijdt een ontroerend boek aan zijn in 1977 gestorven vriend Fernand Demany. Désiré Denuit bleef zijn vriend steeds nabij, zonder echter dezelfde weg te volgen. Hij beschrijft de grote trekken van zijn carrière: jeugdijaren in Antwerpen en eerste artikels in *L'Echo du Soir* en *Le Matin*; indiensttreding bij de *Soir* in 1931 en begin van een carrière van ster-reporter; het Verzet dat van Demany een militant maakt; de Kommunistische Partij waarvoor hij als volksvertegenwoordiger zetelt, vooraleer er als "titist" aan de deur gezet te worden; zijn overgang naar *Le Peuple* en zijn Afrikaanse reportages; een nieuwe breuk en nieuwe samenwerkingsverbanden; zijn ziekte.

Een levendige pen, het sprekende detail, menselijke warmte: telkens Denuit zijn herinneringen vertelt staat er een "levende" Demany voor ons met zijn trots, zijn driftigheid, zijn talent, zijn tegenspraken ook - want wij lezen hier geen hagiografie.

Maar Denuit heeft ook verder willen gaan dan zijne eigen herinneringen. Hij sprak met getuigen, bestudeerde dokumenten. Dit gaf een dikwijls rijke oogst; wij denken hier meer bepaald aan de klandestiene briefwisseling tussen Demany en de persverantwoordelijke A. Elias. Al deze elementen zouden bij de geschiedschrijving over het O.F. en de K.P.B. moeten betrokken worden. Op sommige bladzijden van dit werk wordt met zulk een historiek begonnen, maar dat wordt niet volgehouden terwijl blijkbaar niet kon weerstaan worden aan de aandrang enkele... voorgerechten, zonder méér, te publiceren. Het is daar, in de gedeelten uit tweede hand, dat de informatie minder goed wordt. Met als zwaartepunt het verzet, wordt het boek daarna ook minder gedetailleerd. Maar er zijn wel verhelderende stukken over de korte periode als minister en de gevolgen ervan.

Het werk van Denuit werd dus uiteindelijk een bruikbare en "levende" biografie van een betwiste, maar belangrijke persoonlijkheid van onze geschiedenis.

José GOTOVITCH

R. DEWANDRE, *Au galop de nos blindés*, Ottignies/Louvain-la-Neuve, J. Dieu-Brichart, 1981, 8°, ann., ill., 210 p. (B 2007)

Roger Dewandre was op 10 mei 1940 leerling aan de Koninklijke Militaire School ; nu is hij Luitenant-generaal o.r., onderscheiden met het Military Cross hem opgespeld door de held van El Alamein zelf. Het is deze Roger Dewandre die het verhaal vertelt van het Pantsereskadron van de Belgische Strijdkrachten in Groot-Brittannië. Het werd opgericht op 12 juni 1941 en na een avontuurlijke tocht door de bossen van Normandië en de Belgische vlakten in december 1944 tot regiment (het 1e Huzaren) omgevormd.

Het Pantsereskadron was de kern waarrond de wederopstanding en de hernieuwing van het pantserwapen van onze Nationale Strijdkrachten plaatsgreep en dit in kader van de geallieerde Legers. Door de geschiedenis van deze eenheid te schrijven heeft de auteur de militaire historiografie een flinke stap vooruit geholpen. Hij deed dit op de koop toe op een aantrekkelijke manier. Graaf Yves du Monceau, die het Eskadron in maart 1943 vervoegde, schrijft trouwens in zijn inleiding tot het werk van Dewandre : "...zijn levendige stijl, doorspekt met anekdotes doet de gebeurtenissen en personages zo herleven dat men er zich terug jong bij voelt".

Alain DANTOING

W. MASSIN, *De Belgische Werkliedenpartij in Limburg (1918-40)*, Stichting L. De Brouckère, (1981), 318 pp., ill., bibl., index (B 1967)

De auteur schreef met dit boek de zeer gedetailleerde kroniek van de trage opgang van de BWP in het "Zwarte Limburg" tijdens het interbellum. Alhoewel de sociale omstandigheden alles behalve rooskleurig waren en de socialisten zich inspanden om werkersbonden en partijafdelingen, coöperatieven, mutualiteiten, jeugd- en vrouwenverenigingen en de syndikale aktie uit te bouwen, kwam het niet tot een doorbraak.

De auteur wijt dit aan een aantal factoren : de onverdraagzame houding van de geestelijkheid, de "sociale" politiek van de grootindustrie en de aanpassing van de andere partijen, inzonderheid de christen-demokratie (maar ook de Vlaams-nationalisten) aan de noden van de tijd.

Op twee momenten kreeg de BWP een groter impakt: onmiddellijk na de eerste wereldoorlog en in de dertiger jaren met de grote mijnstakingen en de crisis. Massin illustreert dit alles met cijfers van plaatselijke verkiezingsuitslagen, uittreksels uit toenmalige persartikels, teksten van propagandadrukwerken enz. Korte biografische gegevens van de belangrijkste medespelers besluiten het werk, waarin de auteur een levendig, zeer gedetailleerd, maar soms in de feiten en feitjes verdrinkend en niet zo goed gestructureerd beeld ophangt van het socialisme in het vooroorlogse Limburg.

Dirk MARTIN

A. MORELLI, *La presse italienne en Belgique 1919-1945*, Ed. Nauwelaerts, Leuven, 1981, ind., 137 p. (Centre interuniversitaire d'Histoire contemporaine, Cahiers, 94) (LG 5)

De auteur vertrekt vanuit de stelling dat de pers van de geëmigreerde Italianen in België een getuige is van hun politieke bewustzijn. Daarbij is er een duidelijke tweedeling in politieke (anti-fascistische) emigranten en de "economische" emigranten, die Rome wilde recupereren in de *Fasci all'estero*.

De lezer krijgt een overzicht van de figuren achter de verschillende publicaties, de politieke lijn ervan en een technische fiche. Er worden 31 bladen bestudeerd, van het religieus getinte *Amico degli Italiani* tot het kommunistische *Voce dei proscritti*, terwijl ook de Italiaanse kronieken van *La Wallonie / Le Peuple* en *Le Drapeau rouge* aan bod komen.

Morelli onderscheidt in deelf fascistische en fasciserende en de twintig anti-fascistische publicaties verschillende "specialisaties". Bij de enen is dat een zakelijke (geaxeerd op cultuur, handel, religie...), bij de anderen een politieke. M.i. vormen vooral de laatste publicaties een goede bron bij de bestudering van de politieke emigratie: o.a. de anarchistische, christen-demokratische, republikeins-liberale en de kommunistische strekking komen aan bod.

De auteur vraagt zich tenslotte af welke impact deze anti-fascistische opiniepers had. Deze zou tweërlei zijn: zij zorgde ervoor dat de recuperatie van de emigranten door regimegetrouwe organisaties erg relatief bleef en ook voor een soort ideologische rijping die belangrijk zou worden bij de oprichting van het naoorlogse democratische Italië. Een en ander zou ook niet vreemd zijn aan het opduiken van menig Italiaan in het Belgisch verzet tijdens de oorlog.

Men ziet het, de studie van Morelli is onmisbaar voor wie de Italiaanse emigratie in België in de eerste helft van deze eeuw wil bestuderen. Een goed namenindex en een van de geciteerde bladen vervolledigen het geheel.

Dirk MARTIN

B. VAN HOORICK, *In tegenstroom. Herinneringen 1919-1956*, Gent, Masereelfonds, 1982, 3°, 291 p. (B 2033)

De herinneringen van politici ontsnappen zelden aan twee hoofdgebreken: het zijn ofwel monumenten aan de wijsheid van hun auteur, ofwel regelrechte afrekeningen. Het is aan de historicus om er iets uit te halen, maar in België is hij op dit vlak niet verwend. Het wordt zeldzamer en zeldzamer dat politici een dagboek bijhouden of beslissen de geschiedenis van hun leven te schrijven; de beslissing het te publiceren tijdens hun leven is helemaal uitzonderlijk. Bert Van Hoorick heeft die moed

gehad, en daarbij gemeenplaatsen geschuwd. Zijn levensweg was overigens druk en vruchtbaar. Hij werd in 1915 te Aalst geboren in een Daensistisch milieu. Vanuit de Vlaamse nationalistische jeugd zal hij via de anarcho-pacifistische Liga in de Kommunistische Partij terechtkomen. Kort daarop zat hij reeds in de leiding van de Vlaamse vleugel ervan, de V.K.P., en maakte demoeilijke evolutie van het eind van de jaren '30 mee. Als krijgsgevangene komt hij in januari 1941 op vrije voeten, gaat in mei in de illegaliteit en heeft er verschillende posten aan het hoofd van de federaties, van de *Rode Vaan*, van het O.F. In februari 1943 loopt hij in de val, en maakt kennis met Breendonk en Buchenwald. Bij zijn terugkeer wordt hij met de tijd mee volksvertegenwoordiger (1946). Onafgebroken aan de leiding van de KPB maakt hij er zich begin 1957 van los om als lid van de BSP een nieuwe en lange carrière te kennen, waar hij tenslotte vrijwillig een einde aan maakt. Zijn boek dat in 1957 eindigt, heeft enkele zeer sterke momenten.

Het verhaal van een periode van moed - de klandestiniteit - en van pijn - de gevangenschap - werd hier neergeschreven door een man die, zonder ermee te bluffen, alles wat hij deed ook op zich neemt. Anderzijds brengt hij dit terug tot zijn ware proporties, tot de dagelijkse realiteit van toen, mythevorming of valse schaamte krijgen dus geen kans.

Overigens was zijn antifascistisch engagement, zijn kommunistische geestesvervoeringen zijn vertrouwen in de U.S.S.R. en Stalin (dat hem recht hield) echt doorleefd. Even intens is zijn liefde voor de koerierster Lea Lubke, gestorven in Auschwitz. Zonder bitterheid - en dit is uitzonderlijk - beschrijft hij hoe in de periode na 1945 zijn langzaam ontdekken van de autoritaire bureaucratie in de KPB (hij verbergt niet dat ook hij daaraan meedeed) en van de Stalinistische misdaden verliep.

Zonder stelling te nemen maakt hij de funktie, de beweegredenen en de grenzen van de kommunistische organisatie begrijpelijk door deze zoals ze te Buchenwald was - zonder er doekjes om te doen - te vertellen. De auteur blijft niet gelukkig bij zijn verleden stilstaan. Hij stelt vragen bij de meest delikate problemen, maar zonder te onderwijzen: heeft men de kaders tijdens de bezetting opgeofferd? Wie wist wat over de U.S.S.R.? Laat ons echter toe ook te onderlijnen hoe belangrijk en welkom de bladzijden zijn die de auteur wijdt aan de gewone mensen van Aalst, die zijn strijdgenoten waren en met wie hij zich verbonden voelt. En wij voegen eraan toe: het zijn deze mensen waarbij hij, als kommunist en als socialist, populair zal blijven tot aan zijn weggaan.

Wat oorlog en wegvoering betreft hebben we ongetwijfeld te maken met een verhaal "van de tweede generatie". Maar dat staat borg voor afstand nemen en voor beredeneerde maturiteit. Moge dat vruchtbaar blijken.

José GOTOVITCH

Jean VANWELKENHUYZEN, *Les avertissements qui venaient de Berlin* (9 octobre 1939 - 10 mai 1940), Gembloux, Duculot, 1982, 400 pp. (LJ 4/13)

Dit boek van onze directeur is de bijna perfecte "samenvatting" van een drie keer zo dikke doktoraatsthesis die schitterend verdedigd werd aan de U.L.B. Tot in de kleinste details en op het hoogste niveau werden de geheime kontakten uit de neutraliteitsperiode tussen de Belgische autoriteiten en kolonel Oster van de *Abwehr* onderzocht. Oster was die heroïsche anti-nazi die zich tevergeefs inspande om de oorlog in te perken door Nederland en België te waarschuwen over de gevaren die hen bedreigden. Heel de binnenlandse en buitenlandse kontekst van deze maanden vol onrust en angst komt natuurlijk rond dit bazisschema ter sprake. Zo lagen de waarschuwingen van Oster aan de basis van het beruchte alarm van november, van januari en april om op de meest formele wijze vaste vorm aan te nemen op de avond van de 9e mei. Sinds vijftientig jaar deed de auteur archiefonderzoek en vooral interviews, dit alles zorgvuldig getoetst en genoteerd. De portretten die hij schetst zijn buitengewoon: zij doen de personages herleven tot in hun uiterlijk, hun intellectueel niveau, hun vooruitzichten en hun vooroordelen. Zoals iedereen overkomt het hen zich te vergissen om zeer goede redenen, of gelijk te hebben zonder dat gewild te hebben. Allen hebben "gediend" met een bewonderingswaardig plichtsgevoel.

Hun - stilzwijgend door de bevolking gesteunde - doelstellingen? De gesel van de oorlog ver houden van onze grenzen, maar ook het land erop voorbereiden deze in de best mogelijke omstandigheden op te vangen. Men zal zeggen: dit is geschiedschrijving die zich beperkt tot de feiten. Maar is het niet zo dat men daar moet beginnen? Weten wat de mensen op het ogenblik zelf dachten en wilden?

Het is dus een werk geworden dat een echte krachttoer realiseerde: beantwoorden aan de eisen van een nauwgezette wetenschappelijke eerlijkheid, maar ook het grote publiek een waar gebeurde, spannende spionageroman geven (als wij het zo mogen uitdrukken).

Jacques WILLEQUET

Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980). Brussel, 26-28 maart 1980, Brussel, Koninklijk Museum van het Leger, 1981, 8°, ill., 529 pp. (B 1961)

Om de 150e verjaardag van de onafhankelijkheid te herdenken zorgde het koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis voor een belangrijke gebeurtenis op het gebied van het historisch onderzoekswerk. Het ging om een colloquium rond het algemeen thema "150 jaar militaire geschiedenis van België".

Het kolloquium begon op 26 maart 1980 in tegenwoordigheid van de Minister van Landsverdediging, hoge funktionarissen van het Hof, Belgische en vreemdegeneraals en hoge officieren, vertegenwoordigers van de academische wereld en van wetenschappelijke instellingen. Elke werkvergadering werd voorgezeten door een hoogleraar geschiedenis van een van onze grote universiteiten. De volgende thema's kwamen achtereenvolgens aan bod : de Revolutie van 1830, de Belgische militaire tegenwoordigheid in het buitenland, de monarchie t.o.v. het vraagstuk van de landsverdediging, de landsverdediging en het Belgische militaire milieu van 1930 tot heden.

De acta hiervan werden verleden jaar gepubliceerd. Vier teksten kaderen binnen de kronologische interessesfeer van het Centrum. Het zijn die van J. VERBRUGGEN, *Kritische beschouwingen betreffende het Belgisch Leger in mei 1940*, pp. 309-315; J. VANWELKENHUYZEN, *Regards nouveaux sur mai 1940*, pp. 261-278; F. BALACE, *Psychologie de l'officier belge face à la défaite. Juin 1940. Automne 1941*, pp. 339-361. H. GALLE en Y. THANASSEKOS, *La Résistance en Belgique. Problématique historique et politique*, pp. 325-337.

Zoals de titel van zijn voordracht kon doen vermoeden, maakte prof. Verbruggen een nauwkeurige inventaris op van de zwakke kanten van het leger en van de "vergissingen" van het Belgische opperbevel in 1940. Volgens hem waren het Belgisch leger en zijn bevelhebbers mede verantwoordelijk voor de nederlaag. Het Belgisch leger had langer weerstand "moeten" bieden aan de grens en het Albertkanaal in plaats van zich terug te trekken op de KW-linie, het had aan de zijde van de geallieerden slag "moeten" leveren op de IJzer en het had even lang "moeten" vechten als de Britten en de Fransen. Er wordt niet altijd duidelijk gepreciseerd of het leger niet kón (en waarom ?) of niet wilde doen wat het had "moeten" doen. De uiteenzetting van prof. Verbruggen lijkt vooral deze laatste hypothese te suggereren en het zó voor te stellen alsof het Belgische opperbevel de krijgsverrichtingen gevoerd had met als doel tot een afzonderlijke kapitulatie te komen, dit als logisch gevolg van de sinds 1935 gevoerde neutraliteitspolitiek. Wanneer men de gebeurtenissen a posteriori bekijkt, kan deze deterministische opvatting een zekere schijn van logika vertonen. Er mag echter niet vergeten worden dat - in tegenstelling tot het beroemde aforisme van Hegel - wat rationeel is niet steeds reëel is, en dat de mens de afloop van de gebeurtenissen dikwijls eerder ondergaat dan leidt. Onderging in 1940 het Belgische opperbevel nu juist niet de gevolgen van gebeurtenissen waaraan het niets kon veranderen ? Prof. Verbruggen beantwoordt deze vraag zelf, daar hij in zijn besluit erkent dat in 1940 de beslissing viel in de Franse sektor. Deze late concessie vormt echter het einde van een uiteenzetting waarin lijkt vergeten te worden dat de invasie van ons land slechts één van de aspecten was van een algemene nederlaag, die het gevolg was van een dubbele verrassing : strategisch (grootste Duitse druk in het midden van de Franse troepen-ontplooiing, in de "ondoorgankelijke" Ardennen) en tactisch (het gebruik van het duotank-vliegtuig, van gemechaniseerde ruitserij en vliegende artillerie was doorslaggevend).

Het plaatsen van onze nederlaag in een algemeen perspectief - noodzakelijk voor een goed begrip van de militaire gebeurtenissen van 1940 - is de verdienste van de uiteenzetting van Jean Vanwelkenhuyzen. Hij toont aan dat het als het Belgisch leger de strijd staakte, dit "maar één episode was van een veel grotere catastrofe" (p. 278).

Met de tekst van Francis Balace verlaten we weliswaar de krijgsverrichtingen, maar het is om hun gevolgen voor de psychologie van de Belgische officieren (juni '40 - herfst '41) te bestuderen. Meer dan welke ander gevestigd lichaam ook was het Belgisch leger met zijn opperbevelhebber getraumatiseerd door de kapitulatie van 28 mei en de nederlaag. Maar beiden genoten zij "van een aanzienlijk moreel krediet dat het gevolg is van de beschuldigingen van Paul Reynaud, en van een gevoel van nationale fierheid, versterkt door de militaire en staatsburgerlijke ontbinding van Frankrijk - die een soort bewijs a contrario vormde voor de onzinnigheid van de heftige Franse verwijten betr. de houding van de Belgische soldaten en hun opperbevel" (p. 340).

Het is in dit geestelijke klimaat dat de ontwikkeling plaatsgreep van de twee belangrijkste factoren in de geestesgesteldheid van de meerderheid der Belgische officieren, of die nu krijgsgevangen waren in Duitsland, in vrijheid in België of na de kapitulatie vertrokken naar Engeland.

Factoren die waren : een ware mystiek rond de Koning, met bijkomend een stilzwijgende instemming met de stelling dat de parlementaire democratie, de partijen, kortom het oude politieke regime een zware verantwoordelijkheid had in de nederlaag. Daarbij kwam het idee van een sterke uitvoerende Macht om het land na de oorlog herop te bouwen. Persoonlijk vinden wij het spijtig dat de tekst van Balace niet de minste aanduiding geeft of zelfs de vraag niet stelt naar wat koning Leopold zelf dacht van de kultus waarvan hij het voorwerp was, en van de rol die men hem in het kader van de in de herfst '40 ronde doende autoritaire politieke opvattingen wilden doen spelen. Deze lacune is wellicht te wijten aan een "gat" in de informatie van de auteur; begrijpelijk, daar de koninklijke archieven over deze periode nog niet toegankelijk zijn. Toch had de vraag gesteld moeten worden. Het is trouwens het enige kleine verwijt dat men aan de tekst kan maken, tekst die overigens zeer interessant is en dikwijls gebaseerd op totaál nieuwe dokumentatie door de auteur zelf bijeengebracht. Van de tekst Hubert Galle en Yannis Thanassekos over "*La Résistance en Belgique. Problématique historique et politique*" onthouden wij vooral een bijdrage tot de kunst van de woordenstrijd, en meer in het bijzonder de uitvinding van een slecht neologisme (cf. p. 325 waar de auteurs schrijven dat het Verzet wel "gememoreerd" is geworden, maar dat de geschiedenis ervan "nog niet echt bestudeerd werd"). Overigens vragen de auteurs zich, in het spoor van Robert Leclercq (1), af waarom het Verzet in de naoor-

(1) Een van de oprichters van de Groep-G samen met Jean Burgers, Richard Altenhoff en Henri Neuman. Hij volgde Burgers op aan het hoofd van de verzets-organisatie in maart 1944.

log geen politieke rol speelde; zij merken op dat men er zich ook weinig vragen stelde over de eigen grondslagen, oprichting en beweegredenen. Daar het Verzet zelf niet nadacht over zijn eigen betekenis, doen onze auteurs dat; zij combineren hun respectieve voordrachten in een dubbele "historische en socio-politieke" werkwijze (p. 326).

Wij leren daaruit dat "als het fascisme de totale oorlog tegen de maatschappij was, het Verzet de totale oorlog van de maatschappij tegen het fascisme betekende" (p. 333). Wat de oorlog zelf betrof - en "klassiek te noemen analyses bevestigen dat" (1) - die maakte deel uit van "de politiek en economisch expansionistische plannen van bepaalde frakties, bepaalde leidende klassen" (p. 326).

Daar het Verzet "ingebakken zat in het sociale, het politieke en het economische" was het "normaal dat het na de Bevrijding een rol zou gaan spelen" op deze gebieden (p. 335). Als dat niet gebeurde, was het volgens de auteurs omdat "daar waar het Verzet een echte impact kon hebben, d.w.z. in het nationaal kader, het zich precies aan de nationale bekrompenheden stootte; daar waar het integendeel zijn internationalistische rol kon spelen, was er het obstakel van de problemen waar het geen vat op had" (p. 336). Als het verzet geen specifieke politieke en sociale rol speelde bij de Bevrijding, kon dat natuurlijk niet zijn door het feit dat de meeste verzetslui voor het grootste gedeelte gemotiveerd waren door een spontane, instinkatieve en patriotische weigering van het feit van invasie en bezetting. Zo'n soort motivatie zou onvereenigbaar zijn met de stelling van de auteurs dat een specifieke politieke, sociale of economische rol van het Verzet bij de bevrijding noodzakelijk was.

Kortom, de lezer zal begrepen hebben dat de problematiek van Verzet en oorlog zoals gedefinieerd door Galle en Thanassekos zeker politiek is, maar niet zo zeer historisch.

Alain DANTOING

Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945, Brussel, 10-12/12/1980. Acta. Gent, 1982, 521 blz. (B 2042)

In deze Acta o.a. twee bijdragen die ons in het bijzonder dienen te interesseren. De eerste is die van L. Wils, "De Grootnederlandse beweging 1914-1944. Ontstaan, wezen en gevolgen". De auteur komt daarin eerst nog eens terug op de Duitse "Flamenpolitik" uit de eerste wereldoorlog waarvan het doel was: de "Angliederung" van België en Nederland. Volgens Wils was de Duits-Grootnederlandse propaganda daar dan ook helemaal op afgestemd. Belangrijke pionnen in een en ander waren het A.N.V. en Gerretson.

(1) De auteurs noemen geen enkele van die "klassieke" analyses.

Die werkten er ook aan dat de Frontpartij na de wereldoorlog de activistische erfenis zou overnemen ; doel was niet alleen zo het Vlaams-nationalisme te steunen maar ook "de Belgische aanspraken tot herziening van de verdragen van 1839 te bestrijden", aldus Wils. In een woord : dit was "klein-Hollands Grootnederlandisme". Derest van het artikel is grotendeels een schets van de evolutie van de protagonisten Vos, Gerretson en Geyl. De Grootnederlanders die het Vlaamsedagblad "De Schelde" hadden opgekocht, moesten constateren dat Vos "veel te Belgisch" was. Het kon dan ook niet goed gaan met "de uitgesproken fascist" Gerretson en de "liberale regeringsagent" Geyl. De (Hollandse) Grootnederlanders moesten op de koop toe vaststellen dat het aanvankelijk door hen gesteunde V.N.V. op Berlijn, en niet op Den Haag georiënteerd raakte.

Wils besluit met een ontgoochelde uitspraak van Geyl in 1943 : van de hele Grootnederlandse theorie stak het V.N.V. niets anders op dan "een blinde haat tegen België, die het weerloos tegenover de Duitsers stelde".

Het ligt voor de hand dat deze bijdrage veel reacties zal uitlokken, maar dat zijn we van de met scherpe pen geschreven studies van prof. Wils gewoon. Hij zag dit trouwens zelf slechts als een aanzet tot nader onderzoek.

Een heel ander onderwerp nu : de studie van A. Kersten over "*Nederland en België in Londen, 1940-1944. Werken aan de na-oorlogse betrekkingen*". Volgens de auteur waren de kontakten minimaal zolang Nederland zich als een belangrijk oorlogsvoerende mogendheid beschouwde, d.i. tot aan het verlies van Nederlands-Indië in 1942.

Daarna kwam er meer overleg met de geallieerden, vooral gecentreerd rond de komende naoorlogsproblemen. Met België bleven de betrekkingen aanvankelijk toch nog koel : dit in de lijn van het vooroorlogse Nederlandse wantrouwen. Daarbij was Van Kleffens voorstander van een multilaterale aanpak en van een afwachten van een algehele nieuwe internationale regeling, Spaak van een bilaterale en van enge kontakten hier en nu. Toen de aanzet van een gemeenschappelijke Europese (d.i. "klein-geallieerde") defensiepolitiek voor na de oorlog door de "grote vier" - aanpak op een sissert uitliep, begonnen, aldus Kersten, eind '42 de Nederlanders (i.c. Van Kleffens) van idee te veranderen.

De eerste opening België-Nederland kwam er in 1943 via de besprekingen voor een monetair verdrag. Onder vooral Belgische impuls volgde in 1944 het akkoord voor een douane-unie dat verstrekkende gevolgen had, daar de twee landen een stukje interne autonomie inboetten. Het ging hier ook en vooral om de politieke waarde ervan. De auteur denkt inderdaad dat de politieke idee van de Benelux meer betekenis had dan de realiteit.

Na een korte exkurs over de militaire samenwerking (die beter vlotte dan de economische), besluit de auteur dat te Londen in elk geval de basis gelegd werd voor militair-monetair-econo-

mische samenwerking. Dat was vooral te danken aan enerzijds Spaak en anderzijds de Nederlandse "vakministers" (dus niet aan Buitenlandse Zaken met Van Kleffens).

Dit interessante artikel van Dr. Kersten is een must voor wie de Nederlands-Belgische betrekkingen tijdens de tweede wereldoorlog wil bestuderen, niet in het minst door de preciese wijze waarop de onderhandelingen voor het douane-akkoord worden ontleed.

Dirk MARTIN

Op de valreep bereikte ons nog :

K. JONCA en A. KONIECZNY, *Nuit et brouillard. L'Opération terroriste nazie. 1941-1944. La vérité*, Claviers, 1981, 8°, ill., 531 p. (B 2025)

Het "NN" (Nacht und Nebel)-besluit speelde een uitermate belangrijke rol bij de terreurmaatregelen van het Reich in de bezette gebieden. Het stilzwijgen over het lot van de slachtoffers bevorderde de onwetendheid omtrent de toepassing van het besluit, van aanhouding over transport tot veroordeling en terechtstelling. In de archieven van de burgerlijke stand van Wrocław (ex Breslau) vonden twee Poolse navorsers sporen terug van de terechtstellingen; zij hebben dan ook gepoogd klaarheid te scheppen in de geschiedenis van het besluit vanaf zijn oorzaken tot zijn gevolgen. Zij onderzochten de beschikbare Europese bronnen en konden verschillende trajecten reconstrueren, de bevoegde rechtbanken en hun activiteiten terugvinden wat ook gebeurde met de betrokken gevangenen. Het werd een aanzienlijk dokumentatiemateriaal, waarin vele nieuwe of onbekende stukken afkomstig uit Polen en de D.D.R. Daarbij ook een reeks bijlagen voornamelijk over Fransen en Belgen : lijsten van veroordeelde en terechtgestelde mannen (en vrouwen) en bijzonderheden terzake. Deze berg gegevens doet soms nogal verward aan, maar illustreert dit essentiële fenomeen van de nazi-barbaarsheid wel ten voeten uit. Voegen wij eraan toe dat dit Poolse werk in Franse vertaling door de uitgever Quintel, zelf oud-NN, werd uitgegeven voor de Franse vereniging "Souvenir de la Déportation NN".

José GOTOVITCH

HET CENTRUM ZOEKT ...

- Een collectie van het *Administratief Jaarboek* van België, van de *Almanach Royal* en van *La Belgique mondaine* voor de jaren 1938 tot 1945.

- Een zo volledig mogelijke verzameling van de *Revue Catholique des Idées et des Faits*.

- Een korrespondent van het Centrum zou willen weten hoeveel en welke Belgen er ten gevolge van de tweede wereldoorlog vereremerkt werden met de *U.S. Medal of Freedom with Gold Palm* en de *Order of the British Empire*. Het weze ons dus toegelaten er bij de lezers van de *Mededelingen* op aan te dringen eventuele bijzonderheden terzake aan het Centrum mede te delen.

G I F T E N

In deze rubriek de lijst van de dokumenten door het Centrum ontvangen (vgl. ook de rubriek Aktiviteiten van het Centrum, B. Archieven, Bibliotheek, Verzamelingen). Wij houden eraan de milde gevers onze oprechte dank te betuigen.

Deze twaalfde lijst, afgesloten op 1 januari 1983, bevat de klasseringsnummers van de giften aan het Centrum. De giften vermeld zonder nummer werden nog niet geklasseerd.

Een belangrijke gift

De H. Jean Léotard van Walcourt is een bijzonder goede amateur-historicus. Hij schonk reeds vele dokumenten aan het Centrum; zij behoren tot degene die het meeste tot prospectie aanleiding gaven. Onlangs kwam het Centrum dankzij hem in het bezit van een kopie van de besluiten en mededelingen van de Ortskommandantur van het arrondissement Philippeville. Hij moge hier de uitdrukking vinden van onze dank en onze aanmoediging om op de ingeslagen weg voort te gaan. Het verzamelen en ordenen van dokumenten is inderdaad van het grootste belang voor de bezettingsgeschiedenis van ons land.

A. Boeken, tijdschriften, brochures

- ALBERS, D.H. (Delfzijl, Nederland) : Documentatie Verzetsgroep "Vrijbuiters" 1942-1944. Maarheeze (6643/10).
- ALGMEEN RIJKSARCHIEF (Brussel) : J. Nazet, Première enquête sur les sources relatives à la Belgique et à la Bulgarie dans les archives des deux pays. *Miscellanea Archivistica*, XXXII (B 2074/8).
- ARCHIEVEN VAN DE STAD BRUSSEL : Katalogus van de kollektie John Bartier (LG 5).
- BERGONZINI, Luciano (Bologna) : Massimo Legnani, Domenico Preti, Giorgio Rochat, *Le campagne Emiliane in periodo fascista. Materiali e ricerche sulla battaglia del grano* (6740).
- BOONEN, Philipp : *Lebensraum Bistum Aachen, Tradition - Aktualität - Zukunft*. Aachen, 1982 (Aachener Beiträge zu Pastoral- und Bildungsfragen, Band 10).
- BOUFFIOULX, Lucette (Brussel) : Een kollektie van het *Bulletin d'information des prisonniers politiques, résistants et combattants* (R 728), en een lot brochures.

- BUCH, Henri (Brussel) : Pierre Daye, L'Europe en morceaux (B 649); Drieu la Rochelle, Genève ou Moscou (6675); Robert Poulet, L'amateur circospect ou le cinéma dévoilé (6676).
- CHARLES, J.L. (Brussel) : G. Van Krunckelsven, Kritisch onderzoek van enkele betwiste vragen inzake de bevrijding van Antwerpen in 1944 (TH 186).
- DANTOING, Alain (Court-St-Etienne) : Fernand de Brinon, Mémoires (6845); Charles Maurras, Enquête sur la Monarchie (6671).
- DEGUENT, Jean (Brussel) : Een lot brochures en boeken van Londen.
- DEHEUSCH, W. (Mechelen) : Recueil des sauts effectués par les parachutistes belges à l'entraînement et en opérations (B 2074/6); een dokument.
- DE JONGHE, Albert (Assebroek) : Enkele nummers van *La Vie Wallonne* (R 027).
- de LANDSHEERE, Louise (Brussel) : Een brochure "Le Soir 14 juin 1940-14 juin 1941" (Bruxelles, 1941).
- DELEPINE, L. (Brussel) : Inter arma Caritas. L'Oeuvre du Comité international de la Croix-Rouge pendant la seconde guerre mondiale (6852).
- DE MOOR, Frans (Mortsel) : Historiek van de N.K.B., provincie Antwerpen.
- DESTATTE, Philippe (Celles) : *Le Mosan* spécial 1939-1945.
- DUBRU, A. (Arlon) : Constant Martiny (1888-1942). Fondateur du réseau de renseignement Martiny-Daumerie (B 2036/14).
- DUCHESNE, Carly (Mons) : Een kollektie (volledig) van het maandblad *Bruxelles-Malmédy* 1945-1946 (R 1182).
- DUJARDIN, Jean (Huy) : Katalogus 1982 van het Musée national de la Résistance.
- EINHORN, Marion (Berlin, DDR) : Wolfgang Kiessling, Exil in Latein Amerika (6820); Exil in der Tschechoslowakei, in GB, Skandinavien und Palästina (6817).
- EMMERYCKX (Brussel) : Een kollektie "De Oorlog in woord en beeld".
- FACHE, A. (Brussel) : Een brochure "Proclamation du Führer au peuple allemand et Note du Ministère des Affaires Etrangères au Gouvernement soviétique", met annexen.
- FEYSENS, P. (Merchtem) : 12 nummers van *Front* (R 1137) ; verschillende nummers van *Strijd* (R 657), *Cahiers du monde nouveau*, *Septembre* (R 660), *De Dag* (D 28), *De Rode Vaan* (D 32) e.a. dagbladen.
- GADEWA, Stanislas (Krakau) : Die Jagiellonische Universität in der Zeit der fascistischen Okkupation 1939-1945 (6806).
- GEMEENTEBESTUUR DE HAAN (De Haan) : Gemeente De Haan, nr. 43, april 1982, van *De Strandredder*.
- GENTY, Louis (Nivelles) : speciaal nummer van *Rif tout Dju* - Ernest Benoit 1962-1982; Louis Genty et Jean Detournay, Vingt-cinq ans de vie nivelloise (1956-1980) (B 2012/12).
- GOFFART, Michel (Brussel) : Archieven van de vriendenkring *La Libre Belgique* (11 R).
- GOTOVITCH, José (Brussel) : Actes du IVe colloque international d'histoire orale, Aix en Provence, septembre 1982.
- INSTITUT FÜR MARXISMUS-LENINISMUS BEIM ZK der SED. BERLIN (Berlijn) : Geschichte des Zweiten Weltkrieges 1939-1945, d. 10 : Die endgültige Zerschlagung des faschistischen Deutschlands (LA 3/4).
- ISTITUTO STORICO DELLA RESISTENZA IN CUNEO E PROVINCIA (Cuneo) : Gli Italiani sul fronte russo (6816).
- KEMPENEERS, J. (Braine-le-Château) : La vie dans un Oflag. Cinq années derrière les barbelés (B 2043); Routiers sur la route; twee gebedenboeken.
- KLEIN (Berlijn, DDR) : 3 delen van de reeks "Kunst und Literatur im antifaschistischen Exil 1933-1945".
- KONGS, Luk (Gent) : nummers van *La Voix de Lénine*, *La Vérité* (R 2680/R1175), *Pater Braunsfonds* (R 1078), *De Werkerseenheid* (R 365), *VL.A.M.*, *De Klau-*

- waert (R 1086), *D.O.N.R. Zoeklicht op rechts* (R 1097), *L'Etudiant Wallon*, *Broederband Gent*, 5 nummers van *Jong Gent* (R 1087), *Jenaer Beiträge zur Parteiengeschichte*, *Journal of Peace Research*, *Nieuwe literatuur over oorlog en vrede* (R 1310).
- LEMERCIER, Henri (Brussel) : Een brochure.
 - LEVY, P.M.G. (Gembloux) : Verschillende brochures; M. Lambilliotte, *L'heure de l'Europe* (2641).
 - LINTERS, A. (Gent) : 7 nummers van *Stijl en Volk* (R 114); *Pater Braunsfonds* (R 1978); *Kontakt*; *Verzoening*.
 - MEESEN, Y. (Mortroux) : *Jusqu'à la dernière grenade...* Aubin-Neuchâteau. Mai 1940.
 - MEYERS, Fr. (Antwerpen) : Pierre Nord, *Procès d'espionnage* (6176) ; Rowland W. Black, *Histoire et crimes de la Gestapo parisienne* (B 343 - double); Robert Delmarcelle, *Les routes du feu* (B 2020).
 - MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING. CENTRALE BIBLIOTHEEK (Brussel) : Aanwinstencatalogus 1981, 1e en 2e sem.
 - OOSCHOT, K. (Tilleul-au-Bois) : Joseph Kessel, *L'armée des ombres* (6717); Eric Piquet-Wicks, *Quatre dans l'ombre* (6718) ; Bruce Marshall, *The White Rabbit* (6179) ; Russel Grenfell, *The Bismarck Episode* (6720); Coastal Command. Verslag van het Ministerie voor Luchtvaart van de rol die Coastal Command in den Strijd om de hegemonie ter zee gespeeld heeft. 1939-1942 (6721); Harry Paape, *De Geuzen* (6722); Jerrard Tickell, *Odette. The Story of a British Agent* (6723); Alan C. Deere, *Nine Lives* (6724); Elleston Trevor, *Squadron Airborne* (6725); Paul Brickhill, *The Dam Busters* (6726) en *Reach for the Sky* (6727); Richard E. Turner, *Mustang Pilot* (6728); Richard Townshend Bickers, *Ginger Lacey. Fighter Pilot* (6729); Lou Cameron, *The Big Red Ball* (6730); Peter Young, *Commando* (6731).
 - PAULUS, G. (Nivelles) : *Zwischen Gestern und Morgen. Dokumente - Analysen - Kommentare* (6779); Franz Scheidl, *Die Kriegsgefangenschaft von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart* (3 vol.) (6780) ; Speciaal nummer van *Rif tout Dju* (December 1982).
 - QUINTEL, J. (Clavières) : K. Sonca et A. Koniełzny, *Nuit et brouillard* (B 2095).
 - RIJKSINSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE (Amsterdam) : L. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, d. 10 (LD 1/1) ; G. van der Stroem, *Duitse Strafrechtspleging in Nederland en het lot der veroordeelden* (6787) ; R. de Bruin, *Islam en nationalisme in door Japan bezet Indonesië 1942-1945* (6786).
 - RONDAS, Jos (St. Kruis) : Twee tentoonstellingskatalogi over de Belgische militaire marine met een korte historiek.
 - SEGERS, Carlo (Deurne) : *Mémorial de l'Armement DEPPE sur la marine marchande 1940-1945*; drie brochures : *BBC at war*, *De Slag om Groot-Brittannië*, *Ark Royal*.
 - SIMOENS, L. (Gent) : Dr. Jozef Goossenaerts 1882-1963 (B 2054); Marianne Feuersenger, *Mein Kriegstagebuch. Führerhauptquartier und Berliner Wirklichkeit* (6770).
 - STERCKSHOFMUSEUM (Deurne) : Verschillende propagandabrochures.
 - TROCH, Ed. (Gent) : Een brochure "La 1e division blindée polonaise. Combats en France, Belgique et Pays-Bas".
 - VANDENHOLE, F. (Gent) : Inventaris van nieuws-, vak- en kiesbladen (Universiteitsbibliotheek Gent, 2e uitg., 1977).
 - VAN HOORICK, Bert (Erpe-Mere) : Origineel en fotokopieën van : *Bevrijding. Bulletin der Belgen in Buchenwald* (R 1500), *Libération. Journal des Belges de Buchenwald* (R 1501); *Buchenwalder Nachrichten* (R 1502); *L'Humanité de Buchenwald* (R 1503); *France Libre* (R 1504) ; *Die Mitteilungen* (R 1505).

- VANWELKENHUYZEN, Jean (Brussel) : Les avertissements qui venaient de Berlin. 9 octobre 1939-10 mai 1940 (LJ 4/13).
- VERLEYEN, Jean (Brussel) : Twee nummers van *Neptunus info marine* (R 1304).
- VIGILO. AMICALE DES CYCLISTES FRONTIERE (Liège) : F. De Rache, Vigilo, Liège, 1947 (2 delen) (B 2096).
- VILAIN, Omer (Oostende) : 22 nummers van *Mitteilungen fuer die Truppe*.
- WEBER, G. (Waterloo) : Guy Weber, De vergeten mannen van de brigade Piron (B 2025).
- WYNANTS, Jacques (Verviers) : L'Institut des Saint-Anges a 100 ans. 1881-1981 (B 2012/13) ; L'Institut Sainte-Claire a 165 ans (B 2012/14).

B. DOKUMENTEN, ARCHIEVEN

- ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS CULTUURLEVEN (Antwerpen) : Een lot fotos.
- CHARLES, J.L. (Brussel) : Een verzameling fotocopieën uit het fonds "Défense aérienne du territoire" (DAT), essentieel betr. de veldtocht van 1940 en afkomstig van de Historische Dienst van het Leger (7E1).
- COLLARD, Pierre (Vielsalm) en RAWAY-COLLARD, Mevr. (Spa) : Archieven van Jean-François Collard ("Georges"), kommandant van het 4e Regiment Ourthe-Ambève van het Belgisch Partisanenleger (PC 10).
- COMITE D'ACTION DE LA RESISTANCE (Waterloo) : Een exemplaar van de reproductie van de "Faux Soir" van 9 novembre 1943.
- DEDOYARD, Eugène (Nivelles) : Belangrijke archieven betr. de krijgsgevangenschap.
- DEGUENT, Jean (Brussel) : Een liasse dokumenten van de CEPAG (L 7).
- de PINCHART, Henry (Brussel) : Verschillende loten dokumenten.
- DE SCHRYVER, August (Gent) : Kopie van een brief van 6.IX.1940 van Charles Roux aan Le Tellier, Ambassadeur van België te Parijs (betr. de sluiting van de Ambassade); kopie van een brief van 21.IX.1940 van de Franse Minister van binnenlandse Zaken aan zijn kollega van buitenlandse Zaken (toelating van de leden van het vroegere Belgische kabinet om in Frankrijk te verblijven); *Gazette de Lausanne* - 12 oktober 1940: Le Drame belge; nota van september 1941 over de economische situatie in België; *Belgisch staatsblad* van 12 juni en 26 augustus 1940.
- DOCKX, A. (Antwerpen) : Een Duitse propaganda-affiche.
- EMMERYCKX (Brussel) : 5 archiefstukken van J. Stalport (PS 12).
- FRANCOIS, Gustave (Brussel) : Fotocopieën van twee artikels gepubliceerd in *La Réforme* van 10.IV. en 14.X.1944; Carnet de campagne de la 3ème Cie du 38ème de Ligne.
- GANSHOF VAN DER MEERSCH, Walter-Jean (Brussel) : Enkele dokumenten betr. zijn benoeming tot Hoog-kommissaris voor 's lands Veiligheid en zijn activiteiten als Auditeur-generaal.
- GROOTHAERT (Brussel) : 4 sluikbladen en een archiefdossier van het verzet (PG 16).
- HERMAN, Maurice (Brussel) : Reproducties van foto's van het kamp van Dachau ; Een opname van het verhaal van Generaal Woussen over het kamp Dora.
- JANSSENS, F. (Brussel), DE SMEDT (Overijse), GUERIN (Walcourt) : foto's van de U.S.A.F. (1932-38).
- KATZ, Roger (Brussel) : Een foto-album over terchtstellingen te Piasnica en de inhuldiging van het naoorlogse monument voor de slachtoffers.
- KOCH-KENT, H. (Luxemburg) : Persknipsels.
- KONGS, Luk (Gent) : 25 foto's over het proces van Nürnberg en de concentratiekampen.

- LEMERCIER, Henri (Brussel) : Verslag van de vergadering te Mesvin op 11 juli 1942 (PL 11).
- LEOTARD, Jean (Philippeville) : Foto's van Beaumont en Thy-le-Château in 1948; Affiches; Administratieve Memorialen 1939-45; Verslagen van de zittingen van de d.d. bestendige deputatie van Namen 1940-1944; *La Revue de l'administration* (1940-44) en twee dossiers getiteld "Kommandantur de Philippeville".
- LESAFFRE, A. (St. Genesius-Rode) : Enkele foto's, dokumenten en persknipsels.
- LEVY, P.M.G. (Gembloux) : Een volledige verzameling van de "Messenger de la Liberté" (Reeks luchtvlugschriften) ; Een ontwerp van richtlijnen voor de Franse pers (Bevrijding) (Reeks A) ; Een kalender voor 1944 ; Brief van L. Degrelle aan de Rexisten van Stalags en Oflags.
- MARCHAL, B. (Jumet) : Diverse dokumenten over de verplichte tewerkstelling.
- MOIRANT, R. (Bruxelles) : Kopie van een brief van Julien Lahaut om de jongeren van de rekruten-reserve en de vluchtelingen die zich in Frankrijk bevonden ertoe aan te zetten terug naar België te komen ; Een affiche voor de repatriëring van de C.R.A.B.'s uitgegeven door de gemeente Seraing.
- PAAPE, Harry (Amsterdam) : Memorie over de vergoeding door België te betalen als dekkingssom voor de bezettingskosten van het Duitse leger (Reeks vlugschriften).
- PAULUS, G. (Nivelles) : Lexicon (Duits-Frans) voor de bezettingstroepen.
- RAYET, Mme. (Brussel) : Korrespondentie van haar echtgenoot.
- ROBA, J.L. (Charleroi) : Een lot kopieën van dokumenten van het Rood Kruis van Charleroi (B 37).
- RUELLE, Pierre (Mons) : Propaganda-rondschrijven van organisatie "Résistance Catholique".
- RYCKAERT, Henri (Ukkel) : Plan van Brussel met adressen voor U.S. soldaten. United States Army, Leave Center Brussels, Belgium, s.d.
- SEGERS, C. (Deurne) : Twee series Britse persknipsels van mei-juli 1940 betr. de 18-daagse veldtocht en de kapitulatie van Leopold III; Een foto van het Internationaal Arbeidsbureau en een Rood Kruis-dossier uit de archieven Louis Borremans (PB 10); Een Britse propaganda-affiche.
- SERVICE HISTORIQUE DE L'ARMÉE FRANÇAISE (Vincennes) : Een foto van Generaal Gamelin op het H.K. te Vincennes temidden van vertegenwoordigers van de Britse Dominions (november 1939).
- TIQUET, F. (Elsenborn) : Fotocopieën van brieven uit 1941.
- TROCH, Ed. (Gent) : Een verzameling dokumenten, fotos en persknipsels (PT 3).
- UGEUX, William (Rixensart) : Verschillende nrs. van dagbladen en enkel dokumenten.
- VAN AUSLOOS (Brussel) : Een archiefportefeuille van de Dienst A.B.C. (8S1); Dossiers van de Consultatieve Commissie voor politieke gevangenen (Elsene); Een verhaal over de vlucht van de Elsense politiemannen (PV 18).
- VAN SINTJAN (Brussel) : 54 foto's (6x4) uit 1945 en 1946.
- VANVOORDEN, A. (Hasselt) : 3 foto's van graven van Duitse soldaten gedood tijdens het bombardement van 10.4.44 op het station Hasselt.
- VERMEIRE, Mej. (Hamme) : Papieren Generaal Bouhon (W 12 supplement).

C. DAGBOEKEN, HERINNERINGEN

- DECERF, Jacques (Brussel) : *Saussan 1940. Camp d'entraînement de 137 scouts belges en terre de France.*

- DEWANDRE, R. (Brussel) : Persoonlijke nota's van F. Bivert, 1940-1941 (JP 393).
- KOCH-KENT, H. (Luxemburg) : Een relaas over generaal de Lattre de Tassigny en zijn zoon Bernard in de klandestiniteit (JP 388).
- LEBRUN, Lucien (Treignies) : *Mémoires d'un soldat et captif* (JP 385).
- MARCHAL, B. (Jumet) : Dagboek over zijn leven als weggevoerde en werkweigeraar.
- MATHIEU, Jules (Brussel) : *Souvenirs de guerre* (gezondheidsdienst van het leger).
- PAINBLANC, R. (Brussel) : *Le 10A n'était pas au rendez-vous*. Verhaal van de kampanje van mei 1940 (JP 381).
- PIRON, L. (Juseret) : *Jules Tellier, Chroniques de 1940* (JP 384).
- PROVEUX, R. (Seraing) : Relaas van de slag om de Leie (JP 382).

LIJST VAN DE AANWINSTEN VAN DE BIBLIOTHEEK

INLEIDING

Talrijke lezers van de *Mededelingen* suggereerden ons reeds meerdere jaren een lijst te publiceren van de aanwinsten van de bibliotheek van het Centrum. We hoopten sinds geruime tijd dit te kunnen verwezenlijken, dit jaar is het materieel mogelijk gebleken.

Wat hier nu volgt is uiteraard geen gedetailleerde bibliografie, wel een summier overzicht van het in 1982 verworven materiaal, dat bestaat uit publikaties, die nieuw of antiquarisch aangekocht werden en uit giften. Worden echter slechts vermeld die publikaties die in de catalogi, zowel alfabetische als systematische, van de bibliotheek werden opgenomen. De gebruiker vindt dus steeds het volgnummer in de bibliotheek terug. Niet opgenomen werden tijdschriften- en krantenartikels.

Het schema, zoals uit de inhoudstafel blijkt, is vrij eenvoudig. Enkele algemene rubrieken, vervolgens onderverdelingen per land, waarbij België en Duitsland uiteraard iets gedetailleerder behandeld zijn.

We hopen onze lezers met dit nieuw werkinstrument in hun opzoekingen te kunnen helpen en verwachten graag suggesties (en giften !).

ALGEMENE GESCHIEDENIS

- DIWALD (Hellmut), Strijd om de Wereldzeeën. De zee als politiekemachtfactor. Utrecht/Antwerpen, Veen, 1981 (6680)
- MILZA (Pierre), De Versailles à Berlin (1915-1945). Paris, Masson, 1976 (6850)
- Nijhoffs Geschiedenislexicon. Nederland en België. Samengesteld door H. W.J. Volmuller in samenwerking met de redactie van de Grote Oosthoek. 's Gravenhage/Antwerpen, Martinus Nijhoff, 1981. (LK 1/3)
- POSSONY (Stefan T.), Jahrhundert des Aufbruchs. Die kommunistische Technik der Weltrevolution. München, Isar Verlag, 1956. (6829)
- SCHEVENELS (Walther), Les quarante-cinq années de la Fédération Syndicale Internationale. Avec un avant-propos de Lord W.M. Citrine. Bruxelles, Comité des Curateurs, (1955). (B 2068)
- SETHE (Paul), Schicksalsstunden der Weltgeschichte. Die Aussenpolitik der Grossmächte von Karl dem Fünften bis Stalin. Frankfurt a.M., Verlag Heinrich Scheffler, 1952. (6827)

- VALENZIANI (C.), Petite histoire de la S.D.N. Paris, Editions de la Nouvelle Revue Critique, 1936. (2510)
- WEINBERG (Gerhard L.), World in the Balance, Behind the Scenes of the World War II. Hannover & London, University Press of New England, 1981. (6679)

EERSTE WERELDOORLOG

- BERNARD (Henri), L'An 14 et la campagne des illusions. Bruxelles, la Renaissance du Livre, 1983. (B 2086)
- STIEVE (Friedrich), Die Tragödie der Bundesgenossen. Deutschland und Österreich-Ungarn (1908-1914). München, Verlag F. Bruckmann, 1930. (4114)

BIBLIOGRAFIEEN EN INVENTARISSEN

- Communes de Belgique. Dictionnaire d'histoire et de géographie administrative.
Tome 1 : Wallonie.
Tome 2 : Wallonie (2e partie) + Bruxelles.
Tome 3 et 4 : Flandre.
Bruxelles, Crédit Communal de Belgique/La Renaissance du Livre, 1980-1981. (LK 2/7)
- DECAN (Rik), Qui est qui en Belgique francophone. 1981-1985. Encyclopédie biographique, Bruxelles, Editions BRD, 1981. (LK 2/2)
- FOULON (Michel) - POULAIN (Michel), Geschiedkundig overzicht van de Belgische gemeenten van 1931 tot heden. Met de medewerking van Brigitte van Goethem en Baudouin Lux. Louvain-la-Neuve, Uitg. Cabay, 1981. (LK 2/6)
- Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek. Vol 1 : Vlaanderen (1e deel), Vol. 2 : Vlaanderen (2e deel) en Brussel; Vol. 3 en 4 : Wallonië. Brussel, Gemeentekrediet van België / La Renaissance du Livre, 1980. (LK 2/9)
- NAZET (J.), Première enquête sur les sources relatives à la Belgique et à la Bulgarie dans les archives des deux pays. Bruxelles, Archives Générales du Royaume et Archives de l'Etat dans les Provinces, 1982. (B 2074/8)

BIOGRAFIEEN EN MEMOIRES

- Adolf Hitler. (Wien, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung), s.d. (6700/10)
- BULLOCK (Alan), Hitler ou les mécanismes de la tyrannie. 1. L'ascension.
- 2. L'apogée et la chute. Verviers, Ed. Marabout, 1963. (5526)

- DEUTSCHER (Isaac), The Prophet Unarmed. I. Trotsky : 1879-1921 - II. Trotsky : 1921-1929. London, Oxford University Press, 1954-1959. (6834)
- DZELEPY (E.-N.), Hitler contre la France ? Paris, Ed. Exelsior, 1933
(6700/4)
- GISEVIUS (Hans Bernd), Adolf Hitler. De Bilt, Uitg. De Fontein, 1973.
(6655)
- GOERLITZ - QUINT, Hitler. Paris, Presses Pocket, 1962 (5908)
- GOSSET (Pierre et Renée), Adolf Hitler. Paris, Julliard, 1961-1965.
(5319)
- LANGER (Walter C.), The Mind of Adolf Hitler. The Secret Wartime Report. Foreword by William L. Langer. Afterword by Robert G.L. Waite. New York/London, Basic Books Inc., 1972 (5192)
- LEGRAIN (Paul), Le dictionnaire des Belges. Bruxelles, Paul Legrain, 1981 (LK 2/3)
- LEMAIRE (Marie-Emma), Les publications périodique maçonniques et anti-maçonniques belges : essai de catalogue collectif. Bruxelles, Institut Supérieur d'Etudes de l'Etat, 1982. (TH 196)
- Liber Amicorum Louis Gueuning 70. (Kraainem, Vrienden van Louis Gueuning), 1968 (B 2010)
- LIDDELL HART (B.H.) (Edit)., The Rommel Papers. Translated by Paul Findlay. New York, Da Capo Press, s.d. (1953) (6758)
- LIEBRECHT (Mark), Met Jef Van Hoof onder één hoed. Merksem, Uitg. Westland, (1965). (B 2056)
- MASER (Werner), Hitler. Translated by Peter and Betty Ross. London, Allen Lane - Penguin Books, 1973 (6646)
- MICHEL-YPMA (Hermine), Levensbeeld van Ernest Michel. Nijmegen, H. Michel-Ypma, 1981 (6688)
- REIF (Adelbert), Albert Speer. Kontroversen um ein deutsches Phänomen. München, Bernard & Graefe Verlag, 1978 (6735)
- REMY, Mes Grands Hommes et quelques autres. Paris, Bernard Grasset, 1982 (6745)
- SCHAMBECK (Herbert) (Hrsg.), Pius XII zum Gedächtnis. Berlin Duncker & Humblot, 1977 (6800)
- SCHMIDT (Matthias), Albert Speer : Das Ende eine Mythos. Speers wahre Rolle im Dritten Reich. Bern/München, Scherz Verlag, 1982 (6799)
- SPEER (Albert), Erinnerungen. Berlin, Propylaën Verlag, 1970 (6736)
- TOLLAND (John), Adolf Hitler. New York, Ballantine Books, 1977 (6452)

IV

- TREVOR-ROPER (H.-R.), Les derniers jours de Hitler. Paris, Calmann-Lévy, 1947. (6333)
- TURCKSIN (Christian), Herinneringen aan mijn geboortedorp Peutie. Dettmold, Christian Turcksin, 1980. (B 2074/1)
- VAN HOORICK (Bert), In tegenstroom. Herinneringen 1919-1956. Gent, Ma-sereelfonds, 1982 (B 2083)
- VON MILTENBERG (Weigand), Adolf Hitler. Wilhelm II. Berlin, Rowohlt Ver-lag, 1932 (5202)

ECONOMIE

- BELLOC (Hilaire), Herstel van privaatbezit. Vertaald door Dr. Th. Schlich-ting. Heemstede, Uitg. De Toorts, 1939 (6776)
- DRAPER (Alfred), Opération Fish 1939-1945. Comment l'or de l'Europe é-chappa aux nazis. Traduit de l'anglais par Henri Gueydon. Paris, Plon, 1980. (6788)
- UNGEWITTER (C.), Verborgen rijkdommen in het waardeloze. Het productief maken van de zogenaamde waardeloze "afvalstoffen". Voor Nederland be-werkt door Dr. M.H. Werther. Zwolle, La Rivière & Voorhove, 1941 (6766)

EUROPA

- FRANZEL (Emil), Abendländische Revolution. Geist und Schicksal Europa. Bratislava, Eugen Prager Verlag, 1936 (4936)
- LIPGENS (Walter), A history of European Integration. Volume 1 : 1945-1947. The Formation of the European Unity Movement. Translated from the German by P.S. Falla and A.J. Ryder. Oxford, Clarendon Press, 1982 (6747)

BEZET EUROPA : VERZET EN SPIONAGE

- CARMEL (Kathleen M.), Service secret "S-s-s-sh !". Traduit de l'anglais par Cécile Seresia. Paris/Brussels/London, Nicholson & Watson Ltd., 1948 (7610)
- DREYFUS (Paul), Histoires extraordinaires de la Résistance en Europe. Paris, Fayard, 1982 (6739)
- MARSHALL (Bruce), The White Rabbit. From the story told to him by Wing Commander F.F.E. Yeo-Thomas. London, Evans Brothers Ltd., 1956 (6719)
- MICHEL (Henri), Les mouvements clandestins en Europe (1938-1945). Paris, PUF, 1974 (6746)
- READ (Anthony) - FISHER (David), Opération Lucy. Le réseau d'espionnage le plus secret de la Seconde Guerre mondiale. Traduit de l'anglais par Eveline Peyronel. (Paris), Libr. Arthème Fayard, 1982.

- RINGS (Werner), *Vivre avec l'ennemi. 1939-1945*, Paris, Ed. Robert Laffont, 1982. (6785)
- The Rote Kapelle. The CIA's History of Soviet Intelligence and Espionage Networks in Western Europe 1936-1945. Washington DC, University Publications of America, 1979 (6683)
- SCHULZ (Gerhard) (Hrsg.) *Geheimdienste und Widerstandsbewegungen im Zweiten Weltkrieg*. Mit Beiträgen von Jürgen Heideking, Franz Knipping, Thomas Koch, Hermann-Josef Mallmann, Gerhard Schultz. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1982 (6790)
- TICKELL (Jerrard), Odette. *The Story of a British Agent*. London, Pan Books Ltd., 1965 (6723)

FASCISME EN NAZISME IN EUROPA

- BORGESE (G.A.), *Goliath. The March of Fascism*. New York, The Viking Press, 1938 (6652)
- de VRIES de HEEKELINGEN (H.), *Le Fascisme et ses Résultats*, Bruxelles, Social Editions, s.d. (2867)
- FARAGO (Ladislas), *Le Quatrième Reich. Martin Bormann et les rescapés nazis en Amérique du Sud*. Traduit de l'américain par Maud Sissung. Paris, Pierre Belfond, 1975 (6657)
- FRIEDLANDER (Saul), *Reflets du Nazisme*. Paris, Editions du Seuil, 1982 (6664)
- LAQUEUR (Walter) (Edit.), *Fascism : A Reader's Guide. Analyses, Interpretations, Bibliography*. Harmondsworth, Penguin Books, 1976 (6647)
- MILLER (Douglas), *You can't do Business with Hitler*. New York, Little, Brown & Co., 1942 (6650)
- NENNI (Pietro), *Vingt ans de fascisme. (De Rome à Vichy)*. Traduit de l'italien par Jeanne Modigliani. Paris, Ed. François Maspero, 1960 (6648)
- OLBERG (Oda), *Nationalsozialismus*. Wien/Leipzig, Hess & Co. Verlag, 1932 (6700/2)
- REICH (Wilhelm), *Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*. Kopenhagen/Prag/Zürich, Verlag für Sexualpolitik, 1933 (6501)
- SALVEMINI (Gaetano), *Under the Axe of Fascism*. London, Victor Gollancz Ltd., 1936 (5288)
- *Totalitarismus und Faschismus. Eine wissenschaftliche und politische Begriffskontroverse*. Kolloquium im Institut für Zeitgeschichte am 24. November 1978.

INTERNATIONALE BETREKKINGEN

- CLARKE (Richard), Algo-American Economic. Collaboration in War and Peace. 1942-1949. Edited by Sir Alec Cairncross. Oxford, Clarendon Press, 1982 (4166)
- Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1915 en 1945. Brussel, 10-12/12/1980. Acta. Gent, (Drukkerij Erasmus), 1982 (B 2042)
- Conférence internationale sur la situation des Juifs en Union Soviétique. (Paris, Secrétariat de la Conférence, 1960) (2982)
- ENSSLE (Manfred J.), Stresemann's Territorial Revisionism. Germany, Belgium and the Eupen-Malmédy Question. 1919-1929. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1980 (B 2033)
- FRIEDLAENDER (Saul) - KAPUR (Harish) - RESZLER (André), L'historien et les relations internationales. Recueil d'études en hommage à Jacques Freymond. Genève, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, 1981 (6750)
- FUNK (Arthur), De Yalta à Potsdam. Des illusions à la guerre froide, Bruxelles, Editions Complexe, 1982 (6689)
- GATES (Eleanor M.), End of the Affair. The Collapse of the Anglo-French Alliance, 1939-40. London, George Allen & Unwin, 1981. (4473)
- HATHAWAY (Robert M.), Ambiguous Partnership. Britain and America, 1944-1947. New York, Columbia University Press, 1981 (2640)
- MESSER (Robert L.), The End of an Alliance. James F. Byrnes, Roosevelt, Truman and the Origins of the Cold War. Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1982 (6684)
- MUNCH-PETERSEN (Thomas), The Strategy of Phoney War. Britain, Sweden and the Iron Ore Question. 1939-1940. Stockholm Militärhistoriska Forlaget, 1981 (6694)
- NISH (Ian) (Edit), Anglo-Japanese Alienation 1919-1952. Papers of the Anglo-Japanese Conference on the History of the Second World War. Cambridge, Cambridge University Press, 1982 (6759)
- SONTAG (Raymond James) - BEDDIE (James Stuart) (Edit.), Nazi-Soviet Relations. 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office. Washington, Department of State, 1948 (5313)

JODENDOM, ANTISEMITISME EN JODENVERVOLGING

- Extermination and Resistance. Historical Records and Source Material. Vol. I. Israël, Ghetto Fighters' House in Memory of Yitzhak Katznelson, 1958 (3030)

- FLEMING (Gerald), Hitler und die Endlösung. "Es ist des Führers Wunsch..." Vorwort von Prof. Dr. Wolfgang Schleffer. Wiesbaden/München, Limes Verlag, 1982 (6836)
- La France et la question juive. 1940-1944. Actes du colloque du Centre de documentation Juive Contemporaine (10 au 12 mars 1979) publiés sous la direction de Georges Wellers, André Kaspi et Serge Klarsfeld et avec le concours de la Memorial Foundation for Jewish Culture. Paris, Edit. Sylvie Messinger, 1981 (6701)
- FRIEDLANDER (Henry) - MILTON (Sybil) (Edit.), The Holocaust : Ideology, Bureaucrasy, and Genocide. The San José Papers, Millwood/New York, Kraus International Publications, 1982 (6797)
- L'Héroïsme Juif contemporain. Jérusalem, Organisation Sioniste Mondiale, s.d. (2465)
- LAQUEUR (Walter), Le terrifiant secret. La "solution finale" et l'information étouffée. Paris, Ed. Gallimard, 1981 (2653)
- RAJSFUS (Maurice), Quand j'étais juif. Paris, Ed. Mégreli, 1982 (6738)
- Die Reichskristallnacht. Der Antisemitismus in der deutschen Geschichte Bonn, Friedrich-Ebert-Stiftung, 1959 (6700/7)
- VORMEIER (Barbara), Die Deportierung deutscher und österreichischer Juden aus Frankreich. La déportation des Juifs allemands et autrichiens de France. The Deportation of German and Austrian Jews from France. (1942-1944). Paris, Ed. La Solidarité, 1980 (6757)
- BROWNING (Christopher R.), The Final Solution and the German Foreign Office. A study of Referat DIII of Abteilung Deutschland 1940-43. New York/London, Holmes & Meier Publ., 1978 (6788)
- de VRIES de HECKELINGEN (H.), Het Joodsche Volk. Met voorwoord van Mter René Lambrichts. Brussel, Uitg. De Phalanx, 1942 (6772)
- PIROTTE (Jean), Stéréotypes nationaux et préjugés raciaux aux XIXe et XXe siècles. Sources et méthodes pour une approche historique. Louvain-la-Neuve/Leuven, Collège Erasme/Ed. Nauwelaerts, 1982 (B 2046)
- WOLFS (Ingrid), De houding van het "Vlaams Nationaal Verbond" ten aanzien van de Joden (1933-1940). Brussel, VUB, 1982 (TH 194)

KONCENTRATIEKAMPEN

- AMERY (Jean), Jenseits von Schuld und Sühne. Bewältigungsversuche eines Überwältigten. Stuttgart, Klett Cotta, 1980. (6671)
- AMICALE D'ORANIENBURG-SACHSENHAUSEN, Sachso. Au coeur du système concentrationnaire nazi. Paris, Librairie Plon - Ed. de Minuit, 1982 (6793)

VIII

- BAYLE (François), Croix gammée contre caducée. Les expériences humaines en Allemagne pendant la deuxième guerre mondiale. (Berlin), Chez l'auteur, 1950 (6705)
- BURTON (John D.), Belsen... De dood mijn goede vriend. Antwerpen, De Dageraad, (1967) (B 2021)
- D'AUBREBY (Carmen), Frère François (Terre Allemande). Préface de Marie Gevers. Ixelles, Chez l'auteur, 1946 (B 2036/3)
- HEGER (Heinz), De mannen met de roze driehoek. Het verslag van een homoseksueel over zijn gevangenschap in het concentratiekamp van 1939-1945. Amsterdam, Pegasus, 1982 (6637)
- JONCA (Karol) - KONIECZNY (Alfred), Nuit et brouillard. NN. L'Opération terroriste nazie. 1941-1944. La Vérité. (Clavier, "Souvenir de la Déportation", 1981) (B 2095)
- KOGON (Eugen), Der SS-Staat. Das System der deutschen Konzentrationslager. Berlin, Verlag des Druckhauses Tempelhof, 1946 (6254)
- MARK (Ber), Des voix dans la nuit. La résistance juive à Auschwitz Birkenau. Préface de Elie Wiesel. Paris, Plon, 1982 (6814)
- 140.443 B. Buchenwald. Kortrijk, Uitg. Jos Vermaut, s.d. (B 2036/2)
- ROCHETTE (Daniel) - VERHAMME (Jean-Marcel), Les Belges à Buchenwald et dans ses kommandos extérieurs. Bruxelles, Pierre de Méyère Edit., 1976 (B 2017)
- SMOLEN (Kazimierz), Auschwitz (Oswiecim) 1940-1945. Auschwitz, Państwowe Museum, 1966 (6700/8)
- VERHAEGHE (André), Mijn leven in de klauwen der Nazibeulen, Kortrijk, Drukk. A. Brion, s.d. (B 2012/2)
- VERHEYEN (Henk), Sage of werkelijkheid. (Antwerpen, Drukk. V. Van Dieren & Cie., 1949) (B 2059)
- WELLERS (Georges), Les chambres à gaz ont existé. Des documents, des témoignages, des chiffres (Paris), Gallimard, 1981 (6754)

KRIJGSGEVANGENEN

- DANE (K.), Willemstad - Historisch overzicht van stad en polder. Samengesteld op verzoek van het Gemeentebestuur van Willemstad, ter gelegenheid van de onthulling van het Monument op het Kerkhof der belgische militairen op 29 Mei 1950. Klundert, Uitg. J. De Vries, 1950 (6760)
- GILON (Raymond), La dernière enjambée... Liège-Bressoux, Ed. Dricot, (1981) (B 2001)

- KEMPENEERS (J.), La Vie dans un Oflag. Cinq Années derrière les Barbelés. Dessins de J. Marchal. Gembloux, Ed. J. Duculot, (1946) (B 2043)
- LAMBERT (Charles), Ronces d'exil. Poèmes. Preface de Mgr. le Prince Albert de Ligne. Illustrations de Fernand Verhamme. Bruxelles, Editions Royales de "l'Art Belge", s.d. (B 2012/11)
- SCHEIDL (Franz), Die Kriegsgefangenschaft, von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Eine völkerrechtliche Monographie. Berlin, Verlag Dr. Emil Ebering, 1943 (6780)

KUNST EN KULTUUR

- ARNOLD (Friedrich) (Herausg.), Anschläge. Deutsche Plakate te der Zeit 1880-1960. Ebenhausen bei München, Langewiesche-Brandt, 1963 (6658)
- ARON (Jacques), La Cambre et l'architecture. Un regard sur le Bauhaus belge. Bruxelles, Ed. Pierre Mardaga, 1982 (B 2092)
- Ausstellung Deutsche Grösse. Verantstaltet von der Dienststelle des Beauftragten des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP. Durchgeführt vom Amt Schrifttumspflege. Berlin, Wilhelm Limpert, 1940/41 (6709)
- POULET (Robert), L'amateur circonspect ou le cinéma dévoilé. Bruxelles, Nouvelle Société d'Editions, 1943 (6676)
- ROXAN (David) - WANSTALL (Ken), Butin de guerre. Paris, Presses de la Cité, 1965 (6819)

MILITAIRE OPERATIES

- AYMES (Henri), Gembloux - succès français. Le 4e Corps d'armée dans la bataille de la Ire Armée en Belgique et en France. 10 mai - 3 juin 1940. Paris, Ed. Berger-Levrault, 1948 (B 2062)
- La Bataille de Normandie. Paris, Historama, 1975 (6708)
- BIRON (Paul), Mon mononke désiré. Les 18 jours de mon mononke. Liège-Bressoux, Ed. Dricot, (1980) (B 2057)
- BLUMENSON (Martin), La Libération. (Bruxelles), Time-Life Books, 1981 (6743)
- BRUGE (Roger), Les combattants du 18 juin. Le sang versé. (Paris), Libr. Arthème Fayard, 1982 (6755)
- CAMERON (Lou), The Big Red Ball. (London), Hodder Fawcett Ltd. - Coronet Books 1969 (6730)

- DELMARCELLE (Robert), Les routes du feu. Bruxelles, Ad. Goemaere Editeur, 1946 (B 2020)
- FULLER (J.F.C.), The Decisive Battles of the Western World and their influence upon history. I. From the earliest times to the Battle of Lepanto. - II. From the defeat of the Spanish Armada to the Battle of Waterloo. - III. From the American Civil War to the End of the Second World War. London, Eyre & Spottiswoode, 1954-1956 (6822)
- GOOLRICK (William K.) - TANNER (Ogden), De slag om de Ardennen. Amsterdam, Time-Life Boeken, 1981 (B 2024)
- GREINER (Helmuth), Die oberste Wehrmachtführung. 1939-1943. Wiesbaden, Limes Verlag, 1951 (6832)
- GRENFELL (Russell), The Bismarck Episode. New York, The Macmillan Company, 1949 (6720)
- HEIBER (Helmut) (Hrsg.), Hitlers Lage besprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942-1945. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1962 (6823)
- HUARD (Paul), Le Colonel De Gaulle et ses blindés. Laon (15-20 mai 1940) Paris, Plon, 1980 (4488)
- IRVING (David), Hitler's War. London, Hodder and Stoughton, 1977 (4868)
- KEEGAN (John), Six Armies in Normandy. From D-Day tot the Liberation of Paris. June 6th - August 25th, 1944. London, Jonathan Cape, 1982 (6685)
- KOSAK (Georges), Belgique et France 1940 avec la compagnie du génie des 4e D.L.C. et 7e D.L.M. Grenoble-Paris, B. Arthaud, 1946 (B 2063)
- LHOEST (Jean-Louis), Les paras allemands au canal Albert. Mai 1940. Paris, Presses de la Cité, 1964 (B 2064)
- LIDDELL HART (B.H.), Strategy. The indirect approach. London, Faber and Faber Ltd., 1954 (6828)
- MASON (David), Le raid sur Saint-Nazaire. Héroïque et sanglant exploit. Verviers, Gérard & Co., 1971 (6706)
- MIKSCHKE (F.O.), Blitzkrieg. With an introduction by Tom Wintringham. London, Faber and Faber Ltd., 1942 (6765)
- MORRE (Roger), De slag om 't Molentje. Moerbeke 1944. Eeklo, De Eeclo-naar, (1982) (B 2027)
- PHILIPS (C.E.Lucas), Commandos sur Saint-Nazaire. Paris, Presses de la Cité, 1959 (6707)
- REMY, De la Norvège aux Flandres. "Chroniques d'une guerre perdue" (IV). Paris, Ed. France-Empire, 1981 (B 1997)

- ROSTOW (W.W.), Pre-Invasion Bombing Strategy. General Eisenhower's Decision of March 25, 1944. Aldershot, Gower House, 1981 (6670)
- SEATON (Albert), The German Army. 1933-45. London, Weidenfeld and Nicolson, 1982 (3709)

PSYCHOLOGISCHE OORLOGVOERING

- MACVANE (John), Micro au Poing. Traduit de l'américain par Henri Gueydon. Paris, Plon, 1981 (6849)
- FREEDOM Calling ! The Story of the Secret German Radio, by the Representative in Great Britain of the Freedom Station. London, Frederick Muller Ltd., (1939)

SAMENLEVING

- Les congrès de la IVE Internationale (manifestes, thèses, résolutions) 2. L'internationale dans la guerre 1940-1946. Textes rassemblés, introduits et préfacés par Rodolphe Prager. Paris, Ed. La Brèche, 1981 (6737)
- ERNESTAN, Socialisme et humanisme, Les Cahiers Pensée et Action, n° 4, mars-avril-mai 1955. Editions Essée, 1946 (B 2008)
- GAUS (Prof. Dr. H.), Menselijk gedrag tijdens langdurige economische recessies (een schets). Malle, De Sikkkel, 1981 (4987)
- INGMAN (Robert), Gevangenen van hun tijd. Leuven, Davidsfonds, 1982 (6673)
- MARQUAND (Hilary A.), Bread for my Neighbours. London, The Fellowship of Reconciliation, 1962 (6700/5)
- Migrations d'Europe. Rapport présenté par le Directeur Général au Conseil Général de l'Organisation Internationale pour les Réfugiés sur : l'Expérience acquise dans le domaine des migrations a préparé l'émigration et assuré le transport de plus d'un million de réfugiés et autres émigrants. Genève, Organisation Internationale pour les Réfugiés, (1951) (6777)
- NITSCHKE (Rainer) - KROEBER (Walter), Grundbuch zur bürgerlichen Gesellschaft 3. Darmstadt, Herman Luchterhand Verlag, 1979 (6803)
- SMITHIES (Evrard), Crime in Wartime. A social History of Crime in World War II. London, George Allen & Unwin, 1982 (3521)
- WERNER (Rudolf), Imposture... Enquête critique sur la défense sociale. Bruxelles, Edit. Moderna, 1941 (B 2030)

WEGVOERING ARBEIDERS NAAR DUITSLAND

- BILLSTEIN (Aurel), Fremdarbeiter in unserer Stadt, 1939-1945. Kriegs-
gefangene und deportierte "fremdvölkische Arbeitskräfte" am Beispiel
Krefelds. Frankfurt a.M., Röderberg-Verlag, 1980 (6678)
- INTERNATIONAL LABOUR OFFICE, The Exploitation of Foreign Labour by Ger-
many. Montreal, International Labour Office, 1945 (5458)
- LOIX (Frans), Ontsnapt uit Nazi-Duitsland. Verteller Jozef Vanderbrug-
gen. Diest, Eigen beheer, 1982 (B 2036/13)
- Tonja. Verhalen en novellen van weggevoerde jonge arbeiders. Brussel,
Kajotters-uitgaven, 1945 (B 1971)

BELGIE

BEVOLKING

- Demografie van België. Van 1940 tot 1945. Brussel, Ministerie van Eco-
nomische Zaken en Middenstand - Nationaal Instituut van de Statistiek
1947 (B 2074/2)
- DE ROECK (J.), Bevolkingsproblemen. Volkswelvaart en volksondergang.
Tielt, Lannoo, 1936 (B 2031)
- DE ROECK (J.), Volk en land. Feiten en beschouwingen over het bevol-
kingsprobleem. Kortrijk, Uitg. Steenlandt, 1937 (B 2032)

BELGIE IN GROOT-BRITTANNIE

- DE HERTOOG (Ingrid), Persstudie : Onafhankelijk België (1940-1944).
De Tweede Wereldoorlog bekeken door de Belgen te Londen. Leuven, KUL,
1982 (TH 194)
- DEHEUSCH (W.), Seconde guerre mondiale. Recueil des sauts effectués
par les parachutistes belges à l'entraînement et en opérations. Mali-
nes, Willy Deheusich, 1982 (B 2074/6)
- DEMOULIN (Charles), Mes oiseaux de feu. Paris, Julliard, 1982
(B 2094)
- DERNOUCHAMPS (G.) - FRANK (M.), La liquidation des services belges créés
en Grande Bretagne durant la guerre. Bruxelles, Inspection des Finan-
ces, 1945 (B 2035)
- DEWANDRE (Lt.-gén. e.r. Roger), Au galop des nos blindés. Ottignies-
Louvain-la-Neuve, Ed. J. Dieu-Brichart, 1981 (B 2007)
- DUFOUR (G.), Le commodore est bon enfant. Préface et illustrations de
Maurice Pauwaert, s.l., s.n. 1944 (B 2058)

- SMETS (Dore) - RENS (Jef), Historique du Centre Syndical belge à Londres. 1941-1944. s.l., Services de la F.G.T.B., 1976 (B 2018)
- WEBER (Guy), De vergeten mannen van de Brigade Piron. s.l., VVHDKM, 1982 (B 2025)

BEZETTING

- ANDRIES (J.), Politieke aanslagen gepleegd in het Brussels arrondissement tijdens de bezetting (1940-1943). Brussel, KMS, 1982 (TH 197)
- Bommen op België. 1940-1945. s.l., Commissariaat Generaal voor de Pas-sieve Luchtbescherming, 1948 (B 1753)
- DE JONGHE (Albert), Het vraagstuk Brussel in de Duitse Flamenpolitik, 1940-1944. Het Duitse standpunt. in Acta van het colloquium "Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden". Vrije universiteit Brussel - 28 en 29 maart 1981, deel 2. Brussel, Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden, VUB, 1981 (B 2006)
- de LAUNAY (Jacques) - OFFERGELD (Jacques), La vie quotidienne des Belges sous l'occupation (1940-1945). Bruxelles, Paul Legrain Edit., 1982 (B 2080)
- DUFOURRIER (Paul), Les dé-frissés, 40-45. Préface du Colonel Rémy. Bruxelles, Louis Musin, 1980 (B 2052)
- FAGNOUL (Kurt), Streiflichter auf das Kriegsgeschehen im Sankt Vither Land. Sonderdruck "Beiträge zur Geschichte des zweiten Weltkrieges", 1982 (B 2074/9)
- Pays de Namur 40-45. Namur, Cercle "Pays de Namur" - Institut Saint Louis, 1982 (B 2036/10)
- REDEMANS (Nadine), Des enfants interrogent l'histoire... Une enquête menée au village par une classe de 5ème-6ème primaire sur le vécu quotidien pendant la guerre 1940-45. Mons, Université de l'Etat, 1982 (TH 199)
- SMEETS (Jaak), De Vlaamse sport en het nationaal-socialisme tijdens WO II. Een diagnose van de sportberichtgeving en exploraties van de sportpolitiek. Brussel, VUB, 1982 (TH 187)
- STEINBERG (Maxime), Dossier Brussel-Auschwitz. De SS-politie en de uitroeiing van de joden. Voorwoord door Serge Klarsfeld. Gevolgd door gerechtelijke documenten van de rechtszaak Ehlers, Canaris en Asche. 1981 (B 2034)
- WILDEMEERSCH (Henri), Si Bilstain m'était conté... L'entre-deux-guerres. Du 10 mai 1940 à la libération. Bilstain, H. Wildemeersch, 1982 (B 2076)

BINNENLANDSE POLITIEK

- Het accord V.N.V.-Rex. Samenvatting van de verschillende bedenkingen vooruitgezet op een vergadering van de Christelijke Arbeidersleiders van 't A.C.W. op 14 oktober 1936. (Kortrijk, Drukkerij Vooruitgang), 1936 (B 2036/1)
- BONDAS (J.) - RENS (J.), Opnieuw vooruit. De staking van juni 1936. s.l., Syndikale Kommissie van België, 1936 (B 2029)
- CAPELLE (Comte), Au service du Roi I. 1934-1940 - II. 1940-1945. Bruxelles, Ed. Charles Dessart, 1949 (B 2097)
- COOL (August), XIIIe Congres. Brussel - 21-22-23 Juli 1938. Verslag over de bedrijvigheid van het A.C.V. gedurende de periode 1936-1938. Brussel, A.C.V., 1938 (B 1972)
- FERVAILLE (Dominique), L'Union Socialiste Antifasciste (U.S.A.F.), Bruxelles, ULB, 1982 (TH 200)
- Dr. Jozef Goossenaerts 1882-1963. Een album samengesteld ter gelegenheid van de herdenkingstentoonstelling in het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen van 6 maart tot 18 april 1982. Gent, Stichting Dr. Jozef Goossenaerts, 1982 (B 2054)
- Hulde-album Ward Hermans. Antwerpen, Were Di, 1982 (B 2022)
- JANSSENS (Valéry), Burggraaf Aloys van de Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd. (1871-1961). Tielt/Bussum, Lannoo, 1982 (B 2053)
- MASSIN (Willy), De Belgische Werkliedenpartij in Limburg (1918-1940). Kroniek van een trage opgang. (Brussel), Stichting Louis de Brouckère i.s.m. AMSAB en SEVI, 1981 (B 1967)
- MOLITOR (André), Servir l'Etat. Trois expériences. Introduction d'Yves Chapel et Aimé François. Bruxelles, CRISP, 1982 (B 2093)
- SCHEPENS (Luc), De provincieraad van West-Vlaanderen. Socio-politieke studie van een instelling en haar leden. Deel I : 1936-1921. Deel II : 1921-1978. Tielt/Amsterdam, Lannoo 1976-1979 (B 2051)
- Taal en sociale integratie. Actavan het Colloquium "Onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden" - VUB - 28 en 29 maart 1981. Brussel, VUB, 1981 (B 2013)
- THIELEMANS (Marie-Rose) - VANDEWOUDE (Emile), Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites 1882-1916. Suivi de l'édition intégrale commentée des lettres du Roi. Préface de Jean Stengers. Bruxelles, Office International de Librairie, 1982 (B 2026)
- VAN HAVER (Griet), Onmacht der verdeelden. Katolieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme 1929-1940. Leuven, KUL, 1982 (B 2077)
- VAN ZEELAND (Paul), Les Finances publiques belges de 1935 à 1937. (Anvers, Impr. Neptune), 1938 (B 2012/9)

- VAN ZEELAND (Paul), Réflexions sur le Plan Quinquennal. Bruxelles, Editions de la Revue Générale, 1931 (V 2012/10)
- VAUSSARD (Maurice), Histoire de la démocratie chrétienne. Tome I : France - Belgique - Italie. Paris, Ed. du Seuil, 1956 (6976)
- VINCX (Alex), Boom tussen de twee wereldoorlogen. Boom, Eigen Uitgave, 1975 (B 2087)
- VOS-Visies-I. Brussel, Verbond V.O.S., 1981 (B 1966)
- WITTE (Els) - CRAEYBECKX (Jan), Politieke geschiedenis van België sinds 1930. Spanningen in een burgerlijke democratie. Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1981 (LJ 2/3)

BUITENLANDSE POLITIEK

- BRESCIANINO (Clementina) Il problema della neutralità nella politica estera belga. (1936-1937). Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1979 (B 2015)
- MULLER (Albert), Le problème moral de la neutralité belge. Anvers, la Vie Economique et Sociale, 1939 (B 2036/8)
- VANWELKENHUYZEN (Jean), Les avertissements qui venaient de Berlin. 9 octobre 1939 - 10 mai 1940. Paris-Gembloux, Ed. Duculot, 1982 (LJ 4/13)
- Vlaamsch Standpunt nopens Militaire Ontwerpen. (Brussel, Drukk. nv Periodica), 1936

COLLABORATIE

- COTVOOGHEL (L.H.), Waar ons het vaandel voert. Memoires van een arbeiderman. Brecht/Amsterdam, De Roerdomp, 1981 (B 1968)
- DE BOCK (Walter), De mooiste jaren van een generatie. De Nieuwe Orde in België voor, tijdens en na WO II. Met woord vooraf van Maurice De Wilde, Berchem, EPO, 1982 (B 2069)
- DE SMET (Godelieve), De vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen 1940-1944. Leuven, KUL, 1982 (TH 192)
- DE WILDE (Maurice), De Nieuwe Orde. Antwerpen/Amsterdam, Uitg. De Nederlandsche Boekhandel, 1982 (LJ 4/12)
- STASHAR (Mark), Ook dit was leven. Sint-Baafs-Vijve, Oranje/De Eenhoorn, 1982 (B 2098)
- TIRTIAUX (A.), La "trahison" du Roi des Belges. Paris, A. Tirtiaux, 1941 (B 2091)
- VINCX (Jan), Vlaanderen in uniform. 1940-1945, Deel 4, Antwerpen, Et-nika, 1982 (B 2061)

ECONOMIE

- Financiewezen in België, 1930-1980. Brussel, Studiecentrum voor het financiewezen, 1980 (B 2016)
- BARBONSON (Gaston), Problèmes d'après-guerre. Le problème de l'or - la reconstruction financière - la reconstruction économique - reconstruction sociale. Lausanne, Impr. Centrale, 1944 (6812)
- COLARD (Jean) - MAHIEU (Paul), L'organisation du personnel dans l'industrie. Etude pratique et théorique de l'utilisation du facteur humain. Bruxelles, Bureau d'Organisation Industrielle, 1942 (2e éd.). (B 2070)
- Economie Wallonne. Rapport présenté au Gouvernement belge par le Conseil Economique wallon le 20 mai 1947. (Liège), Conseil Economique Wallon, 1947 (B 2003)
- SNOY et D'OPPUERS (Baron), Profession et organisation de la production, "Bâtir" - 2e série/n° 6. Tournai/Paris, Casterman, 1942 (B 1993)

KERK EN GODSDIENST

- ARENDT (R.P. Jos), Action Catholique et Ordre Social. Louvain, Editions Rex-Collection A.C.J.V., 1933 (B 1965/4)
- ARENDT (Jos), De sociale vorming door de K.A.J. Brussel, De Kristene arbeidersjeugd, s.d. (B 1965/5)
- AUBERT (Roger), 150 ans de Vie des Eglises. Bruxelles, Ed. Paul Legrain, 1980 (B 2065)
- FURST (Albert), Mon curé et mon Ami : Josse Alzin (1930-1940). Aubange, Maurice Muller, 1982 (B 2041)
- GIELEN (Viktor), Heimatglocken. Erlebtes und Erlauschtes. Eupen, Grenz-Echo-Verlag, 1981 (B 2004)
- Hun lot is in uwe handen ! Verslag van de eerste Nationale Studieweek voor E.E.H.H. Proosten te Meehelen - December 1945. Brussel, Kajotters-Uitgaven, 1946 (B 1965/8)
- K.A.J., Triomfdag der K.A.J., Wereldkongres - 25 Oogst 1935. (Brussel, Kajottersuitgaven, 1935) (B 1995)
- MOLITOR (André), Culture et Christianisme ou le Tourment de l'Unité. "Bâtir" - 3e série / n° 2. Tournai/Paris, Casterman (B 1981)
- Orate, fratres... Klein gebedenboek, ten gebruike der soldaten van het belgisch leger te velde. Mechelen, Ets. Jos Carton de Wiart, 1939 (B 2036/5)

- PABST (Klaus), Zwischenspiel : Das "Bistum Eupen und Malmédy" 1921-1925. Kirche und Nationalismus nach dem Ersten Weltkrieg im Aachener Raum. In BOONEN (Philipp) (Hrsg.), Lebensraum Bistum Aachen p. 26-62. (B 2074/7)
- La pensée de Joseph Cardijn. Va libérer mon peuple. Paris/Bruxelles, Les Editions Ouvrières/Vie Ouvrière, 1982 (B 2081)
- PICARD (Mrg. L.), Au service du pays et de l'église. Léonce Mayence, 1895-1944. Bruxelles, Editions de l'A.C.H., 1946 (B 1998)
- SAUVAGE (Pierre), "La Cité Chrétienne" 1926-1940, Itinéraire et thèmes d'une revue catholique. Louvain, UCL, 1981 (TH 184)
- Sociaal Handboek. Grondlijnen voor een Katholiek Sociaal Program. Brussel, Kajotters-Uitgaven, 1946 (B 1979)

MILITAIRE GEBEURTENISSEN

- Actes du Colloque d'Histoire Militaire Belge (1830-1980), Bruxelles, 26-28 mars 1980. Bruxelles, Musée Royal de l'Armée et d'Histoire Militaire, 1981 (B 1961)
- Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1930-1980). Brussel, 26-28 maart 1980. Brussel, Koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis, 1981 (B 1961)
- de FRANCE (Frédéric), Deux mois de guerre d'un civil. Anvers, Ed. du Courrier d'Anvers, 1940 (B 2011)
- DE RACHE (F.), Viglio. s.l., A.Cy.F. "Viglio", 1947 (B 2096)
- DE WOLF (Maurice), Brieven uit Ierland. Belevissen van een schacht die in het jaar 1945, laatste jaar van oorlog en geweld, overzee naar Ierland trok. Waver, Diagnostic & Communications, 1982 (B 2078)
- DIEBEN (L.) - GEERKENS (J.) - SNIJDERS (D.), Het was mei 1940. Drie kroniekjes uit de eerste oorlogsmaand. Geistingen, 1979 (B 1999)
- FORNY (A.), Libération de Liège. Paris, Ed. Rouff, 1945 (B 2012/6)
- Grensfietserseenheden Maaseik-Kaulille. 1934-1940. s.l., J.P.M. Cuyvers, s.d. (1982) (B 2036/12)
- LIBOTTON (Jos.), Holsbeek. 40 jaar na '40. Feiten en belevissen. Holsbeek, s.n., 1980. (B 2009)
- Liège. 1000 ans de fortifications militaires. Liège, Centre Liégeois d'Histoire et d'Archéologie militaires, 1980 (B 2090)
- MATTELAER (Eugène), In Vlaanderens Velden - In Flanders Fields - Dans les Près des Flandres - Auf Flanderns Feldern. Een boek van strijd en vrede. Knokke, Nationale Strijdersbond, 1983 (B 2099)

XVIII

- MOENS (Wies), Dertig dagen oorlog. Pentekeningen van René De Pauw. Brugge, Uitgeverij "Wiek op", 1941 (B 2005)
- Saussan 1940. Camp d'entraînement de 137 Scouts belges en terre de France. (Court-Saint-Etienne, Impr. Georges Chevalier) (B 2000)
- De Tweede Wereldoorlog. De bange Meidagen van '40. Rotterdam, Lekturama, 1978 (B 2089)
- VANDERVOORDE (Raymond F.I.), Les pas perdus. Bruxelles, Ed. André Gilbert, 1944 (B 2101)
- VAN KRUNCKELSVEN (G.), Kritisch onderzoek van enkele betwiste vragen inzake de bevrijding Antwerpen in 1944. Brussel, Koninklijke Militaire School 1982 (TH 186)

SAMENLEVING

- BALLEGEER (Johan), De H77 is gebleven. Antwerpen/Bussum, Standaard Uitgeverij, 1982 (B 2066)
- Bilan VI-V2. Omdat ge het niet zoudt vergeten. Antwerpen, Internationaal Propaganda Kantoor, 1945 (B 2074/10)
- BROECKAERT (P. Dr. Norbertus) Dit geheim is groot. Familieleven - nr. 50. Antwerpen "t Groeit", 1947 (B 1965/8)
- CALLEWAERT (Pater L.J.), Het verkeer. Familieleven - nr. 14. ANTWERPEN, Geloofsverdediging, 1943 (B 1965/13)
- CARDIJN (Kan J.), De K.A.J. en de verstandelijke en zedelijke nood der jonge arbeiders. Kajottersuitgaven nr. 25. Brussel, Algemeen Sekretariaat KAJ (B 1965/3)
- DAUWE (Prof. Dr. O.), Het hoofddoel van het huwelijk. De gevolgen van tegennatuurlijke praktijken. Familieleven - nr. 2. Antwerpen, Geloofsverdediging, 1941 (B 1965/10)
- DEGRELLE (Léon), Les Taudis. Préface du Ministre Heyman. Louvain, Ed. Rex, 1929 (B 2012/5)
- DEGREEF (Dr. Et.), Culture et Education physique. "Bâtir" - 3e série/n° 5. Tournai/Paris, Casterman, s.d. (B 1983)
- DELACOURT (Ludo), De Rosse. St. Niklaas, Uitg. Dante, 1981 (B 2023)
- DERMINE (Chanoine J.), La famille au service de la personne. "Bâtir" n° 1. Tournai/Paris, Casterman, 1941 (B 1985)
- DE SOIGNIE (Philippe), Famille et éducation. "Bâtir" - n° 6. Tournai/Paris, Casterman, 1942 (B 1989)

- DE SOIGNIE (Philippe), Profession et bien commun. "Bâtir" - 2e série / n° 3, Tournai/Paris, Casterman, 1942 (B 1992)
- In dienst van het land. Brussel, Roode Kruis van België (B 2036/9)
- du BUS de WARNAFFE (Vicomte), Culture et civisme. "Bâtir" - 3e série / n° 3. Tournai/Paris, Casterman, 1943 (B 1982)
- EQUIPE DU NOUVEAU CHALET. Routiers sur la route. Louvain, Ed. Le Lasso,
- FABRY (Camille), Les coeurs inquiets. Liège, Pim-Services, 1952 (B 2012/7)
- FALLON (Valère), Famille et Population. "Bâtir" - n° 5. Tournai/Paris, Casterman, 1942 (B 1988)
- FAUVILLE (A.), La psychologie et le choix de la profession. "Bâtir" - 2e série / n° 2. Tournai/Paris, Casterman, 1942 (B 1991)
- FLORQUIN (Joos), Ten huize van... 18. Leuven, Davidsfonds, 1982 (B 518)
- HARMEL (Pierre), Culture et Profession. "Bâtir" - 3e série / n° 6. Tournai/Paris, Casterman, 1944 (B 1994)
- L'Institut Sainte-Claire a 165 ans. 1816-1981. Verviers, Institut Sainte Claire, 1981 (B 2012/14)
- L'institut des Saints-Anges a 100 ans. 1881-1981. Verviers, Institut des Saint-Anges, 1981
- IVENS (A.), De rode dageraad. Nieuwkerken-Waas, Uitgeverij Ten Bos, 1981 (B 2044)
- IVENS (A.), Het volk van de Boskant. De vreemdeling van het Moerhof. Nieuwkerken-Waas, Uitgeverij Ten Bos, 1982 (B 2045)
- JANSSENS (Dr. en Mag. L.), Het sacramentele huwelijk. Familieleven - nr. 10. Antwerpen, Geloofverdediging, 1942 (B 1965/12)
- KRIEKEMANS (Dr. Alb.), De natuurlijke Grondslagen van Huwelijk en gezin. Familieleven - nr. 1. Antwerpen, Geloofsverdediging, 1941 (B 1965/2)
- LECLERCQ (Chanoine Jacques), Culture et Personne. "Bâtir" - 3e série n° 1. Tournai/Paris, Casterman, 1945 (B 1980)
- Het leven, de strijd en de werking van de K.A.V. gedurende de bezetting. Brussel, Kristelijke Arbeiders Vrouwengilden, 1945 (B 1965/7)
- MONTEYNE (André), De Brusselaars in een stad die anders is. Tielt/Bussum, Lannoo, 1981 (B 2071)
- MONTEYNE (André), Les Bruxellois. Un passé peu ordinaire. Bruxelles. Ed. Vander, 1982 (B 2075)
- MORELLI (Anne), La presse italienne en Belgique, 1919-1945. Louvain/Paris, Ed. Nauwelaerts/Béatrice-Nauwelaerts, 1981 (LG 5)

- MULLER (Albert), Famille et Société. "Bâtir" - n° 3. Tournai/Paris, Casterman, 1941 (B 1986)
- MUYLLE (Dr. E.), Een woordje over hormonale beïnvloeding. Familieleven nr. 20. Antwerpen, " 't Groeit", 1943 (B 1965/14)
- NOELS (Frans), Gezagscrisis in het Gezin. Familieleven - nr. 9. Antwerpen, Geloofsverdediging (B 1965/11)
- OZER (Joseph), Route d'ombre et de lumière. Paris/Bruxelles/Courtrai, Ed. Jos Vermaut, 1941 (B 1977)
- PATROONS (Beatrijs), Een inleidende studie over de vlaams-nationalistische vrouwengroepen in de periode 1920-1945. Gent, RUG, 1980 (TH 188)
- PIRET (René), Famille et patrimoine. "Bâtir" - n° 7. Tournai/Paris, Casterman, 1942 (B 1990)
- RAES (Guido) - DE VUYST (Jan), Aaiem en de twee wereldoorlogen. Herdenking van de gesneuvelden op 11 november 1980. Erpe-Mere, Heemkundige Kring, 1980 (B 1965/2)
- RAYMAEKERS (Romain), Famille et Problèmes économiques. "Bâtir" - n° 4. Tournai/ Paris, Casterman, 1942 (B 1987)
- VAN DRIESSEN (P.), Opvoedingsfactoren bij de karaktervorming. Eerste deel. Familieleven - nr. 42. Antwerpen, " 't Groeit" (B 1965/16)
- VAN DRIESSEN (P.), Wat mankeert de familie ? Familieleven - nr. 31. Antwerpen, " 't Groeit" (B 1965/15)
- VAN TERHEIDEN (M.), De tweede toren. Familieleven - nr. 48. Antwerpen, " 't Groeit" (B 1965/17)
- Vrouwen in de Vlaamse Beweging, 1919-1945. (Laarne, Drukk. De Moor-Lauwaert), 1981 (B 2012/4)

VERZET

- BONUS (Dominique), La presse clandestine belge pendant la seconde guerre mondiale. Essai d'étude du contenu et de répertoire bibliographique. Bruxelles, Institut Supérieur d'Etudes Sociales de l'Etat, 1982 (TH 195)
- DENUIT (Désiré), Fernand Demany. Mousquetaire de la résistance. Le Front de l'Indépendance - Le faux "Soir". Bruxelles, La Renaissance du Livre, 1982 (B 2085)
- DESTROYER (Roger-A.), Parachutiste du Roi. Préface du Major Aviateur Charles Gillis de Sart Tilman. Bruxelles, Ed. Charles Dessart, 1946 (B 2102)

- DOM (Madeleine), Histoire de la Résistance. Tome 1 : Soldats sans uniforme. Virton, La Dryade, 1980 (B 2014)
- DUBRU (A.), Constant Martiny (1888-1942), Fondateur du réseau de renseignement Martiny-Daumerie. Arlon, Bulletin de l'Institut Archéologique du Luxembourg, 1982 (B 2034/18)
- FURST (Albert), Clémaraïs dans la guerre. 1943-1944. Arlon, Ed. du Sornbier, 1977 (B 1969)
- GARNIR (George), Contes narquois de l'occupation. Bruxelles, Ed. de l'Imprimerie Industrielle et Financière (B 2079)
- HAKKER (Jos), De heldenstrijd der maquis. Hun werk - hun lijden - hun strijden. s.l., Drukk. Excelsior, 1945 (2013/3)
- Hommage aux résistants. Catalogue d'exposition. Liège, s.n., 1982 (B 2072)
- Kajottersweerstand in Duitsland, 1943-1945 (Getuigenissen en documenten nopens de geheime organisatie). Brussel, Kajottersuitgaven, s.d. (B 1965/6)
- LOMBART (Henri-Laurent), Réseaux d'évasion de la résistance France-Belga. La filière "Jean de Roubaix". La ligne de démarcation - Les Pyrénées - Le camp de concentration espagnol de Miranda. Liège, Henri Lombart, 1982 (B 2047)
- MARCEL (Lieutenant), La guerre sous l'occupation. Montréal, Fides (B 2002)
- MASSENAUX (Guillaume), La Résistance à Baelen et Membach, 2 des 10 communes illégalement annexées pendant la guerre 40-45. Les Réfractaires à la Wehrmacht. Baelen, Bibliothèque Baelenoise, 1982 (B 2082)
- ROELANDT (Robert), Gouy-lez-Piéton, "paradis des réfractaires". Paris/Gembloux, Ed. Duculot, 1982 (B 2084)
- De tweede wereldoorlog. Verraad en Verzet. Rotterdam, Lekturama, 1978 (B 2088)
- VAN ELSENE (Jean), Belgian Catholics defy Hitler. Translated by Rev. Gordon Albion. London, Catholic Truth Society, 1943 (B 2012/15)
- VAN HOOGENBEMT (Albert), Winst en Verlies. Antwerpen, Uitg. Ontwikkeling, 1945 (B 2048)
- VAN KEMPEN (J.B.), Liefde trotseert den dood. Gent, Uitg. L. Vanmelle, 1945 (B 2036/7)

NA-OORLOG

- XXVIIIste Congres van de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten. Verslag 1948-1950. IIde deel : De Hervorming der Ziekteverzekering. Brugge, s.n., 1 50 (B 2060)
- BAUWENS (Jan G.), De boerenkroniek. Leuven, De Clauwaert, 1982 (B 2073)
- CHARLOT (Emile), Quelques extraits de... Belgique 1946. Pays modèle. Marcinelle, chez l'auteur, 1946 (B 2036/15)
- DEREAU (M. Louis), XVe Congres. Brussel - 10, 11 en 12 oktober 1947. De bedrijvigheid van het Algemeen Christelijk Vakverbond van België van 1945 tot 1947. Brussel, ACV, 1947 (B 1974)
- DEREAU (M. Louis), XVIe Congres. Brussel 28, 29 en 30 October 1949. De Bedrijvigheid van het Algemeen Christelijk Vakverbond van 1947 tot 1949. Brussel, A.C.V., 1949 (B 1975)
- DEREAU (Louis), XVIIe Congres. Brussel 12, 13 en 14 October 1951. De Bedrijvigheid van het A.C.V. van 1949 tot 1951. Brussel, A.C.V., 1951 (B 1976)
- GENTY (Louis) - DETOURNAY (Jean), Vingt-cinq ans de vie nivelloise (1956-1980). Nivelles, Les Cahiers nivellois, 1982 (B 2012/12)
- de PINCHART (Henry), Historique de l'Office d'Aide Mutuelle (O.M.A.) en Belgique 1944-1955. Bruxelles, s.n., 1973 (B 1996)
- LAROCK (Victor), Un Aspect de la "Question Royale". (B 2050)
- MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING - DIENST VOOR OPVOEDING BIJ HET LEGER. De Belgische Bezettingszone in Duitsland. Brussel, Militair Geografisch Instituut, 1948 (B 2103)
- VAN HECKE (Prof. Dr. G.), XIVE Congres. Brussel - 13, 14 en 15 juli 1945. Nieuwe Tijden. Het Christelijk Syndicaal Programma voor de eerstvolgende periode. Brussel, A.C.V., 1945 (B 1973)
- VERBEECK (Louis), Allemaal engelen groot en klein. Waarin Lodewijk de Beduimelde een hemelse tocht maakt door de Vlaams pvba Hiernamaals. waarna : Toen de vrede uitbrak. Zele, Reinaert Uitgaven, 1981 (B 2028)
- WYNANTS (Jacques), Verviers. De la libération à l'Offensive des Ardenes (Septembre 1944 - Janvier 1945). Louvain-la-Neuve, UCL, 1982 (TH 193)

REPRESSIE

- CLAES (Ernest), Cel 269. Antwerpen, Uitg. Standaard-Boekhandel, 1951 (B 2100)

- DECAMPS (L.), Politieke aanslagen na de bevrijding. Brussel, KMS, 1982 (TH 198)
- DHOEVE (Andries), Brief aan mijn vader en Getijden in Sint-Bernardus. Herne, Uitg. Het Oude Land van Edingen en Omliggende, 1982. (B 2074/5)
- La repression des actes d'incivisme. Le point de vue du parti socialiste belge. Bruxelles, Les Editions Lumière, 1944 (B 2036/11)
- SOMERS (Joos), Na 30 jaar nog geen amnestie ! Politieke onmacht of onwil ? Mechelen, Somers, 1976 (B 2049)

CHINA

- CHIANG (Gal. Wego W.K.), How Generalissimo Chiang Kai-Shek won the eighth-year Sino-Japanese War, 1937-1945. Taipei (Taiwan), Lilling culture Enterprise Co. Ltd., 1979 (2863)
- FURUYA (Keiji), Chiang Kai-Shek. His life and Times. Abridged English Edition By Chun-ming Chang. New York, St. John's University, 1981 (6702)

DUITSLAND

GESCHIEDENIS

- MISH (Carl), Deutsche Geschichte im Zeitalter der Massen von der französischen Revolution bis zur Gegenwart. Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1952 (6835)
- STIEVE (Friedrich), Geschichte des deutschen Volkes. München/Berlin, Verlag R. Oldenburg, 1943 (6821)
- SUCHENWIRD (Richard), Deutsche Geschichte. Von der germanischen Vorzeit bis zur Gegenwart, Leipzig, Verlag Georg Dollheimer, 1939 (6826)

SAMENLEVING

- BUCHBENDER (Ortwin) - STERZ (Reinhold) (Hrsg.), Das andere Gesicht des Krieges. Deutsche Feldpostbriefe. 1939-1945. München, Verlag C.H. Beck, 1982 (6789)
- FEUERSENGER (Marianne), Mein Kriegstagebuch. Zwischen Führerhauptquartier und Berliner Wirklichkeit. Vorwort von Kurt Sontheimer. Freiburg i. Br., Verlag Herder, 1982 (6770)
- FROMM (Erich), Arbeiter und Angestellte am Vorabend des Dritten Reiches. Eine sozialpsychologische Untersuchung. Bearbeitet und herausgegeben von Wolfgang Benz. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1980 (6690)

- GRUBE (Frank) - RICHTER (Gerhard), Alltag im Dritten Reich. So lebten die Deutschen 1933-1945. Hamburg, Hoffmann und Campe Verlag, 1982 (6695)
- HAMILTON (Richard F.), Who Voted for Hitler? Princeton, Princeton University Press, 1982 (6791)
- HENNING (Friedrich-Wilhelm), Das industrialisierte Deutschland 1914 bis 1978. Paderborn, Ferdinand Schöningh, 1975 (6804)
- HERTEN (Alf.), De Duitse Economische Bedrijfsorde. Antwerpen, "Volken Staat", 1942 (B 2019)
- PLIEVIER (Theodor), Berlijn. Roman. Bussum, Uitg. F.G. Kroonder (6840)
- PLIEVIER (Theodor), Moskou. Roman. Bussum/Antwerpen, Uitg. F.G. Kroonder/De Internationale Pers (6839)
- PRIEBERG (Fred K.), Musik im NS-Staat. Frankfurt a.M., Fischer Taschenbuch Verlag, 1982 (6661)
- SCHACK (Herbert), Denker und Deuter. Männer vor der deutschen Wende. (6681)
- SHIRER (William L.), Berlin Diary. London, Sphere Books Ltd., 1972 (2610)
- THALMANN (Rita), Etre femme sous le IIIe Reich. Paris, Robert Laffont, 1982 (6668)

EMIGRANTEN

- BADIA (Gilbert) - JOLY (Françoise) - JOLY (Jean-Baptiste) - LAHARIE (Claude) - LEDERER (Ingrid) - MATHIEU (Jean-Philippe) - ROUSSEL (Hélène) - ROVAN (Joseph) - VORMEIER (Barbara). Les barbelés de l'exil. Etudes sur l'émigration allemande et autrichienne (1938-1940). Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1979 (6687)
- HERMSDORF (Klaus) - FETTING (Hugo) - SCHLENSTEDT (Silvia), Exil in den Niederlanden und in Spanien. Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1981 (6843)
- JARMATZ (Klaus) - BARCK (Simone) - DIEZEL (Peter), Exil in der UdSSR. Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1979 (6842)
- KIESSLING (Wolfgang), Exil in Lateinamerika. Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1980 (6820)
- MITTENZWEI (Werner), Exil in der Schweiz. Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1981 (6841)
- PFAEFELIN (Friedrich), Améry. Unterwegs nach Oudenaarde (Bearbeit. von Friedrich Pfäfflin), Stuttgart-Bad Cannstatt, Deutsche Schillergesellschaft Marbach, 1982 (B 2074/2)

- SCHILLER (Dieter) - PECH (Karlheinz) - HERRMANN (Regine) - HAHN (Manfred), Exil in Frankreich. Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1981 (6844)
- SEEGER (Gisela), Exil in der Tschechoslowakei, in Grossbritannien, Skandinavien und in Palästina. Leipzig, Verlag Philipp Reclam, 1980 (6817)

KERKEN

- Akten deutscher Bischöfe über die Lage der Kirche, 1933-1945. Mainz, Matthias-Grünwald-Verlag, 1968-1981 (716)
- AELBRECHT (Dieter), Der Notenwechsel zwischen dem Heiligen Stuhl und der deutschen Reichsregierung. Mainz, Matthias-Grünwald-Verlag, 1980 (2591)
- DANEEL (Dene), Depaus van Berlijn. Herinneringen aan Dr. Karl Sonnenschein. Averbode, De Goede Pers, 1939 (6778)
- DITTRICH (Kathinka) - WUERZNER (Hans), Nederland en het Duitse Exil. 1933-1940. Amsterdam, Van Gennep, 1982 (4033)
- Encyclique de Sa Sainteté le Pape Pie XI "Mit Brennender Sorge" Sur la Situation Religieuse en Allemagne - 14 mars 1937. Encycliquede sa Sainteté le Pape Pie XI "Nos es Muy" sur la Situation Religieuse au Mexique - 28 mars 1937. Louvain, Ed. de l'A.C.J.B., s.d. 1937 (6781/2)
- HELMREICH (Ernst Christian), The German Churches under Hitler. Background, Struggle, an Epilogue. Detroit, Wayne State University Press, 1979 (6769)
- KRINGELS-KEMEN (Monika) - LEMHOEFER (Ludwig) (Hrsg.) Katholische Kirche und NS-Staat. Aus der Vergangenheit lernen? Mit einem Vorwort von Walter Dirks. Frankfurt a/M., Verlag Josef Knecht, 1981 (2614)
- STAPEL (Wilhelm), Sechs Kapitel über Christentum und National-Sozialismus. Hamburg/Berlin, Hanseatische Verlagsanstalt, 1931 (6700/3)

BINNENLANDSE POLITIEK

- HILDEBRANDT (Horst) (Hrsg.) Die deutschen Verfassungen des 19. und 20. Jahrhunderts. Paderborn, Ferdinand Schöningh, 1979 (6811)
- NEUMANN (Sigmund), Die Parteien der Weimarer Republik. Mit einer Einführung von Karl Dietrich Bracher. Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 1977 (6798)
- POSSE (Ernst H.), Die politischen Kampfbünde Deutschlands. Berlin, Juncker und Dünhaupt Verlag, 1931 (6042)

- SCHAPKE (Richard), Die Schwarze Front. Von den Zielen und Aufgaben und vom Kampfe der Deutschen Revolution. Vorwort von Dr. Otto Strasser. Leipzig, Wolfgang Richard Lindner Verlag, 1932 (6700/6)
- STRASSER (Otto), Aufbau des Deutschen Sozialismus. Mit Vorwort von Weigand von Miltenberg. Leipzig, Wolfgang Richard Lindner Verlag, 1932 (6651)
- TARNOW (Fritz), Kapitalistische Wirtschaftsanarchie und Arbeiterklasse. Referat, gehalten auf dem Leipziger Parteitag der S.P.D. am 1. Juni 1931. Berlin, Verlag I.H.M. Diek Nachf., 1981 (6700/17)
- TSCHACHOTIN (S.) - MIERENDORFF (C.), Grundlagen und Formen politischer Propaganda. Magdeburg, Bundesvorstand des Reichsbanners Schwarz-Rot-Gold, 1932 (6700/17)

NAZISME

- Anatomie des SS-Staates. München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1982 (3857)
- ANDERNACH (Andreas), Hitler ohne Maske. München, Verlag der Antifaschist, 1932 (6700/1)
- BEYERCHEN (Alan D.), Wetenschap in nazi-Duitsland. De roep om een A-rische fysica. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1982 (6696)
- BREDOW (Klaus), Hitler rast. Der 30. Juni. Ablauf, Vorgeschichte und Hintergründe. (Saarbrücken, Druck. Volksstimme), s.d. (6700/12)
- CASSINELLI (C.W.), Total Revolution. A Comparative Study of Germany under Hitler, the Soviet Union under Stalin and China under Mao. Santa Barbara/Oxford, Clio Books, 1976 (6686)
- DELARUE (Jacques), Histoire de la Gestapo. Paris, Libr. Arthème Fayard, 1962 (5956)
- FEDER (Gottfried), Das Programm der N.S.D.A.P. und seine weltanschaulichen Grundgedanken. Nationalsozialistische Bibliothek/Heft 1. München, Verlag Frz. Eher Nachf., 1933 (6643/6)
- German Guilt. Ilfracombe, Arthur H. Stockwell Ltd., 1942 (6699)
- GEYER (Curt), Hitler's New Order - Kaiser's Old Order. London/New York/Melbourne, Hutchinson & Co., 1942 (6700/11)
- GORIELY (Georges), Hitler prend le pouvoir. Bruxelles, Ed. Complexe, 1982 (6667)
- HEIDEN (Konrad), Geburt des Dritten Reiches. Die Geschichte des Nationalsozialismus bis Herbst 1933. Zürich, Eurpa-Verlag, 1934 (4806)

- HEINEMANN (Manfred) (Herausg.), *Erziehung und Schulung im Dritten Reich*.
Teil 1 : Kindergarten, Schule, Jugend, Berufserziehung.
Teil 2 : Hochschule, Erwachsenenbildung.
Stuttgart, Klett-Cotta, 1980 (6704)
- HEUB (Theodor), *Hitlers Weg. Eine historisch-politische Studie über den Nationalsozialismus*. Stuttgart/Berlin/Leipzig, Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1932 (6453)
- HITLER (Adolf), *Mein Kampf*. München, Verlag Franz Eher Nachf., 1931 (5112)
- KLAGGES (Dietrich), *Geschichte als nationalpolitische Erziehung*. Frankfurt a.M., Verlag Moritz Diesterweg, 1940 (6824)
- KLAGGES (Dietrich), *Kampf dem Marxismus*. München, Verlag Frz. Eher Nachf., 1932 (6700/9)
- KLUEVER (Max), *Die Adolf-Hitler-Schulen. Eine Richtigstellung*. Lindhorst, Askania Verlagsgesellschaft, 1979 (4947)
- NIEKISCH (Ernst), *Das Reich der Niederen Dämonen*. Hamburg, Rowohlt Verlag, 1953 (6653)
- *Organisationsbuch der NSDAP*. München, Zentralverlag der NSDAP-Franz Eher Nachf., 1938 (6807)
- SCHEUNEMANN (Walther), *Der Nationalsozialismus. Quellenkritische Studie seiner Staats- und Wirtschaftsauffassung*. Berlin, Der Neue Geist Verlag, 1931 (5501)
- SCHUTTLZ (Jürgen), *Die Akademie für Jugendführung der Hitlerjugend in Braunschweig*. Braunschweig, Waisenhaus-Verlag, 1978 (6663)
- SHIRER (William L.), *The Rise and Fall of the Third Reich. A history of Nazi Germany*. New York, Simon and Schuster, 1960 (6204)
- STRASSER (Otto) - FREI (Bruno), *Internationaler Marxismus oder Nationaler Sozialismus ? Eine grundlegende Diskussion zwischen Dr. Otto Strasser und Bruno Frei*. Berlin, Verlag "Der Nationale Sozialist" (6700/16)
- STRASSER (Otto), *Ministersessel oder Revolution? Eine wahrheitsgemäße Darstellung meiner Trennung von der NSDAP*. Berlin, Verlag "Der Nationale Sozialist", s.d. (6700/15)
- TAPKEN (Hildegard), *Jeunesse Allemande*. Bruxelles, Ed. Steenlandt (6809)
- TOBIAS (Fritz), *Der Reichstagsbrand. Legende und Wirklichkeit*. Rastatt/Bader, Grote, 1962 (6833)
- VAN EMSEN (Kurt), *Adolf Hitler und die Kommenden*. Leipzig, Wolfgang Richard Lindner Verlag, 1932 (5100)
- Von UNRUH (Friedrich Franz), *National-Sozialismus*. Frankfurt a.M., Societäts-Verlag, 1931 (6700/14)

XXVIII

- Zwischenspiel Hitler. Ziele und Wirklichkeit des Nationalsozialismus. Wien/Leipzig, Reinhold-Verlag, 1932 (5913)

BUITENLANDSE POLITIEK

- HIDDEN (John), Germany and Europe. 1919-1939. London/New York, Longman, 1977 (6674)
- HILL (Leonidas E.) (Herausg.), Die Weizsäcker-Papiere 1933-1950. Frankfurt a.M./Berlin/Wien, Verlag Ullstein-Propyläen Verlag, 1974 (6662)

VERZET

- EBELING (Hans) - HESPERS (Dieter), Jugend contra Nationalsozialismus. "Rundbriefe" und "Sonderinformationen deutscher Jugend". Frechen, Bartmann Verlag, 1966
- HUEBNER (Irene), Unser Widerstand. Deutsche Frauen und Männer berichten über ihren Kampf gegen die Nazis. Frankfurt a.M., Röderberg-Verlag, 1982 (6693)

NA-OORLOG

- FINN (Gerhard), Die politischen Häftlinge der Sowjetzone. 1945-1958. Berlin-Nikolassee, Kampfgruppe gegen Unmenschlichkeit, 1958 (3141)
- KOEHLER (Henning), Das Ende Preussens in französischer Sicht. Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1982 (6711)
- LIVRE BLANC sur la politique d'intervention américano-britannique en Allemagne occidentale et la résurrection de l'impérialisme allemand. s.l. Front National de l'Allemagne démocratique, 1951 (2617)
- LIVRE GRIS, Politique d'expansion et neo-nazisme en Allemagne occidentale. Motifs-buts-méthodes. Dresde, Ed. Zeit im Bild. (6752)
- ROVAN (Joseph), Histoire de la démocratie chrétienne. Tome II : Le catholicisme politique en Allemagne. Préface d'Henri Marrou. Paris, Ed. du Seuil, 1956. (6796)
- SCHIMITZEK (Stanisław), Vérité ou fiction ? Les pertes de la population civile allemande à l'Est. Warszawa, Zachodnia Agencja Prasowa, 1966
- Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten im Gebiet der Bundesrepublik Deutschland seit 1945. Bonn, Bundesjustizministerium, 1964 (3590)

- Von Ribbentrop zu Adenauer. Eine dokumentation über das Bonner Auswärtige Amt. s.l., Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der deutschen Demokratischen Republik, 1961 (6674)
- Zwischen Gestern und Morgen. Dokumente - Analysen - Kommentare. Köln, Staats- und Wirtschaftspolitische Gesellschaft, 1970 (6679)
- WOLLENBERG (Erich), Der Apparat. Stalins Fünfte Kolonne. Bonn, Bundesministerium für gesamtdeutsche Fragen, s.d. (6781/4)

FRANKRIJK

- AMOUROUX, La grande histoire des Français sous l'occupation. V. Les passions et les haines. Avril-Décembre 1942. Paris, Ed. Robert Laffont, 1981 (4931)
- ARON (Robert), Histoire de Vichy. 1940-1944. Paris, Libr. Arthème Fayard, 1954 (6656)
- BERTIN-MAGHIT (Jean-Pierre), Le cinéma français sous Vichy. Les films français de 1940 à 1944. Paris, Revue du Cinéma - Ed. Albatros 1980 (6761)
- BUTTIN (Bâtonnier Paul), Le procès Pucheu. Avec, en avant-propos, le procès du général Béthouard. Paris, Amiot-Dumont, 1947 (6705)
- CHAIGNEAU (Jean-François), Le dernier wagon. Paris, Julliard, 1981 (6660)
- DALLOZ (Pierre), Vérités sur le drame du Vercors. Paris, Ed. Fernand Lanore, 1979 (6692)
- DARIDAN (Jean), Le chemin de la défaite (1938-1940). Paris, Plon, 1980 (6479)
- DE BRINON (Fernand), Mémoires. Paris, La Page Internationale, 1949 (6845)
- DIONNOT (Jean-François), J'étais enfant sous l'occupation. Images de Véronique Cau. Paris, Ed. du Sorbier, 1981 (6713)
- DRIEU LA ROCHELLE. Genève ou Moscou. Paris, Libr. Gallimard, 1928 (6675)
- ERLANGER (Philippe), La France sans étoile. Souvenirs de l'avant-guerre et du temps de l'occupation. Paris, Plon, 1974 (6808)
- GOUBELLE (M.), La résistance dans les Landes. Landes, Impr. de la préfecture des Landes, 1976 (6762)
- GUITTON (H.), Le catholicisme social. Paris, Les Publications Techniques, 1945 (6675)

- Les institutions de la France nouvelle. II. Travail et droit social (juillet 1940 - juillet 1941). Paris, Société d'Éditions économiques et sociales, 1942 (6764)
- JOUHANDEAU (Marcel), Journal sous l'Occupation suivi de la Courbe de nos angoisses. Paris, Ed. Gallimard, 1980 (2654)
- KESSEL (Joseph), L'armée des ombres. Paris, Plon, 1963 (6717)
- LAMBILLIOTTE (Maurice), L'Heure de l'Europe. Essai sur la portée de la Révolution actuelle. (Villeneuve-sur-Lot, Impr. A. Bador, 1940) (2641)
- MARRUS (Michaël R.) - PAXTON (Robert O.), Vichy et les Juifs. Traduit de l'anglais par Marguerite Delmotte. Paris, Calmann-Lévy, 1981 (6753)
- MAURRAS (Charles), Enquête sur la monarchie. Paris, Nouvelle Librairie Nationale, 1914 (6671)
- MICHEL (Henri), Paris allemand. Paris, Ed. Albin Michel, 1981 (2581)
- MOSER (Arnulf), Das französische Befreiungskomitee auf der Insel Mainau und das Ende der deutsch-französischen Collaboration. 1944/45. Sigma- ringen, Jan Thorbecke Verlag, 1980 (6744)
- NEUGEBAUER (Karl-Volker) Die deutsche Militärkontrolle im unbesetzten Frankreich und in Französisch-Nordwestafrika 1940-1942. Zum Problem der Sicherung der Südwestflanke von Hitlers Kontinentalimperium. Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1980
- NORD (Pierre), Procès d'espionnage. Paris, Libr. Arthème Fayard, 1964 (6716)
- PAILLAT (Claude), Dossiers secrets de la France contemporaine. 1. 1919 Les illusions de la gloire. 2. La victoire perdue. 1920-1929. 3. La guerre à l'horizon. 1930-1938. Paris, Ed. Robert Laffont, 1979-1981 (3876)
- PIQUET-WICKS (Eric), Quatre dans l'ombre. Paris, Gallimard, 1957 (6718)
- ROCOLLE (Pierre), L'hécatombe des généraux. Paris/Limoges, Ed. Lavau- zelle, 1980 (3687)
- ROSSIGNOL (Dominique), Vichy et les Francs-maçons. La liquidation des sociétés secrètes. 1940-1944. Paris, Ed. J.-C. Lattès, 1981 (2579)
- SCHUHLER (Jean), Jem'étais réservé l'espérance. 1938-1959. Paris, Ed. Fernand Lanore, 1979 (6691)
- SCHUMANN (Maurice), La voix du couvre-feu. Cent allocutions de celui qui fut le porte-parole du Général de Gaulle 1940-1944. Préface du Général de Gaulle. Paris, Plon, 1964 (6818)

- VAGLIANO-ELOY (Sonia), Les Demoiselles de Gaulle. 1943-1945. Préface de Maurice Schumann. Paris, Plon, 1982 (6741)
- WINOCK (Michel), Edouard Drumont et Cie. Antisémitisme et fascisme en France. Paris, Ed. du Seuil, 1982 (3232)
- WORMSER (Olga) - MICHEL (Henri), Tragédie de la Déportation. 1940-1945. Témoignages de survivants des camps de concentration allemands. Paris, Libr. Hachette, 1954 (6225)

GROOT-BRITTANNIE

- BICKERS (Richard Townshend), Ginger Lacey, Fighter Pilot. London, Pan Books Ltd., 1969 (6729)
- BRICKHILL (Paul), Reach for the Sky. The Story of Douglas Bader, D.S.O. D.F.C. Glasgow, William Collins Sons & Co. Ltd., 1964 (6727)
- CHURCHILL (Winston S.), Victory. War speeches by the Hon. Winston Churchill o.m., c.h., m.p., 1945. Compiled by Charles Eade. London Cassell & Co. Ltd., 1946 (2824)
- Coastoal Command. Verslag van het Ministerie voor Luchtvaart over de rol die Coastal Command in den strijd om de hegemonie ter zee gespeeld heeft. 1939-1942. Londen, Landsdrukkerij, 1943.
- DEERE (Alan C.), Nine Lives. London, Hodder Fawcett Ltd., 1974 (6724)
- HAMILTON (Mary Agnes), Britsche democratie in oorlogstijd. London, Landsdrukkerij, 1945 (6781/1)
- LYMINGTON (Vicomte), La famine guette les anglais. Avec commentaires par Alan Siclair Sidgwick. Prague, Edit. Orbis, 1940 (6813)
- ROTHWELL (Victor), Britain and the Cold War. 1941-1947. London, Jonathan Cape, 1982 (2665)
- TREVOR (Elleston), Squadron Airborne. London, Pan Books Ltd., 1969 (6725)
- TURNER (Richard E.), Mustang Pilot. London, New English Library, 1975 (6728)
- YOUNG (Peter), Commando. London, Macdonald & Co. , 1970 (6731)

INDONESIE

- de BRUIN (R.), Islam en nationalisme in door Japan bezet Indonesië - 1942-1945. 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1982 (6786)

ITALIE

- FERRARI (Francesco Luigi), *Le Régime Fasciste Italien*. Paris, Ed. Spes, 1928 (6654)
- ISTITUTO STORICO DELLA RESISTENZA IN CUNEO E PROVINCIA. *Gli italiani sul fronte russo*. Prefazione di Guido Quazza. Bari, De Donato, 1982 (6816)
- KNOX (MacGregor), *Mussolini Unleashed. 1939-1941. Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War*. Cambridge, Cambridge University Press, 1982 (6665)
- LEGNANI (Massimo) - PRETI (Domenico) - ROCHAT (Girgio) (Edit.), *Le campagne Emiliane in periodo fascista. Materiali e ricerche sulla battaglia del grano*. Bologna, Cooperativa Libreria Universitaria Editrice, 1980 (6740)
- QUARTARARO (Rosaria), *Roma tra Londra e Berlino. La politica estera fascista dal 1930 al 1940*. Roma, Bonacci Editore, 1980 (6649)
- ROSSI (A.), *La naissance du fascisme; l'Italie de 1918 à 1922*. Paris, Gallimard, 1938 (5316)

JOEGOSLAVIE

- RAWSKI (Tadeusz), *Wojna na Bakanach 1941. Agresja hitlerowska na Jugoslawie i Grecje*. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Marodowej, 1981 (6677)

NOORWEGEN

- GJELSVIK (Tore), *Norwegian Resistance. 1940-1945*. Translated from the Norwegian by Thomas Kingston Derry. London, C. Hurst & Co., 1979 (6669)

NEDERLAND

- BARNOUW (Drs. David), *Van Nivo tot Reichsschule. Nationaal-Socialistische onderwijsinstellingen in Nederland. Nederlandse meisjes in Duitse vakantiekampen, zomer 1940. Cahiers over Nederland en de Tweede Wereldoorlog - Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie - nr. 2. 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981 (6645)*
- DE GEER (J.), *De Synthese inden Oorlog*. Rotterdam, Uitg. D. van Syn & Zonen, 1942 (6781/3)
- DEKKERS (Frans), *Eindhoven 1933-1945. Kroniek van Nederlands Lichtstad in de schaduw van het Derde Rijk*. Haarlem, In de Knipscheer, 1982 (6810)

- Documentatie Verzetsgroep "Vrijbuiters" 1942-1944. Maarheeze, s.n., s.d.
(6643/10)
- HAGENDOORN (A.), Het nazisme als ideologie. Een socio-psychologisch onderzoek naar de bepaaldheid van politiek gedrag. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1982 (3380)
- HARMSSEN (Ger), Nederlands kommunisme. Gebundelde opstellen. Nijmegen, Socialistiese Uitgeverij, 1982 (6734)
- Herrijzend Nederland. Opstellen over Nederland in de periode 1945-1950. Onder redactie van : P.W. Klein en G.N. van der Plaats. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1981 (2630)
- IN 'T VELD (Dr. N.K.C.A.), De ereraden voor de Kunst en de zuivering van de kunstenaars. Een bijdrage tot de geschiedschrijving van de zuivering van het vrije beroep. Cahiers over Nederland en de Tweede Wereldoorlog - Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie - nr. 1. 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981 (6644)
- JACOBS-STAM (C.M.), Getekend door de oorlog. Feiten en meningen over burger-oorlogsslachtoffers. 1940-1945. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1982 (6846)
- JOOSTEN (L.M.H.), Katholieken en fascisme in Nederland. 1920-1940. Utrecht, Hes Publishers, 1982 (6792)
- KERSTEN (Albert), Buitenlandse Zaken in ballingschap. Groei en verandering van een ministerie. Alphen a/d Rijn, A.W. Sijthoff, 1981 (4099)
- PAAPE (Harry), De Geuzen. s.l., Harry Paape, 1965 (6772)
- Samenwerken met de vijand. Verslag van het symposium over de vraag waar aanpassing ophoudt en collaboratie begint, georganiseerd door de Anne Frank Stichting - 6, 7 en 8 december 1980 - Amsterdam. Amsterdam Anne Frank Stichting, 1980 (6643/9)
- SCHOUTEN (Martin), Voor de oorlog. Herinneringen aan de jaren '30. Amsterdam, De Bezige Bij, 1982 (6848)
- van der STROOM (Gerrold), Duitse strafrechtspleging in Nederland en het lot der veroordeelden. 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1982 (6787)
- van der ZEE (Henri A.), The Hunger Winter. Occupied Holland 1944-45. London, Jill Norman & Hobhouse, 1982 (6698)
- van LIESHOUT (Jan), Het Hannibalspiel. Bussum, Van Holkema & Warendorf, 1980 (B 1970)
- WERKMAN (Evert) - de KEIZER (Madelon) - van SEITEN (Gert Jan), Dat kan ons niet gebeuren... Het dagelijkse leven in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam, De Bezige Bij, 1980 (6838)

OOSTENRIJK

- BAREND (S.), Bruine rebellen in Oostenrijk. Een verhaal van bloed en grenzen. Amsterdam, De Amsterdamse Keurkamer (5496)
- WIESER (Georg), Ein Staat stirbt. Österreich 1934-38. Paris, Editions Nouvelles Internationales (Internationale Verlags-Anstalt), 1938 (5127)

POLEN

- BECK (Joseph), Dernier rapport. Politique polonaise 1926-1939. Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1951 (6794)
- GAWEDA (Stanisław), Die jagiellonische Universität in der Zeit der faschistischen Okkupation. 1939-1945. Jena, Friedrich-Schiller-Universität, 1981 (6806)
- HANSON (Joanna K.M.), The civilian population and the Warsaw Uprising of 1944. Cambridge, Cambridge University Press, 1982 (6851)
- KACZMAREK (Kazimierz), Polacy na polach Brandenburgii. Warszawa, Wydawnic two Ministerstwa Obrony Narodowej. 1981 (6672)
- KWIATKOWSKA VIATTEAU (Alexandra), Katyn. L'armée polonaise assassinée. Bruxelles, Ed. Complexe, 1982 (6782)
- LANE (Arthur Bliss), J'ai vu la Pologne trahie. Paris, Sfelt, 1949 (6795)
- MAZUR (Tadeusz) - TOMASZEWSKI (Jerzy) - WRZOSGLINKA (Stanisław) (Edit.), 1939-1945. We have not forgotten. Warszawa, Ed. Polonia, 1962 (6714)
- PRZYTOCKI (Kazimierz), Warszawska Pancerna. Warszawa, Wojskowy Instytut Historyczny, 1981 (6666)
- ZALOGA (Steven J.), The Polish Army. 1939-45. Colour plates by Richard Hook. London, Osprey Publishing, 1982 (6742)

ROEMENIE

- La lotta secolare del popolo romeno per l'indipendenza, la libertà e l'unità nazionale. Documenti. Roma, Editori Riuniti, 1979-1980 (6732)
- ZAHARIA (Gheorghe) - BOTORAN (Constantin), Politica de aparare nationala a României în contextul european interbelic. 1919-1939. (6733)

SPANJE

- DENIS (Jean), Espagne immortelle. Bruxelles, Editions Ignis, s.d.
(2751)
- GRANDO (René) - QUERALT (Jacques) - FEBRES (Xavier), Vous avez lamé-
moire courte... 1939 : 500.000 républicains venus du Sud "indésirables"
en Roussillon. Préface de Claude Marti. (Marcevol), Editions du Chien-
dent, 1981 (6805)
- RICHARDSON (R. Dan), Comintern Army. The International Brigades and the
Spanish Civil War. Lexington, University Press of Kentucky, 1982
(6783)

TSJECHOSLOWAKIJE

- BROCHE (François), Heydrich. Prague, le 27 mai 1942. Paris, Ed. Balland,
1978 (6784)
- KAPLAN (Karel), Der kurze Marsch. Kommunistische Machtübernahme in der
Tschechoslowakei. 1945-1948. München/Wien, R. Oldenbourg Verlag, 1981
(4756)
- LOBLOWICZ (Nikolaus) - PRINZ (Friedrich) (Herausg.), Schicksalsjahre
der Tschechoslowakei. 1945-1948. München/Wien, R. Oldenbourg Verlag,
1981 (4009)
- MYANT (M.R.), Socialism and Democracy in Czechoslovakia. 1945-1948.
Cambridge, Cambridge University Press, 1981 (6715)
- PROCHAZKA Sr. (Theodore), The Second Republic : The disintegration of
Post-Munich Czechoslovakia. (October 1938 - March 1939). New York, Co-
lumbia University Press, 1981 (2828)
- UNION DES COMBATTANTS ANTIFASCISTES, On les appelle... juges ! Activi-
tés scélérates, sur le territoire occupé de la Tchécoslovaquie, de 230
juges et procureurs nazis actuellement au service de la Justice de l'
Allemagne de l'Ouest. (Documents), Prague, Orbis, 1960. (2663)

U.S.S.R.

- AMI (Ben), Les Juifs en Union Soviétique. Traduction de Jacques Sert.
(Paris), Libr. Arthème Fayard, 1968 (2628)
- ELLENSTEIN (Jean), Staline-Trotsky. Le Pouvoir et la Révolution. Pa-
ris, Julliard, 1979 (6756)
- JARAY (Gabriel Louis), Tableau de la Russie jusqu'à la mort de Staline.
Paris, Plon, 1954 (6831)
- KENNAN (George F.), Rusland en het Westen onder Lenin en Stalin. Am-
sterdam, H.J.W. Becht, 1961 (6830)

XXXVI

- REDLICH (Shimon), Propaganda and Nationalism in Wartime Russia. The Jewish Antifascist Committee in the USSR, 1941-1948. USA, East European Quarterly, 1982 (6847)
- WERTH (Nicolas), Etre communiste en URSS sous Staline. Paris, Ed. Gallimard/Julliard - Collection Archives, 1981 (2894)

VATIKAAN

- BLET (Pierre) - GRAHAM (Robert A.) - MARTINI (Angelo) - SCHNEIDER (Burkhart), Le Saint Siège et les victimes de la guerre. Janvier 1944 - Juillet 1945. Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1980 (LD 4/10)
- DEKKERS (Wilfr.), Kerk en communisme. Beschouwingen bij de encycliek "Divini Redemptoris" van Paus Pius XI over het Communisme. Tongerlo, S.M. St. Norbertus-Boekhandel, 1937 (B 1943)

VERENIGDE STATEN

- ELLIOTT (Mark R.), Pawns of Yalta. Soviet Refugees and America's Role in Their Repatriation. Urbana/Chicago/London, University of Illinois Press, 1982 (6673)
- HILLEL (Marc), Vie et moeurs des G.I.'s en Europe. 1942-1947. s.l., Balland 1981 (6748)
- ISSERMAN (Maurice), Which Side Were You on ? The American Communist Party During the Second World War. Middletown, Wesleyan University Press, 1982 (6815)
- LEWIN (Ronald), The Other Ultra. London, Hutchinson, 1982 (6837)
- Standard Military Motor Vehicles. Technical Manual. Washington, War Department, 1943 (2652)
- STETTINIUS (Edward R.), Jr. Lend-Lease. Weapon for Victory. New York, Pocket Books Inc., 1944 (6763)

ZAIRE

- LOVENS (M.), La ligue des droits de l'homme et de la démocratie nouvelle. Congo Belge 1943-1945. Bruxelles, CRISP, 1970 (B 2040)
- LOVENS (Maurice), La révolte de Masissi-Lubutu (Congo belge, janvier-mai 1944) (première partie). Bruxelles, Centre d'étude et de documentation africaines, 1974 (B 2038)
- VANDEPUTTE (R.), Toestanden en misstanden in Kongo. Antwerpen, Standard-Boekhandel, 1950 (B 2055)

- VELLUT (Jean-Luc), Les bassins miniers de l'ancien Congo Belge. Essai d'histoire économique et sociale (1900-1960). Bruxelles, Centre d'étude et de documentation africaines, 1981 (B 2039)
- VERHAEGEN (B.), Le Centre extra-coutumier de Stanleyville (1940-1945). Bruxelles, Centre d'étude et de documentation africaines, 1981 (B 2037)

I N H O U D S T A F E L

INLEIDING	I
ALGEMENE GESCHIEDENIS	I
EERSTE WERELDOORLOG	II
BIBLIOGRAFIEEN EN INVENTARISSEN	II
BIOGRAFIEEN EN MEMOIRES	II
ECONOMIE	IV
EUROPA	IV
BEZET EUROPA : VERZET EN SPIONAGE	IV
FASCISME EN NAZISME IN EUROPA	V
INTERNATIONALE BETREKKINGEN	VII
KONCENTRATIEKAMPEN	VII
KRIJGSGEVANGENEN	VIII
KUNST EN KULTUUR	IX
MILITAIRE OPERATIES	IX
PSYCHOLOGISCHE OORLOGVOERING	XI
SAMENLEVING	XI
WEGVOERING ARBEIDERS NAAR DUITSLAND	XII
BELGIE	
- BEVOLKING	XII
- BELGIE IN GROOT-BRITTANNIE	XII
- BEZETTING	XIII
- BINNENLANDSE POLITIEK	XIV
- BUITENLANDSE POLITIEK	XV
- COLLABORATIE	
- ECONOMIE	XVI
- KERK EN GODSDIENST	XVI
- MILITAIRE GEBEURTENISSEN	XVII
- SAMENLEVING	XVIII
- VERZET	XX
- NA-OORLOG	XXII
- REPRESSIE	XXII
CHINA	XXIII

DUITSLAND

- GESCHIEDENIS	XXIII
- SAMENLEVING	XXIII
- EMIGRANTEN	XXIV
- KERKEN	XXV
- BINNENLANDSE POLITIEK	XXV
- NAZISME	XXVI
- BUITENLANDSE POLITIEK	XXVIII
- VERZET	XXVIII
- NA-OORLOG	XXVIII
FRANKRIJK	XXIX
GROOT-BRITTANNIE	XXXI
INDONESIE	XXXII
ITALIE	XXXII
JOEGOSLAVIE	XXXII
NOORWEGEN	XXXII
NEDERLAND	XXXII
OOSTENRIJK	XXXIV
POLEN	XXXIV
ROEMENIE	XXXIV
SPANJE	XXXV
TSJECHOSLOWAKIJE	XXXV
U.S.S.R.	XXXV
VATIKAAN	XXXVI
VERENIGDE STATEN	XXXVI
ZAIRE	XXXVI

Dit 12e nummer van de *Mededelingen* werd samengesteld door Alain DANTOING, Robert DEVLEESHOUWER, José GOTOVITCH, Dirk MARTIN, Wim MEYERS, Francine PLISNIER, Frans SELLESLAGH en Jacques WILLEQUET

Redaktiesekretariaat en vertalingen uit het Frans : Dirk MARTIN

De redactie van deze aflevering werd afgesloten op 31/1/1983

Bladschikking en tikwerk : Nicole MEGANCK

Offsetdruk : André FLAMEE

BIBLIOGRAFIE

van de in 1981

verschenen publikaties

betreffende

BELGIË TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

door

Willem C.M. MEYERS

Assistent

INLEIDING

In deze nieuwe aflevering van de lopende bibliografie worden de publikaties vermeld, die in 1981 verschenen zijn. In tegenstelling met wat in andere afleveringen gebeurde, werden nu de titels, die vroeger verschenen waren, maar ons pas later bekend werden, niet opgenomen. Deze titels zullen opgenomen worden in *België in de tweede wereldoorlog. Bibliografie (1970-1980)*, die einde 1982, begin 1983 van de pers zal komen. Deze bibliografie zal, met aangepaste registers, én de vroegere *bibliografie 1970-1975*, én de tussen 1977 en 1981 in de *Mededelingen* verschenen lopende bibliografieën omvatten.

Om de raadpleging te vergemakkelijken, herhalen we hier nog even de beginselen van de praktische voorstelling. Elke aangehaalde publikatie krijgt een volgnummer voor de auteursnaam. Wanneer een tweede verwijzing naar deze publikatie nodig blijkt, wordt enkel dit volgnummer herhaald. Een X duidt een wetenschappelijke publikatie aan, + een dag- of weekbladartikel, ° een eindstudieverhandeling, die voor consultatie de toelating van de auteur vereist.

Willem C.M. MEYERS

1 september 1982

BIBLIOGRAFIEEN, INVENTARISSEN EN WERKINSTRUMENTEN

1. x BOIJEN (Richard), *Inventaris van het archieffonds "Duitse krijgsgevangenen in België, 1945-1948"*, Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1981, 4°, 24 p. (LG 5)
2. ° HAGUINET (Anne), *La propagande nazie en Belgique durant l'occupation (mai 1940-septembre 1944). Essai de catalogues collectifs des documents imprimés*, Bruxelles, Institut Supérieur d'Etudes Sociales de l'Etat, 1981, 4°, ill., ind., 2 vol. (TH 173)
3. LEGRAIN (Paul), *Le Dictionnaire des Belges*, Bruxelles, Paul Legrain éditeur, 1981, 4°, ill., 570 p. (LK 1)
4. x MARTIN (Dirk), *Archief Albert Devleeschauwer*, Brussel, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de tweede wereldoorlog, 1981, 4°, ind., III + 142 p. (LG 3)
5. x MASSON (Henri), *Archives Rex et mouvements wallons de collaboration*, Bruxelles, Centre de recherches et d'études historiques de la Seconde Guerre mondiale, 1981, 4°, ind., XIII + 58 p. (LG 3)
6. x MEYERS (Willem C.M.), *Bibliografie van de in 1979 en 1980 verschenen publikaties betreffende België tijdens de tweede wereldoorlog, in Mededelingen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog*, 11, XII/1981, ann., 52 p. (R 493)
7. x MORELLI (Anne), *La presse italienne en Belgique, 1919-1945*, Louvain-Paris, Nauwelaerts, 1981, 4°, ind., 137 p. (LG 5)
8. x PARIDAENS (Marie-Anne), *Inventaire des fonds d'archives "Général R.H. Willems" et "Fraternelle du 20e de Ligne"*, Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1981, 4°, 56 p. (LG 5)
9. x STEENHAUT (Wouter) - MARTIN (Dirk), *Fonds bevrijding van Antwerpen*, Brussel, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de tweede wereldoorlog, 1981, 4°, ind., II + 66 p. (LG 3)

ICONOGRAFIE

10. CHANTRAIN (Jean-Pierre) - SMEETS (René), *Les paras belges dans la seconde guerre mondiale (4). Le matériel SAS*, in AMI, XII/1981. (R 1050)
11. COOLRICK (William K.) - TANNER (Ogden), *De slag om de Ardennen*. Amsterdam, Time-Life Boeken, 1981, 4°, bibl., cart., ill., ind., 208 p. (B 2024)

12. VINCX (Jan), *Vlaanderen in uniform. 1940-1945. Deel 2: Vlaamse Wacht - 27. SS Freiw. Gren. Div. "Langemarck" - Deutsches Rotes Kreuz - Organisation Todt - Marineartillerie - Verdinaso - Rex Vlaanderen*, Antwerpen, Etnika, 1981, 8°, cart., facs., ill., ind., tabl., 418 p.
(B 200)

I. VOORROORLOG (1936-9.V.1940)

A. BINNENLANDSE POLITIEK

1. ALGEMEEN

13. CARTON DE WIART (Henry), *Souvenirs politiques. 1918-1951*, Bruxelles, La Renaissance du Livre, 1981, 8°, ind., 349 p. (B 1883)
14. + DE V. (E.), *De Waalse separatisten. V. "Te Mijden"*, in 't Pallieterke, 13/VIII/1981. (K 742)
15. ELAUT (Leon), *Mijn memoires. Van Keiberg tot Blandijnberg*, Beveren, Uitg. Orion, 1981, 8°, ind., 605 p. (B 1937)
16. ° SAUVAGE (Pierre), *"La Cité Chrétienne" (1926-1940). Itinéraire et thèmes d'une revue catholique*, Louvain, UCL, 1981, 4°, cart., ill., ind., tabl., 4 vol.
17. SCHOUWENAARS (Clem), *Emily Beyns of het heilig zwijgen. I. Verwanten (roman)*, Beveren, Orbis en Orion, 1981, 8°, 311 p. (B 1951)

2. RECHTS EN DE FASCISTISCHE BEKORING

18. CROONENBORGH (Hilde), *Het Vlaams Nationaal Zangverbond 1933-1940*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, I-III/1981, kol. 35-46. (R 1063)
19. DE BOCK (Walter) - CAPELLE (Jan) - DUMONT (Serge) - MAESSCHALCK (Anne) - LEGROS (Franz) - GRAINDORGE (Michel), *Extreem rechts en de Staat*, (1), Berchem, EPO, (1981), 8°, ill., ind., 252 p.
(B 1296)
20. ° LEEMAN (Kaat), *Het Vlaams nationaal syndikaat en de Vlaamse arbeidsorde tot 1940*, Gent, RUG, 4°, bibl., facs., ill., ind., XIX + 323 p.
(TH 171)
21. MARTIN (Dirk), *Vooroorlogs uiterst rechts in de pers*, in *De Nieuwe Maand*, IX/1981. (K 805)

(1) Verscheen eveneens in het Frans.

22. VERHOEYEN (Etienne) - UYTTERHAEGHEN (Frank), *De kreeft met de zwarte scharen. 50 jaar rechts en uiterst rechts in België*, Gent, Frans Masereelfonds, 1981, 8°, bibl., ind., 174 p. (B 1852)

Cfr nrs 139-140, 142.

3. LINKS EN HET ANTIFASCISME

23. HANSEN (Erik), *Depression Decade Crisis : Social Democracy and Planisme in Belgium and the Netherlands, 1929-1939*, in *Journal of Contemporary History*, IV/1981, p. 293-332. (R 006)
24. MASSIN (Willy), *De Belgische Werkliedenpartij in Limburg (1918-1940). Kroniek van een trage opgang*, (Brussel), Stichting Louis de Brouckère i.s.m. AMSAB en SEVI, (1981), 8°, bibl., cart., facs., ill., ind., tabl., 328 p. (B 1967)
25. + MICHAUX (Léon), *Liège en Espagne. Témoignage d'un Liégeois (Paul Hansen) combattant des brigades internationales*, in *Pour*, 26/XI/1981. (K 586)
26. x VAN DOORSLAER (Rudi), *Joodse anti-fascistische immigranten uit België in de Internationale Brigaden*, Brussel, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de tweede wereldoorlog, 1981, 4°, 6 p.

B. BUITENLANDSE EN MILITAIRE POLITIEK

27. + CERF (Paul), *Les Belges voulaient-ils construire une ligne de fortification au Grand-Duché en 1939 ? Documents secrets français sur l'attitude du ministre Bech avant 1940*, in *Tageblatt (Luxemburg)*, 1/XII/1981. (K 588)
28. FALLAS (Cdt), *Le Pied de Paix Renforcé de 1938 dans une compagnie cycliste frontière*, in *La Belgique militaire*, VII/1981, p. 30-31. (R 021)
29. RICQUIER (Jean-Claude), *Souvenirs d'un secrétaire général des Affaires étrangères : Fernand Vanlangenhove. I. Du premier avant-guerre à la Seconde Guerre mondiale. - II. La guerre et le gouvernement de Londres*, in *Revue Générale*, V-VII/1981. (K 686)

Cfr nrs 12, 31, 37.

II. DE ACHTTIENDAAGSE VELDTOCHT

A. MILITAIRE GEBEURTENISSEN

30. BALERIAUX (André), *La belle Histoire du 2e Chasseurs à Pied*, Arlon, (G. Everling sprl), (1981), 8°, bibl., ill., ind., 144 p. (B 1940)
31. x BIKAR (A.), *Histoire de l'artillerie lourde sur voie ferrée de l'armée belge (1916 - 1940)*, in *Revue belge d'histoire militaire*, XII/1980, p. 743-768; III/1981, p. 77-104; VI/1981, p. 197-216; IX/1981, p. 309-328; XII/1981, p. 401-420. (R 017)
32. + ERNALSTEEN (Edgard), *In het spoor van militaire archeologie. Antwerpse Antitankgracht hield geen enkele Duitse tank tegen*, in *Gazet van Antwerpen - Gazet van Mechelen*, 10/V/1981. (K 689)
33. + *Le fort de Saint Héribert ne mourra pas tout à fait: les anciens du fort ont fait ériger une stèle en son souvenir et ils ont écrit son histoire*, in *La Meuse - La Lanterne*, 3/VI/1981. (K 684)
34. HALPERN (Paul G.), *The Keyes Papers. Selections from the Private and Official Correspondence of Admiral of the Fleet Baron Keyes of Zeebrugge. Volume III : 1939-1945*, London, George Allen & Unwin for the Navy Records Society, 1981, 8°, ann., cart., ind., XIV + 398 p. (B 1183)
35. + M. (H.), *Het dramatisch verhaal van grenswielrijder Willem Vrancken. Hoe kwam het dat de brug van Veldwezelt in mei '40 niet ontplofte ?*, in *De Nieuwe Gids*, 30/I/1981. (K 700)
36. MEERTENS (Frans), *Toch nog hoop*, Antwerpen, Uitg. De Nederlanden, 1981, 8°, bibl., ill., 214 p. (B 1887)
37. MORRE (Viktor), *Opbrakel onder de oorlog 1940-1945*, in *Triverius*, I/1981, p. 5-19; IV/1981, p. 4-16; VII/1981, p. 3-22; X/1981, p. 4-33. (K 614)
38. + ROSART (Roger), *Eben-Emael: ce qu'en dit un officier du fort* (Alfred L.J. Hotermans), in *La Libre Belgique*, 19/VI/1981. (K 699)
39. x VANWELKENHUYZEN (Jean), *Le haut Commandement belge et les Alliés en 1914-18 et en mai 1940*, Bruxelles, Centre de recherches et d'études historiques de la Seconde Guerre mondiale, 1981, 4°, bibl., III + 59 p. (LG 2)
40. x VANWELKENHUYZEN (Jean), *Regards nouveaux sur mai 1940*, in *Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980)* (1), p. 259-278. (B 1961)

(1) Brussel, Koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis, 1981, 8°, ill., 528 p.

41. x VERBRUGGEN (J.F.), *Kritische beschouwingen betreffende het Belgisch leger in Mei 1940*, in *Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980)* (1), p. 303-324. (B 1961)
42. + VLAEMYNCK (Carlos), *Oorlogsbelevissen van stadsgenoot kolonel Dedeken*, in *Brugsch Handelsblad*, 10-24/IV/1981. (K 558)
43. + XHONNEUX (Henri), *C'était en 1940. L'histoire du combat héroïque du M.M. 305, un abrid'observation du Fort de Battice. Le récit du dernier survivant*, in *Le Jour*, 3/XII/1981. (K 559)

B. DE CAPITULATIE

44. BALACE (Francis), *Psychologie de l'officier belge face à la défaite. Juin 1940 - automne 1941*, in *Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980)* (1), p. 339-361. (B 1961)

C. KONING EN REGERING

45. + d'YDEWALLE (Pierre), *Juin-Juillet 1940: le gouvernement belge à Vichy. Pourquoi ? Comment ?*, in *La Libre Belgique*, 29/VI/1981. (K 687)

D. BURGERBEVOLKING : VLUCHT

46. + COCLE (Paul), *Mei '40 in West-Vlaanderen (vervolg)* (2), in *De Zee-wacht - De Weekbode*, 2/I-17/IV/1981. (K 734)
47. MICHIELS (Ivo), *Kruistocht der Jongelingen*, Leuven, Davidsfonds, 1981, 8°, 207 p. (B 1839)
48. POULET (Robert), *Prélude à l'apocalypse*, Lausanne, L'Age d'Homme, 1981, 8°, 212 p. (B 1376)
49. SERVAIS (Jean-Pierre), *Un exode "en quarante"*, in *Saint-Hubert d'Ardenne. Cahiers d'histoire - Tome V* (3), p. 195-224. (B 1641)

(1) Cfr nr 40, noot 1.

(2) Deze artikelen werden gebundeld als *West-Vlaanderen in Mei '40*, Roesselare, Roularta, 1981, 8°, bibl., cart., ill., 224 p. (B 1898)

(3) Saint-Hubert, Ed. Terre et Abbaye, 1981, 8°, cart., facs., ill., ind., tabl., 328 p.

III. DE BELGISCHE REGERING MET DE GEALLIEERDEN

(28/V/1940-1/IX/1944)

A. ALGEMEENHEDEN

50. x GOTOVITCH (José), *Camille Huysmans. Geschriften en documenten. VIII: De Belgische socialistes in Londen*, Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1981, 8°, ind., IX + 227 p. (B 1957)
51. + SEGERS (Carlo G.), *De Belgen in Londen 1940-1945. Privé-oorlog van politieke dwergen. Twee aparte plechtigheden op de "nationale feestdag". - De malaise in het eerste oorlogsjaar: onze "strijdkrachten" oefenen op pantoffels met houten geweren ! Een officier riep tegen Gutt: "Geef ons een slagveld, verdomme". - De "laffe lastposten" uit het eerste oorlogsjaar betaalden een hoge prijs voor hun herwonnen prestige. Kongolees uranium vergulde een gedeukt blazoën*, in *De Post*, 28/XII/1980-11/I/1981. (K 721)
52. VANBERGEN (Michel), *Aspects de la propagande belgo-britannique, in La propagande pendant la deuxième guerre mondiale* (1), p. 357-359.
53. VANWELKENHUYZEN (Jean), *Quelques aspects de la propagande belge, in La propagande pendant la deuxième guerre mondiale* (1), p. 360-363.

B. OORLOGSINSPANNING

1. MILITAIRE

54. DEWANDRE (Roger), *Au Galop de nos blindés, Ottignies/Louvain-la-Neuve*, Ed. Dieu-Brichart, (1981), 8°, ann., cart., facs., ill., ind., tabl., 210 p. (B 2007)
55. LAURENT (E.J.), *Le "gamin" au béret vert à la retraite. 1. Après un beau feu sur la place de Péronnes-lez-Antoing, on peut se retrouver commando à 16 ans. - 2. Après 40 ans sous les armes, l'adjudant Dellacherie (56 ans) va enfin faire du tir... à l'arc*, in *L'Avenir du Tournaisis - La Dernière Heure*, 2-3/IV/1981. (K 683)
56. SEGERS (Carlo G.), *Geef ons een slagveld. Fragmenten uit de geschiedenis van de Belgische Commando's (1940-45)*, (Brussel), Uitgeverij A. Grissard, 1981, ann., bibl., cart., facs., ill., ind., 302 p. (B 1873)

(1) COMITE INTERNATIONAL D'HISTOIRE DE LA DEUXIEME GUERRE MONDIALE - COMMISSION ROUMAINE D'ORGANISATION DU COLLOQUE INTERNATIONAL, *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale. Méthodes, objet, résultats. Débats*, Bucarest, 1981, 8°, 378 p.

57. TEMMERMAN (Jean), *Acrobates sans importance* (Les parachutistes belges). *Inutile d'espérer pour entreprendre. Opération TIMON*, Bruxelles, Belgian Airborne S.A.S Fund, 1981, 8°, ill., 31 p. (B 1932/21)

Cfr nr 10.

2. OP ZEE

58. SEGERS (Carlo G.), *Schrale archieven - De oorlogsgeschiedenis van onze koopvaardij moet nog geschreven worden !*, in *Sirene*, IX-X/9181. (K 808)
59. x SEGERS (Carlo G.), *De vergeten helden op het derde front. Belgische zeelieden voeren en vchten vijf jaar lang in de vuurlijn op 's werelds grootste slagveld: de oceanen. - II. Getorpedeerd en gered door een italiaanse duikbootkapitein. - III. Portugese soep na 28 dagen vasten*, in *De Post*, 29/XI-13/XII/1981. (K 600)
60. *Het S/s "Anvers"*, in *Echo*, XII/1981, p. 21-24. (R 1035)
61. *Het verlies van het S/S "Yvonne"*, in *Echo*, XII/1981, p. 20-21. (R 1035)

C. KONGO IN OORLOG

62. x VANDERSTRAETEN (François), *La Force Publique Congolaise de 1918 à 1940*, in *Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980)* (1), p. 191-206. (B 1961)
63. x VERHAEGEN (B.), *Le Centre extra-coutumier de Stanleyville (1940-1945)*, Bruxelles, Centre d'étude et de documentation africaines, 1981, 4°, ind., tabl., 68 p. (B 2037)

Cfr nr 4.

IV. HET BEZETTE BELGIË

A. ALGEMEENHEDEN

64. + *Ereburgemeester schrijft over periode 40-45 in Brugge. Pierre Vandamme en de oorlog*, in *De Gentenaar*, 2/VI/1981. (K 685)

(1) Cfr nr 40, noot 1.

- 65. GIELEN (Viktor), *Heimatglocken. Erlebtes und Erlauschtes*, Eupen, Grenz-Echo-Verlag, 1981 (2.Aufl.), 8°, ill., ind., 212 p. (B 2004)
- 66. QUINTYN (Etienne), *Tussen pletwals en bookhamers (Zele 1940-45)*, Zele, S.V. Reinaert uitgaven, 1981, 8°, facs., ill., ind., 477 p. (B 1953)

B. DE BEZETTER

- 67. x DEJONGHE (Albert), *Het vraagstuk Brussel in de Duitse Flamenpolitiek, 1940-1944. Het Duitse Standpunt*, in *Acta van het colloquium "Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden"*. Vrije Universiteit Brussel 28 en 29 maart 1981, deel 2 (1), p. 405-443. (B 2006)
 - 68. ° DELBEKE (Ann), *De "Auslands-organisation der NSDAP" in België (1932-1944)*, Leuven, KUL, 1981, 4°, bibl., facs., ind., 124 p. (TH 174)
 - 69. DELVOYE (Xavier), *Welkenraedt : son histoire, ses origines, son dialecte (bas-allemand), son annexion arbitraire au Reich le 18 mai 1940 avec les conséquences, sa résistance aux nazis, son attachement à la Belgique. Henri-Chapelle : son nom, son passé, son domaine*, (Welkenraedt), s.n., (1981), 8°, bibl., cart., ill., ind., tabl., 320 p. (B 1903)
 - 70. x FALTER (Rolf), *Flamenpolitiek en Duitse propaganda tijdens de Tweede Wereldoorlog : de versie van het Militair Bezettingsbestuur (1940-1944)*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, I-III/1981, col. 47-64; IV-VII/1981, col. 115-126. (R 1063)
 - 71. + HURARD (Yves), *Transformer les mentalités et assimiler l'habitant par le biais de l'enseignement. Une vaine tentative de l'Allemagne dans la région de Welkenraedt en 1940*, in *Le Jour*, I/II/1981. (K 704)
 - 72. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. (I - II) Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi*, in *Le Rappel*, 10-12/IV/1981. (K 735)
 - 73. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi (III - IV). Mai 1940: les 253 et 269 I.D.*, in *Le Rappel*, 14-15/IV/1981. (K 741)
 - 74. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi (V - VI). Préparations pour "Seelowe" (sic) : les 35 et 296 I.D.*, in *Le Rappel*, 22-23/IV/1981. (K 736)
 - 75. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi (VII - VIII). La fin de 1940 : les 208 et 24 I.D.*, in *Le Rappel*, 28-29/IV/1981. (K 737)
- (1) Brussel, VUB-centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden, 1981, 8°, 477 p. (Taal en sociale integratie, deel 4).

76. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi (IX). Au sud, le 95 I.D., in Le Rappel, 5/V/1981.* (K 738)
77. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi Mai 1941 : la 336 I.D., in Le Rappel, 12/V/1981.* (K 718)
78. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi (XI). Mai 1941 : la 336 I.D., in Le Rappel, 13/V/1981.* (K 739)
79. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. La 227 I.D., in Le Rappel, 2-4/VI/1981.* (K 715)
80. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. La 71 I.D., in Le Rappel, 10-11/VI/1981.* (K 716)
81. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. La 716 I.D., in Le Rappel, 16-17/VI/1981.* (K 717)
82. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. La 323 I.D., in Le Rappel, 23-24/VI/1981.* (K 718)
83. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. La 23 I.D., in Le Rappel, 30/VI-1/VII/1981.* (K 719)
84. + ROBA (Jean-Louis), *Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. Fin 1942 et année 1943 : les 191 R.D. et 264 I.D., in Le Rappel, 6-7/VII/1981.* (K 720)
85. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les divisions d'infanterie allemandes à Charleroi. 1944 : Bombardements et parades, in Le Rappel, 31/VII-2/VIII/1981.* (K 731)
86. + ROBA (Jean-Louis), *Evocation de quatre années d'occupation. Les dernières divisions. Septembre 1944, in Le Rappel, 8-13/IX/1981.* (K 732)
87. + STEINBERG (Maxime), *Dossier Brussel-Auschwitz. De SS-politie en de uitroeiing van de joden, Brussel, Steuncomité bij de burgerlijke partij proces tegen SS-officieren Ehlers, Asche, Canaris, verantwoordelijk voor wegvoering der joden van België, 1981, 8°, ill., ind., tabl.*

Cfr nr 2.

C. DE BELGISCHE STRUKTUREN

88. + CLIO, *Les éminences grises de Laeken. VIII. Auprès de Léopold III, in Pourquoi Pas ?, 23/VII/1981.* (K 744)

89. + VANWELKENHUYZEN (Jean), *Le 25 novembre 1941, en riposte à l'occupant allemand qui prétend la diriger, l'U.L.B. ferme ses portes*, in *Le Soir*, 23/XI/1981. (K 571)
90. x VANWELKENHUYZEN (Jean), *Les universités belges sous l'occupation allemande (1940-1944)*, Bruxelles, Centre de recherches et d'études historiques de la Seconde Guerre mondiale, 1981, 4°, ann., bibl., ill., 69 p.
91. x WYNANTS (Jacques), *Verviers 1940. Contribution à l'étude d'une ville et d'une région au début de l'occupation allemande*, (Bruxelles), Crédit Communal de Belgique, 1981, 8°, cart., facs., ill., ind., tabl., 322 p. (B 1933)

D. DE BEVOLKING EN DE OORLOG

1. COLLABORATIE

92. COLSON (Jan), *Ik ben een Kaïn (roman)*, Leuven, Davidsfonds, 1981, 8°, 174 p. (B 1838)
93. COTVOOGEL (L.H.), *Waar ons het vaandel voert. Memoires van een arbeidsman*, Brecht-Antwerpen, De Roerdomp, 1981, 8°, 194 p. (B 1968)
94. ° DE DEYGERE (Renaat), *De houding van Cyriel Verschaeve in het eerste bezettingsjaar. 1940-1941*, Leuven, KUL, 1981, 4°, bibl., ind., XIV + 169 p. (TH 170)
95. + DE V. (E.), *V.O.S. en Leopold III, en Hendrik de Man... - II. En Leopold III... en de Vlaamse Wacht. - III. Dat eigenlijk niet gewild...*, in *'t Pallieterke*, 25/VI-9/VII/1981. (K 759)
96. JORSSSEN (Jet), *Vrouwen aan het Front*, Brecht-Antwerpen, De Roerdomp, 1981, 8°, 209 p. (B 606)
97. TJENNE, *Vlamingen bij de Kriegsmarine*, in *Periodiek Contact*, II-IX/1981. (R 1037)
98. ° VANHEES (Daniël), *De Nationaalsocialist (1941-1944). Het weekblad van de Eenheidsbeweging - VNV*, Leuven, KUL, 1981, bibl., cart., tabl., 109 p. (TH 175)
99. v/d ROES (Narke), *Dwars door Rusland*, in *Periodiek Contact*, X-XII/1981. (R 1037)

Cfr nrs 5, 12, 142, 144.

2. VERZET

100. BUSSELS (Jos), *De doodstraf als risico. Pilotenhulp in Belgisch Limburg 1941-1944*, s.l., J. Bussels, 1981, 8°, cart., facs., ill., ind., 339 p. (B 1918)
101. + CHERTON (André), *Quand on risquait sa vie pour une radio. M. Adelson Dehon. Des renseignements essentiels. Au sommet d'un château d'eau, en pleine guerre*, in *Nord-Eclair*, 30/XI/1981. (K 660)
102. *Chroniques de la Résistance du Front de l'Indépendance - dans la région liégeoise - à Huy-Waremme - dans la région de Verviers - dans le Namurois et la Thudinie*, Liège, Section régionale F.I., 1981, ill., 64 p. (B 1607)
103. DENUIT (Désiré), *L'Abbaye d'Aywiers. Nid de résistants communistes durant l'occupation*, in *Le Spantole*, I-III/1981. (K 804)
104. (DESSEAUX, Désiré), *A propos du 21 juillet 1941 dans notre région (Mouscron)*, in *Nord-Eclair*, 21-25/VII/1981. (K 743)
105. x GALLE (Hubert) - THANASSEKOS (Yannis), *La Résistance en Belgique. Problématique historique et politique*, in *Akten van het colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980)* (1), p. 325-337. (B 1961)
106. GILLES (Daniel), *Laurence de la nuit* (roman), Paris, Albin Michel, 1981, 8°, 378 p. (B 1821)
107. + HENDRICKX (Wilfried), *De kleine oorlog van Fernand Désiron. Pijp en Toebak in de Far-West. - Tussen Buchenwald en Breendonk*, in *Humo*, 26/XI-3/XII/1981. (K 591)
108. *Historique de la 31me Cie (de l'Armée Belge des Partisans Armés)*, in *Echos*, 22/IV-25/XI/1981. (K 802)
109. ° OPDEBEECK (Marianne), *La résistance en Belgique en 1940-44 : un groupe à Anderlecht*, Bruxelles, ULB, 1981, 4°, bibl., cart., ind., tabl., 157 p. (TH 180)
110. PAPELEUX (Léon), *Le réseau Van den Berg qui sauva des centaines de Juifs*, in *La Vie Wallonne*, XII/1981, p. 129-208. (K 763 - R 27)
111. + Spa : *Au refuge du "Chevreuil" s'est déroulé le combat de Bronromme du 10 septembre 1944*, in *Le Jour*, 31/VIII-1/IX/1981. (K 742)
112. + STERKEN (L.), *Kortrijkzaan peilt naar de bronnen van Limburgs verzet. Thierry Vuylsteke over ontstaan van het G.L. (1940-44) in het "bronsgroeneikehout"*, in *Het Belang van Limburg*, 17-18/I/1981. (K 723)

Cfr nr 140.

(1) Cfr nr 40, noot 1.

3. TERREUR

a. Koncentratiekampen

113. BAEYENS (Victor), *In de schaduw van de galg*, in *Tijdschrift Nieuw-gamme*, III-XI/1981. (R 1062)
114. BRUSSELAIRS (Charles), *Il ne nous reste pas tellement de temps pour faire entendre notre voix*, Antwerpen, Ch. Brusselairs, (1981), 8°, cart., facs., ill., tabl., 191 p. (B 1866)
115. VAN ECK (Ludo), *Zo was het in Dachau*, Leuven, Kritak, 1981, 8°, 238 p. (B 1980)

b. Bombardementen

116. DE BRABANDERE (E.), *De Royal Air Force-graven (1940-1945) in het Kortrijkse gebied*, Kortrijk, Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, 1980, 8°, ann., ill., 318 p. (Handelingen, Nieuwe Reeks, XLVII). (B 1960)
117. + *Voor 37 jaar stond Hagebos ook in de aktualiteit. Britse bommenwerper ontplofte in Kleiput*, in *Wekelijks Nieuws*, 12/VI/1981. (K 689)

4. DE KRIJGSGEVANGENEN

118. GILLON (Raymond), *La dernière enjambée...*, Liège-Bressoux, Ed. Dricot, (1981), 8°, ill., ind., 272 p. (B 2001)
119. HAPERS (Jef), *Het krijgsgevangenschap van Broeder Jef Hapers*, in *De Nieuwe Spetser*, IX-XII/1981. (R 1333)
120. (HELSEN, Willy), *Vlamingen in de Gulag. Herinneringen van Willy Helsen aan z'n 12 jaar russisch concentratiekamp van 5 maart 1944 tot 19 augustus 1944*, in *Berkenkruis*, XI-XII/1981. (R 032)
121. HOEVEN (R.P.), *Souvenirs des années 1939-1940*, s.l., R.P. Hoeven, (1981), 4°, 26 + 3 p. (B 1923)
122. + *Souvenirs du 28 mai 1940. Quand commençait une longue captivité*, in *L'Echo du Centre - Le Journal de Mons - Le Rappel*, 29/V/1981. (K 698)

Cfr nr 1.

3. DAGELIJKS LEVEN

123. + M. 10, *Il y a 41 ans... Le 10 mai 1940 que de souvenirs cette date évoque. Quatre années de deuils, de souffrances, de privations, de vexations allaient suivre cette date fatidique...*, in *L'Echo du Centre - Le Journal de Mons - Le Rappel*, 8-10/V/1981. (B 1958)
124. SEBREGTS (Lode), *Alles wel beschouwd*, Antwerpen, De Vlijt, 1981, 8°, facs., ill., ind., 125 p. (B 1958)

V. VAN BEVRIJDING TOT DE VREDE (8 mei 1945)

A. DE BEVRIJDING

125. DEGELIN (Emile), *De bevrijding*, Antwerpen-Amsterdam, Elsevier-Manteau, 1981, 12°, 149 p. (B 1938)
126. + DE LENTDECKER (Louis), *"Toen wij twintig waren". Brussel vierde bevrijding in feest en tranen. Kriminaliteit en terreur niette volgen. Lotten-kollektie van Jeroen Bosch. Ieder wou een geallieerd soldaat aan haard en dis*, in *Het Nieuwsblad*, 10/IX/1981. (K 730)
127. + FRISON (Theo), *Pletrol der geallieerden loopt vast op de Kempense kanalen. Bevrijding kwam laat voor Noorderkempen*, in *Het Nieuwsblad*, 19/IX/1981. (K 745)
128. HOHENSTEIN (Adolf) - TREES (Wolfgang), *Hölle im Hürtgenwald. Die Kämpfe vom Hohen Venn bis zur Rur. September 1944 bis Februar 1945*, Aachen, Triangel Verlag, 1981, 4°, bibl., cart., facs., ill., ind., tabl., 320 p. (B 1879)
129. + *La Libération, à Verviers, au jour le jour.* - 1. *La guerre se poursuit, interminable, mais il y a de l'espérance dans l'air.* - 2. *Les bombardements de la mi-septembre 44.* - 3. *Du café d'un côté; cigarettes et chocolat de l'autre !* - 4. *Le 16 décembre, les troupes américaines quittent la ville.* - 5. *On approche de la capitulation allemande mais...*, in *Le Courrier*, 6-11/V/1981. (K 690)

Cfr nr 9.

B. ARDENNENOFFENSIEF

130. + *Le 16 décembre 1944, alors que se déclenchait la Bataille des Ardennes. Quand un commando allemand atteignait, à Huy, à l'insu des Américains...*, in *Vers l'Avenir*, 16/XII/1981. (K 670)

VI. NA-OORLOG (1945-1950)

131. CLAES (Ernest), *Uit de dagboeken van Ernest Claes*, Leuven, Davidsfonds, 1981, 8°, ill., 249 p. (B 1826)
132. + DURNÉZ (Gaston), *Een verhaal van menselijkheid rond een moedig gedicht. Elsschot en Borms : solidariteit staat boven ideologie*, in *De Standaard*, 28/XII/1981. (K 761)
133. GENTY (Louis), *Deux épisodes du Conseil de Guerre de Nivelles: Ils avaient assassiné des résistants !*, in *Rif Tout Dju*, XII/1981. (K 803)
134. GILISSEN (John), *La juridiction militaire belge de 1830 à nos jours*. in *Akten van het Colloquium over de Belgische Krijgsgeschiedenis (1830-1980)* (1), p. 467-489. (B 1961)
135. GITSBERG (R.C.), *Mist en rode bladerval* (roman), Leuven, Davidsfonds, 1981, 8°, 211 p. (B 1834)
136. ° LAURENT (Annick), *L'opinion publique face à la répression de l'incivisme en Belgique (6 septembre 1944 - 20 mars 1946)*, Louvain-la-Neuve, UCL, 1981.
137. RICQUIER (Jean-Claude), *Les souvenirs politiques d'Etienne de la Vallée Poussin. II. La guerre et ses suites*, in *La Revue Générale*, IV/1981. (K 682)
138. SCHOUWENAARS (Clem), *Emily Beyns of het heilig zwijgen. II. Meeldauw* (roman), Beveren, Orbis en Orion, 1981, 8°, 309 p. (B 1951)
139. VERBEECK (Louis), *Allemaal engelen groot en klein. Waarin Lodewijk de Beduimelde een hemelse tocht maakt door de Vlaamse pvba Hierna-maals, waarna Toen de vrede uitbrak*, Zele, Reinaert Uitgaven, 1981, 8°, ill., ind., 214 p. (B 2028)

(1) Cfr nr 40, noot 1.

VII. PERSONALIA

BERNARD, Henri

140. RICQUIER (Jean-Claude), *Les Souvenirs du Professeur Henri Bernard*, in *La Revue Nouvelle*, IX/1981, p. 2-19; X/1981, p. 5-26; XI/1981, p. 23-42. (K 587)

BORGINON, Hendrik

141. *VOS-visies I*, Brussel, Verbond V.O.S., 1981, 8°, 73 p. (B 1966)

GANTOIS, Jean-Marie

142. x DEFOORT (Eric), *Lettres de J.M. Gantois à J.M. Perrot, 1925-1943*, in *de Franse Nederlanden*, (Rekkem), Stichting Ons Erfdeel, 1981, p. 112-141. (B 1881)

LOOTEN, Camille

143. x NUYTENS (Michiel), *Camille Looten (1855-1941), Priester, Wetenschapsman en Frans-Vlaams regionalist*, Leuven, Universitaire Pers, 1981, 8°, bibl., cart., ill., ind., 268 p. (B 1881)

TIMMERMANS, Jan

144. ,+ DE V. (E.), *Jan Timmermans*. I. "Hij had de moed van zijn overtuiging". - II. *Strijdvaardig en slagvaardig*. - III. *Vóór en na 10 mei 1940*. - IV. "... met een vluchtige monkel van ironie" ?, in 't Pallieterke, 24/IX-15/X/1981. (K 758)

I N D E X

A

Anderlecht 109
 Antwerpen 9, 32
 Ardennen 11
 Auschwitz 87
 Aywiers 103

B

BAEYENS (Victor) 113
 BALACE (Francis) 44
 BALERIAUX (André) 30
 Battice 43
 Bech (Joseph) 27
 Bernard (Henri) 140
 BIKAR (A.) 31
 BOIJEN (Richard) 1
 Borginon (Hendrik) 141
 Borms (August) 132
 Breendonk 107
 Bronhomme 111
 Brugge 64
 Brussel 67, 87, 89, 126
 BRUSSELAIRS (Charles) 114
 Buchenwald 107
 BUSSELS (Jo) 100

C

CAPELLE (Jan) 19
 CARTON DE WIART (Henry) 13
 CERF (Paul) 27
 CHANTRAIN (Jean-Pierre) 10
 Charleroi 73-85
 CHERTON (André) 101
 CLAES (Ernest) 131
 CLIO 88
 COCLE (Paul) 46
 COLSON (Jan) 92
 COTVOOGHEL (L.H.) 93
 CROONENBORGH (Hilde) 18

D

Dachau 115
 DE BOCK (Walter) 19
 DE BRABANDERE (E.) 116

Dedeken (Noël) 42
 DE DEYGERE (Renaat) 94
 DEFOORT (Eric) 142
 DEGELIN (Emile) 126
 Dehon (Adelson) 101
 DE JONGHE (Albert) 67
 de la Vallée Poussin (Etienne) 136
 DELBEKE (Ann) 68
 DE LENTDECKER (Louis) 126
 Dellacherie (Roger) 55
 DELVOYE (Xavier) 69
 De Man (Hendrik) 95
 DENUIT (Désiré) 103
 Désiron (Fernand) 107
 DESSEAUX (Désiré) 104
 DE V. (E.) 14, 95, 144
 Devleeschauwer (Albert) 4
 DEWANDRE (Roger) 54
 DUMONT (Serge) 19
 DURNÉZ (Gaston) 132
 D'YDEWALLE (Pierre) 45

E

Eben-Emael 38
 ELAUT (Leon) 15
 Elsschot (Willem) 132
 ERNALSTEEN (Edgard) 32
 Eupen 65

F

FALLAS (Cdt.) 28
 FALTER (Rolf) 70
 FRISON (Theo) 127

G

GALLE (Hubert) 105
 Gantois (Jean-Marie) 142
 Gent 15
 GENTY (Louis) 133
 GIELEN (Viktor) 65
 GILISSEN (John) 134
 GILLES (Daniel) 106
 GILLON (Raymond) 118
 GITSBERG (R.C.) 135
 GOOLRICK (William K.) 11
 GOTOVITCH (José) 50

GRAINDORGE (Michel) 19
Groot-Brittannië 52
 Gutt (Camille) 51

H

Hagebos 117
 HAGUINET (Anne) 2
 HALPERN (Paul G.) 34
 HANSEN (Erik) 23
 Hansen (Paul) 25
 HAPERS (Jef) 119
 HELSEN (Willy) 120
 HENDRICKX (Wilfried) 107
Henri-Chapelle 69
 HOEVEN (R.P.) 121
 HOHENGARTEN (Adolf) 128
 Hotermans (Alfred L.J.) 38
 HURARD (Yves) 71
Huy 102, 130
 Huysmans (Camille) 50

I

Italië 7, 59

J

JORSSSEN (Jet) 96

K

Kempen 127
 Keyes (Roger) 34
Kongo zie Zaïre
Kortrijk 112, 116

L

Laken 88
 LAURENT (Annick) 136
 LAURENT (E.J.) 55
 LEEMAN (Kaat) 20
 LEGRAIN (Paul) 3
 LEGROS (Franz) 19

Leopold III 88, 95
Liège 25, 102
Limburg 24, 100, 112
Londen 51
 Looten (Camille) 143
Luxemburg (Groot-Hertogdom) 27

M

M. (H.) 35
 M. 10 123
 MAESSCHALCK (Anne) 19
 MARTIN (Dirk) 4, 9, 21
 MASSIN (Willy) 24
 MASSON (Henri) 5
 MEERTENS (Frans) 36
 MEYERS (Willem C.M.) 6
 MICHAUX (Léon) 25
 MICHIELS (Ivo) 47
Moeskroen 104
 MORELLI (Anne) 7
 MORRE (Viktor) 37

N

Namur 102
Nederland 23
Neuengamme 113
Nivelles 133
 NUYTENS (Michiel) 143

O

Opbrakel 37
 OPDEBEECK (Marianne) 109

P

PAPELEUX (Léon) 110
 PARIDAENS (Marie-Anne) 8
Péronnes-lez-Antoing 55
 Perrot (J.-M.) 142
Portugal 59
 POULET (Robert) 48

Q

QUINTYN (Etienne) 66

R

RICQUIER (Jean-Claude) 29, 137, 140
 ROBA (Jean-Louis) 72-86
 ROSART (Roger) 38

S

Saint Héribert (Wépion) 33
 SAUVAGE (Pierre) 16
 SCHOUWENAARS (Clem) 17, 138
 SEBREGTS (Lode) 124
 SEGERS (Carlo G.) 51, 56, 58-59
 SERVAIS (Jean-Pierre) 49
 SMEETS (René) 10
Sovjetunie 99
Spa 111
Spanje 25-26
Stanleyville 63
 STEENHAUT (Wauter) 9
 STEINBERG (Maxime) 87
 STERKEN (L.) 112

T

TANNER (Ogden) 11
 TEMMERMAN (Jean) 57
 THANASSEKOS (Yannis) 105
Thuin 102
 Timmermans (Jan) 144
 TJENNE 97
 TREES (Wolfgang) 128

U

UYTTERHAEGHEN (Frank) 22

V

VANBERGEN (Michel) 52
 Vandamme (Pierre) 64
 Van den Berg (Albert) 108
 VANDERSTRAETEN (François) 62
 VAN DOORSLAER (Rudi) 26
 VAN ECK (Ludo) 115
 VANHEES (Daniël) 98

Vanlangenhove (Fernand) 29
 VANWELKENHUYZEN (Jean) 39-40, 53,
 89-90
 v/d ROES (Narke) 99
Veldwezelt 35
 VERBEECK (Louis) 139
 VERBRUGGEN (J.F.) '41
 VERHAEGEN (B.) 63
 VERHOEYEN (Etienne) 22
 Verschaeve (Cyriel) 94
Verviers 91, 102, 129
Vichy 45
 VINCX (Jan) 12
Vlaanderen 12
 VLAEMYNCK (Carlos) 42
 Vrancken (Willem) 35
 Vuylsteke (Thierry) 112

W

Wallonië 5
Wareme 102
Welkenraedt 69, 71
West-Vlaanderen 46
 Willems (R.H.) 8
 WYNANTS (Jacques) 91

X

XHONNEUX (Henri) 43

Z

Zaire 51, 62
Zele 66

DIRECTEUR - VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

JEAN VANWELKENHUYZEN

PAUL VANDEN THORENLAAN 36

1160 BRUSSEL